

ƏDƏBİYYAT

DƏRS LİK

5

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

AFƏT SÜLEYMANOVA, TƏRANƏ BAĞIROVA,
İLHAMƏ MURADOVA

Ümumtəhsil
məktəblərinin

5

ƏDƏBİYYAT
fənni üzrə

-ci sinfi üçün
DƏRSLİK

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
tahsil_az@yahoo.com və **derslik@edu.gov.az**
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığa görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

“Ədəbiyyat” fənni vasitəsilə nəyi öyrənəcəksən?	8
---	---

I. OXU HAQQINDA NƏ BİLİRİK?

Hikmət Ziya. “Sevimli məktəb”	10
Oxunun təşkili yolları	11
Ələmdar Quluzadə. “Alim və quldur” (İxtisarla)	13

II. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ TƏSVİR

2.1. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ İDEYANIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

Mehdi Hüseyn. “Maral əfsanəsi”	18
Hüseyn Arif. “Müəllimimi unutmuram” (Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi)	20
Hüseyn Arif. “Müəllimimi unutmuram” (Əsər üzərində iş)	22
Gülhüseyn Hüseynoğlu. “Müəllimin arzusu” (Əsər üzərində iş)	24
Anar. “Dədə Qorqud” (Əsər üzərində iş)	28
Süleyman Rüstəm. “Azərbaycana gəlsin” (Əsər üzərində iş)	30
“Üçrəngli bayraq” mövzusunda essenin yazılması	32

2.2. BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ

Səməd Vurğun. “Azərbaycan” (Bədii təsvir vasitələri – məcazlar)	37
Süleyman Rəhimov. “Güzgü göl əfsanəsi” (Bənzətmə və epitetin müəyyən edilməsi)	41
Əliağa Kürçaylı. “Bakı” (Duyğuların təsviri)	46
İbrətamiz hekayələr (Təsviri mətndə dəqiqləşdirici faktlar)	48

“Prezident məni tanıyırdı”.

Boris Polevoy. “Mən gölməçələrdən atıla bilirəm”

(Əsər üzərində iş)51

Zəlimxan Yaqub. “Heydər inamı” (Müstəqil iş)54

“Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)”.

Essədə təsvir vasitələri57

Esse üzərində iş59

2.3. BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN HİSSƏLƏRİ

Mirzə İbrahimov. “Tonqal başında” (Bədii əsərin hissələri)61

Vahid Məhərrəmov. “Biz o qanlı gecənin şahidiyik”.

“Dəfn günü – hüzn günü” (Əsər üzərində iş)66

Essenin hissələrinin yaradılması71

Esse üzərində iş: yazılmış essenin yoxlanılması71

III. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ NƏQLETMƏ

3.1. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ OBRAZLAR

Əzizə Əhmədova. “Çiçəklərin hədiyyəsi”

(Nəqletmə xarakterli mətnin xüsusiyyətləri)76

Mustafa Çəmənli. “İgid Mübariz”

(Əsərdə proqnozlaşdırma)79

Mustafa Çəmənli. “İgid Mübariz”

(Əsərdə obrazın başlıca xüsusiyyətləri)83

İbrahimbəy Musabəyov. “Rzanın qutusu”

(Əsərdəki obrazların xüsusiyyətlərinin müqayisəsi)85

Teymur Elçin. “Qarğanın məktəbi”, **Əzizə Əhmədova.** “Ana laylası”

(Ayrı-ayrı əsərlərdəki əsas obrazların oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsi)89

Nəqletmə xarakterli essədə obrazın yaradılması100

3.2. BƏDİİ ƏSƏRİN QURULUŞU

Əzizə Cəfərzadə. “İki ana”

(Nəqletmə xarakterli mətnədə hadisələr və onların ardıcılığı)101

“Zəhmətlə qazanılan pul”

(Əsər üzərində iş)103

Nəqletmə xarakterli essədə hadisələrin ardıcılığı.....108

“Çillələr” (Nəqletmə xarakterli mətnlərdə

hadisələri müəyyən etməklə onu hissələrə ayırma).....109

“Qaranquş əfsanəsi” (Əsər üzərində iş).....114

Cəsarət tələb edən əhvalatla bağlı nəqletmə xarakterli esse

(Essenin hissələri).....116

“Şir və tülkü” (Nəqletmə xarakterli mətnin elementləri)117

Rəşid bəy Əfəndiyev. “Uşaq və qarışqa”.

“Ayı və qarışqa” (Nəqletmə xarakterli mətnlər

arasında oxşar cəhətlərin müəyyən edilməsi).....122

Rəşid bəy Əfəndiyev. “Uşaq və qarışqa”.

“Ayı və qarışqa” (Əsər üzərində iş).....127

Nəqletmə xarakterli essenin elementləri127

Fuad Tanrıli. “Mən azərbaycanlıyam”

(Əsərin nəql edilməsi)128

Əsərin ümumiləşdirilməsi və nəticənin çıxarılması132

Nəqletmə xarakterli essenin yazılması.....133

İnşa yazının təşkili134

Yazının planlaşdırılması və qeydlərin götürülməsi.....137

İlkin nümunənin hazırlanması138

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması139

Zəlimxan Yaqub. “Bir dahi doğulub gəldi dünyaya”

(Ümumiləşdirici dərs).....141

LAYİHƏ: *Məmməd Namaz.* “Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır!”145

Tofiq Bayram. “Alqış deyim”147

SİNİFDƏNXARİC OXU

Rafiq Yusifoğlu. Ücrəngli bayraq	150
Tofiq Mütəllibov. Darıxır	151
Tofiq Mütəllibov. Laylalar	152
Tofiq Mütəllibov. Yaxşılığa yamanlıq	153
Mirmehdi Seyidzadə. Payız mənzərəsi	156
Ən qiymətli mükafat	157
Mikayıl Rzaquluzadə. Xan çınarın bir yarpağı	158
Natiq Rəhimov. Həzrəti İsmayıl	160
Mirəli Vəkiloğlu. Həmrəylik bayramın mübarək olsun!	162
Məmməd Araz. Bizi Vətən çağırır!	163
Azərbaycan cavanları. El çələngi	164
Oqtay Rza. Xocalı	165
Gülhüseyn Hüseynoğlu. Bərk ayaqda (İxtisarla)	166
Mobil Quluzadə. Ana məhəbbəti	172
Aşıq Şəmşir. Novruz bayramı	173
Əliağa Kürçaylı. Bizim planet	174
Oqtay Rza. Qarabağdan əlini çək	176
Mir Sabir. Ana dilim	177
Rəsul Rza. Şuşa (İxtisarla)	178
Əli Vəliyev. Qənirsiz gözəl	179
Abdulla Şaiq. Kiçik qəhrəman	181
İslam Səfərli. Müəllim	184
Marağalı Əvhədi. Elm haqqında	185
Loğman (Azərbaycan xalq nağılı)	186
Hikmət Ziya. Dəvənin balasıyla söhbəti	189
Tofiq Bayram. Ən gözəl	191
İzahlı lüğət	192
İnternet ünvanları	199
Dərsiyə daxil edilmiş əsərlərin müəllifləri haqqında qısa məlumat	201

“ƏDƏBİYYAT” FƏNNİ VASİTƏSİLƏ NƏYİ ÖYRƏNƏCƏKSƏN?

Əziz məktəbli, yəqin ki, bu kitabı ilk dəfə görəndə düşünmüşən: “Görəsən, bu fənn vasitəsilə mən nəyi öyrənəcəyəm? Görəsən, burada nədən bəhs edilir? Bu dərslik mənə hansı bilik və bacarıqlara yiyələnməkdə kömək edəcək?”

Yeni tanış olduğun bu fənnin adı “Ədəbiyyat”dır. Əvvəlcə, gəl aydınlaşdıraraq, görək “ədəbiyyat” nə deməkdir. “Ədəbiyyat” ədəb sözündən yaranıb. Mənası tərbiyə, əxlaq, mərifət deməkdir.

Ədəbiyyatın tarixi çox qədimdir. Onun yaşı elə insan cəmiyyətinin yaşı qədərdir. Ədəbiyyat iki yolla yaranıb inkişaf edir: şifahi və yazılı. Şifahi ədəbiyyat şifahi şəkildə, yazılı ədəbiyyat isə yazılı şəkildə yaranıb yayılır. Şifahi ədəbiyyat yazılı ədəbiyyata nisbətən daha qədimdir. Şifahi ədəbiyyatın konkret müəllifi olmur, o, ümumxalq yaradıcılığının məhsuludur. Yazılı ədəbiyyat isə müəllifli ədəbiyyatdır. Şifahi ədəbiyyata “folklor” da deyirlər. Bu, ingilis sözü olub, xalq müdrikliyi deməkdir.

Folklorla nəğmələr, mahnılar, bayatılar, ağılar, laylalar, oxşamalar, yanıltmaclar, nağıllar, əfsanələr, lətifələr, dastanlar, xalq oyun-tamaşaları və s. aiddir. Yazılı ədəbiyyata isə hekayə, povest, roman, şeir, dram əsərləri və s. aid edilir. Bəs bu sadaladıqlarımız bir-birindən nə ilə fərqlənir?

Sən dörd il ərzində çoxlu bədii mətn oxumusan. Ədəbiyyat söz sənətidir. Bu sənət vasitəsilə insan düşüncələrini, arzu və istəklərini obrazlı şəkildə əks etdirir. Burada “obrazlı” sözü, yəqin ki, sənə tanış deyil. Bu sözün mənasını irəlidəki dərslərimizdə başa düşəcəksən.

Sən bu məntləri oxuyanda onları fərqləndirən xüsusiyyətləri bilmirdin. Bu ildən öyrənməyə başladığın “Ədəbiyyat” fənni sənə bu xüsusiyyətləri görməyi, məntləri fərqləndirməyi öyrədəcək. Sən həm bu dərs ilində, həm də qarşıdan gələn illərdə müxtəlif xarakterli məntlərlə tanış olacaq, onları bir-birindən fərqləndirə biləcəksən, oxuduğun əsərlərdən bəhrələnməyi bacaracaqsan. Əldə etdiyin bilik və bacarıqlar sənə mütaliəni sevdirecək, həm şifahi, həm də yazılı nitqini xeyli inkişaf etdirəcəkdir. Bu yolda sənə uğurlar arzulayırıq.

OXU HAQQINDA NƏ BİLİRİK?

Məktəbli dost! Əvvəlki illər test yoxlamalarında tez-tez iştirak etməklə, yaqın, müəyyən təcrübə toplamısan. Həmin yoxlamaların bir çoxunda müəllimlərin sənə oxu və yazı bacarıqlarına hansı səviyyədə yiyələndiyini müəyyən etmişlər. Bəs sən özün öz bacarıqlarını dəyərləndirə bilərsənmi? Məsələn, mətni necə oxuyursan? Tərtib etdiyin mətnləri necə yazırsan?

Bu bölmədə verilən təlimatlar sənə öz oxu və yazı bacarıqlarını dəyərləndirməkdə kömək edəcəkdir.

Günəşin şəfəqində
Yuyunanda çöl-çəmən,
Xoş ətrini yayanda
Hər yana gül-yasəmən.
Atlas don geyinəndə
Zirvəsi qarlı dağlar,
Şırhaşırı axanda
Sərin sulu bulaqlar.
Axşam, ya səbh çağında
Xəfif külək əsəndə,
Bağları yarpaqların
Pıçıltısı gəzəndə,
Köpüklənib coşanda
Göy suları Xəzərin...
Dincəldik biz fərəhlə
Qoynunda ağ günlərin.
Dənizdə qağayıtək
Qanad açıb üzüdük biz,
Bu diyarı səyyahtək
Oymaq-oymaq gəzdik biz.
Keçdik sıx meşələrdən

Gen düzləri dolaşdıq,
Neçə gur çay addayıb,
Neçə dərədən aşdıq.
Kəmənd atıb dırmandıq
Sıldırım qayalara,
Arxamızda çantamız
Üz qoyduqsa biz hara –
Göy yamaclar, örüşlər,
Bu yerin dağı-düzü...
Əlvan mənzərəsiylə
Oxşadı qəlbimizi.
Ana məktəb, indi də
Gəlirik, aç qoynunu.
Bağrına bas yenə sən
Öz qızını, oğlunu!
Fərəh dolu günlərdən
Yeni qüvvət alaraq
Dönürük biz yanına
Alnı açıq, üzünə.
Arzumuzu bilirsən;
Ucalt, sevimli məktəb,
Bir pillə də bizi sən!

OXUNUN TƏŞKİLİ YOLLARI

Heç olubmu ki, bir mətni dəfələrlə oxuyasan, amma mənasını başa düşməyəsən? Yaxud hər hansı bir mövzuda inşa yazmaq üçün nə qədər düşünsən də, lazım olan fikirlər ağına gəlməsin? Əgər sən oxu və yazının təşkili yollarını bilsən, belə çətinliklərlə qarşılaşmazsan.

İlk növbədə, mətnin xüsusiyyətlərinə fikir vermək lazımdır. Mətn var ki, orada hər hansı hadisə nəql edilir, mətn var ki, orada əşya və ya hadisə təsvir edilir. Elə mətnlər də var ki, orada aparılan araşdırmaların nəticələri əks etdirilir. Oxucu əvvəlcə mətnin xüsusiyyətini müəyyənləşdirməli, sonra oxuya və ya yazıya başlamalıdır.

Oxunması nəzərdə tutulan bütün mətnləri düşünərək oxusan, orada yazılan hər şeyi başa düşərsən. Fikirləşirsən ki, bunu necə etmək olar? Çox asan. Mətni yaxşı başa düşmək üçün oxuya hazırlaşmalısən. Sınamış üsullardan istifadə etməlisən ki, oxuduğunu başa düşə biləsən. Oxuyandan sonra isə aldığın məlumatın üzərində işləməlisən. Gəlin bütün bunları necə etməyin yolları ilə daha yaxından tanış olaq.

Tapşırıq 1. Ələmdar Quluzadənin “Alim və quldur” hekayəsini oxumazdan əvvəl aşağıda göstərilən ardıcılıqla oxuya hazırlıq işi apar. “Oxu zamanı” başlıqlı təlimatla da tanış olandan sonra mətnin oxusuna başla. Oxuyarkən çərçivələrdə verilmiş suallar üzərində düşün.

Oxuya hazırlıq

Düşünən oxucunun əlində sadə karandaş olmalıdır. Yeri gəldikcə qeydlər aparmaq üçün bu, çox lazımdır. İstənilən dəftərxana mağazasında yapışqanlı, kiçikölçülü rəngli kağızlar satılır. Hər hansı qeyd aparmaq üçün həmin rəngli qeyd vərəqlərini kitabda istədiyin yerə yapışdırıb, üzərində karandaşla öz qeydlərini yazıya bilərsən. Sonra onları kitabdan asanlıqla qoparmaq olur.

Oxudan əvvəl

1. Fikrini cəmləşdir.
2. Mətnin başlığını oxu.

3. **Fikirleş:** “Bu barədə indiyə qədər nə oxumuşam, nə eşitmişəm, hansı tamaşaya baxmışam?”. Yəni “Mən bu barədə nə bilirəm?”

4. “Nə üçün bu mətni oxuyuram? Bildiklərimdən əlavə daha nələri öyrənmək maraqlı olardı?” sualları ətrafında düşünərək oxunun məqsədini müəyyən et.

5. Başlıq və yarımbaşlıqlara, şəkillərə, həmçinin digər diqqət cəlb edən məqamlara nəzər sal.

6. Əldə etdiyin bu ilkin məlumatlara əsasən çalış ki, mətndə nədən bəhs olunması barədə əvvəlcədən fərziyyələr irəli sürəsən. Həmin fərziyyələri qeyd et.

Oxu zamanı

1. Mətni ifadəli oxu*.
2. Mətnin necə qurulduğuna fikir

ver. Ola bilər ki, mətndə əvvəlcə hadisələrin başvermə səbəbləri, sonra isə həmin hadisələrin nə ilə nəticələndiyi göstərilsin. Bəzi mətnlərdə isə əksinə olur. Yəni əvvəlcə nəticədən danışib sonra bu nəticəyə gətirən səbəblərdən bəhs edilir.

4. İmkan olduqca oradakı hadisələri özünün və ya yaxınlarının həyatında baş vermiş hadisələrlə əlaqələndir.

5. Nəyisə anlamadığını hiss etsən, dayan. Yenidən oxu.

* Nəqli cümlələrin oxunuşunda səs əvvəlcə yüksəlir (↗), sonra qısa bir pauza edilir (||), sonda səs alçalır (↘). Sual və əmr cümlələrində isə əksinə, cümlənin axırına yaxın səs ucalır.

Nümunə: Çox-çox illər bundan qabaq || bir alim vardı.

– Nəyiniz varsa, || hamısını verin bura!

Alim gülümsədi:

– Kimsiniz, || nəçisiniz?

ALİM VƏ QULDUR (İxtisarla)

Bu cür başlıq verilən
mətnə, sənə, nədən
bəhs oluna bilər?

Çox-çox illər bundan qabaq bir alim vardı. Onu öz ölkəsində də, qonşu məmləkətlərdə də hamı yaxşı tanıyırdı. O, dağların altından lağım atdırıb yol düzəltdirir, ulduzlara baxmaqla ilin necə keçəcəyini söyləyirdi. Yanına dərddli gələn dərmanatsız qayıtmırdı. Ona “alim aləmdir” deyirdilər.

Bir gün alim özünə bab olan elm adamlarından bir neçəsini götürüb səhralara yollandı. Dedi ki, camaat sudan çox korluq çəkir, gərək səhraları da gülüstana çevirək. Dəvə karvanı qumlu çöllərdə bir gün bir gecə yol getdi. Qu deyəndə qulaq tutulan səhrada səhər tezdən bir təpənin yanında dayandılar.

Alim dedi:

– Buralarda su olmalıdır. Ulduzlar bu yeri nişan verir. Qan-tərin içində olan yoldaşları bir-birlərinin üzünə baxıb çiyinlərini çəkdiilər.

Biri dedi:

– Ey böyük alim, yerin altında suyun olduğu məlumdur. Biz neçə arşın dərinliyə getməliyik ki, suya çatmaq?

Alim uzaqlardakı başı qarlı dağları göstərdi:

– O dağların suyu bu səhranın altındadır. Yerin altı ilə çay axır. Çay gedib dəryaya tökülür. Su burda çox üzdədir. Yeddi arşın qazsaq, çay səhranın üstünə çıxar.

Alim baxdı ki, yoldaşlarında o kəramət yoxdur ki, bu istidə səhranın yeddi arşınlığına ensinlər.

Alim yoldaşlarına
niyə bu sözü dedi?

– Kaş sizin kimi alimlərin əvəzinə, beş-üç qolugüclü cavan gətirəydim, – dedi.

Söz alimin ağzından çıxar-çıxmaz bir də gördülər ki, başı qarlı dağlar tərəfdən bir dəstə atlı onlara tərəf çapır. Toz dumana qarışıb. Atlılar onların yanına çatan kimi qırmanclarını oynatmağa, kəməndlərini işə salmağa başladılar. Qorxudan alimlərin rəngi saralmışdı.

Çəpgöz quldurbaşı əmr elədi:

– Nəyiniz varsa, hamısını verin bura!

Alim gülümsədi:

– Kimsiniz, nəçisiniz?

Quldurbaşı qəzəbləndi:

– Görmürsən, kimik? Qulduruq!

Alim üzünü dostlarına tutdu:

– Allah bizimkini yetirib. Mən beş-üç nəfər arzulayırdım, yeddi igid birdən gəldi.

Quldurlar da donub yerlərində qalmışdılar. Bu kişinin heç tükü də tərənəmirdi. Nə quldurdan qorxurdu, nə də talandan.

Alim dəvələrin qarnının altındakı qıfillı zəncirləri göstərdi:

– Ey quldurbaşı, bu qıfilların açarları qabaqdakı dəvənin yükünün üstündədir. Açarı götürüb yükü yerə tökün, xoşunuza gələni götürün.

Quldurbaşı quldurlardan birinə əmr elədi ki, dəvənin belindən açarları düşürsün. Açarları götürüb dəvələrin yükünü açdılar. Əllərinə fərli bir şey keçmədi. Yükün çoxu kitab-dəftər idi. Quldurbaşı özündən çıxdı:

– Qızıllar hardadır?

Alim qalın bir kitabı açıb vərəqləməyə başladı:

– İndi qızılların da yerini deyərəm. Hamısı bu kitabda yazılıb.

Alim gördü ki, quldurlardan birinin əli çənəsində qalıb, o birinin rəngi getdikcə qaralır. Kitabı oxumağa başladı:

– Qumlu səhradan baxanda qarlı dağlar günbatan tərəfdə görünür. Yayda günəş qürub edəndə şəfəqləri səhradakı təpənin üstünə düşür. Həmin təpənin yeddi addımlığında yerə yeddi daş basdırılıb. Daşların altında yeddi küp qızıl var.

Səncə, alim nəyə görə belə dedi?

Alim gəlib həmin yerdə dayandı:

– Bu daşları ancaq yeddi igid çıxara bilər. Gərək onlardan dişi, başı ağrıyan olmaya.

Alim dişinin ağrısından ikiqat olan qulduru yüklərin yanına gətirdi. Əyri bir dəmir çıxarıb quldurun çənəsini araladı. Ağrıyan dişini dartıb quldurun ovcuna qoydu. Başının ağrısından rəngi kömürə döən quldura bir cövhər içirdi. Kitabı oxumaqda davam etdi:

– Üzündə köç itin cırmaq yerləri olan quldurbaşı axsayırsa, gözləri çaşdırsa, qolunun biri əyridirsə, ona alim dava-dərman etməlidir.

Quldurbaşı cıncırını çıxara bilmirdi. Alim quldurbaşının qarşısında dayandı:

Quldurbaşının yumşalmasının səbəbi nə idi?

– Sənin kəm-kəsirini müalicə etmək çox vaxt aparaacaq.

Quldurbaşının qəzəbindən, vahiməli baxışlarından, ötkəm səmindən əsər-əlamət qalmamışdı:

– Ey böyük alim, biz indən belə quldur deyilik, quluq. Alimin qarşısında, elmin yolunda qul kimi işləməyə hazırıq.

– Onda külünləri, belləri götürün, – alim dedi.

Yeddi quldur qollarını çırmayıb alimin tapşırıqlarını, göstərişlərini yerinə yetirməyə başladı. Təpənin yanında dərin bir xəndək qazdılar. Üst-üstə qalanmış yeddi sal daşı çapıb çıxartdılar. Birdən göz yaşı kimi su qaynamağa başladı.

– Dediym qızıl budur, – alim üzünü quldurlara tutdu.

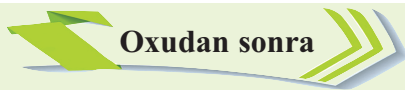
Quldurlar da, alimlər də susdular. Yeddi yerdən qaynayan sərın suyun yanında süfrə açdılar.

Hamı alimin elminə həsəd apardı. Deyə-gülə yeyib-ıcməyə başladılar. Quldurlar o gündən yol kəsməyi, karvan soymağı, qarət etməyi tərgitdilər.

Ələmdar Quluzadə

Tapşırıq 2. “Alim və quldur” hekayəsini oxudun. Oxu başa çatandan sonra aşağıda qeyd edilmiş “oxudan sonra” təlimatını ardıcılıqla yerinə yetir.

Oxudan sonra

1. Başa düşdüklerini dəqiqləşdirmək üçün mətnə bir daha nəzər sal.

2. **Düşün:** Yazıçı bu əsərdə oxucusuna nə demək istəmişdir?

3. O buna nail olubmu? Nəyə görə belə düşünürsən?

4. Əsərdəki əsas fikri ifadə edən kiçik bir inşa yaz. Həmçinin bu fikri əks etdirən bir şəkil çək və ya plastilinlə bir fiqur, yaxud aplikasiya hazırla.

Ev tapşırığı:

Sinifdən xaric oxu materiallarından Abdulla Şaiqin “Kiçik qəhrəman” əsərini “Oxudan əvvəl”, “Oxu zamanı”, “Oxudan sonra” təlimatına uyğun ifadəli oxu. İstəsən, əsas fikirlə bağlı kiçik şeir, yaxud hekayə də yazə bilərsən.

Hekayə yazılı ədəbiyyat nümunəsidir.

Hekayədə insan həyatının konkret bir səhnəsi və ya müəyyən bir hadisə yığcam şəkildə təsvir edilir. Burada qəhrəmanların sayı az olur. Azərbaycan ədəbiyyatında C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov, S.S.Axundov, Y.V.Çəmənzəminli və b. hekayə janrında gözəl əsərlər yaratmışlar.

II. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ TƏSVİR

Bədii əsərlərdə yazıçı müşahidə etdiyi və xəyalında canlandırıdığı əşya və hadisələri sözlə təsvir edir. Biz həmin əsəri oxuyanda haqqında danışılan əşya, hadisə və ya mənzərəyə sanki yazıcının gözü ilə baxırıq. Yaxşı təsvir edilən hər şey daxili aləmimizə güclü təsir edir və uzun müddət yaddaşımızda qalır. Bunu da bilməlisən ki, heç bir əsər boş-boşuna yaranmır. Hər bir mətnin yazılmasında müəyyən məqsəd olur. Başqa sözlə desək, mətni yazan qələm sahibi yazdığı mətnlə oxucusuna nə isə demək istəyir. Onun oxucuya demək istədiyi fikir mətnin ideyasını təşkil edir. Əsər ideya üçün sanki yuva rolunu oynayır. Hər hansı əsəri oxuyanda biz onun ideyasını müəyyən edirik, müəllifin bizə demək istədiyi fikri anlarıq.

2.1. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ İDEYANIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

Tapşırıq 1.

1. “Maral əfsanəsi” hekayəsi ilə tanış olmazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri apar.
2. **Düşün:** hekayədə təsvirə yer verilibmi? Fikirlərini əsaslandır.
3. Bu hekayədə müəllif oxucusuna, sənəcə, nə demək istəmişdir?

MEHDİ HÜSEYN. “MARAL ƏFSANƏSİ”

Bu hekayədə nədən bəhs edilə bilər?

Meşədə boğuş güllə səsi eşidildi. Kür çayı sakit-sakit axırdı. Arabir xəfif külək əsir, xəzan yarpaqlarını xışıldadırdı. Ətrafın dərin sükutunu pozan bu xışıltı birdən qüvvətləndi və çox keçmədi ki, güllə səsi gələn tərəfdən bir maral çıxıb özünü sahilə verdi. Maral yüyürdükcə tez-tez büdrəyir, şax budaqlı buynuzları ağaclara toxunurdu. Maralın keçib gəldiyi yerdə sarı yarpaqların üzərinə qan damlaları çilənirdi. Bu qan mara-

lın sinəsindən axırdı. Birdən maral buynuzlarını qaldıraraq, ürkək nəzərlərlə ətrafına boylandı. Onun iri qumral gözləri yaşla dolmuşdu.

Tanış olmayan
sözlərin məna-
sını lüğətdən
tap.

Maral cığırda suya endi. Od içində yanan dodaqlarını Kürə söykədi. Bir xeyli içdi. Onun sinəsindən axan qan damlaları sakit dalğalara qarışır, bir göz qırpmında su rənginə dönüb görünməz olurdu.

Səncə, maralın
gözləri niyə
dolmuşdu?

Birdən bulanıq sular arasından bir tısbağa başını çıxarıb onu salamladı:

– Xoş gördük, maral qardaş, – dedi, – səndən nə əcəb, bu gün belə tez gəldin?

Yarasının sızıltısını indi daha çox hiss edən maral həmişəki qürurunu pozmadı. Dedi:

– Heç... Bu gün hava isti oldu...

Tısbağa sudan çıxdı:

– Maral qardaş! – dedi. – Mən bir az bundan əvvəl sudan çıxıb günəşdə qızınırdım. Güllə səsi eşidib suya atıldım... Ovçu uzaqdadır?

Maral dinmədi. Bu sözlər könlünə toxundu. Ovçuları sevməsə də, onların tısbağaya güllə atmadığını yaxşı bilirdi. Birdən tısbağanın gözləri maralın sinəsinə zilləndi. O, təəccüblə baxdı və qorxudan titrəyərək dedi:

– Bu nədir, maral qardaş? Sən yaralanmısan?

Maral yenə də qürurla cavab verdi:

– Bəli, çox ağır yaralanmışam. Ovçu düz sinəmi nişan aldı.

Tısbağa marala yaxın gəlib diqqətlə onun yarasına baxdı:

– Eh, – dedi, – bilmirəm bu ovçu sən maraldan, mən maraldan nə istəyir?

Bu sözü eşidərkən məğrur maralın dizləri büküldü. İndiyəcən damcı-damcı axan qanı birdən fəvvarə vurmağa başladı. Maral yerə yıxıldı. Tısbağa ona daha da təəccüblə baxdı.

– Nə oldu, maral qardaş? – xəbər aldı.

Maral dərindən köksünü ötürdü və artıq qürub etmiş payız günəşinin son şüalarına həsrətli bir nəzərlə baxaraq dedi:

Tısbağanın sözü
niyə maralın
könlünə
toxundu?

– Zalım ovçunun gülləsindən mən ölməzdim. Amma sənin sözün məni öldürdü...

Mehdi Hüseyn

Tapşırıq 2. Hekayəni oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh. 16) yerinə yetir.

Yaradıcı tətbiqetmə:

1. Sənin üçün əhəmiyyətli olan bir məkanı təsvir et. Onun nəyə görə sənin üçün əhəmiyyətli olduğunu söylə.
2. Sənin üçün ən əziz insanı təsvir et.
3. Sevdinin heyvanı təsvir et.

HÜSEYN ARIF. “MÜƏLLİMİMİ UNUTMURAM” (BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ İDEYANIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

Tapşırıq 1. “Müəllimimi unutmuram” şeirini oxumazdan əvvəl “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh. 12) yerinə yetir. Məntiqi vurğunu* gözləməklə şeiri ifadəli oxu. Oxuyarkən çərçivələrdə verilmiş suallar üzərində düşün.

MÜƏLLİMİMİ UNUTMURAM

Sənə, əsərin qalan hissəsində müəllif daha nələri təsvir edəcək?

Tez gəlib, tez də keçdi
Ömrün ilk fəsilləri.
Yenə yadıma düşdü
Şən uşaqlıq illəri.

Sevimli məktəb yolu,
Kəsə cığırırlar, izlər...
Ürək xatirə dolu
Qaynar bulağa bənzər.

Sakit açılır qapı,
Gəlir müəllimimiz.
Hörmətlə, ehtiramla
Ayağa qalxırıq biz.

* Məntiqi vurğu cümlədə sözlərdən birinin digərlərinə nisbətən qüvvətli tələffüz olunması ilə yaranır. Məntiqi vurğulu söz, adətən, xəbərin yanında yerləşir.

Torpaqdan danışanda
Torpağa mat qalırdıq.
Göydən söhbət açanda
Göylərə ucalırdıq.

O nəyi başa salır,
O nəyi öyrədirdi?!
Doğma daşı, torpağı
Sevməyi öyrədirdi.

Böyükələr hər zaman
Hörməti öyrədirdi.
Oxumağı, yazmağı,
Zəhməti öyrədirdi.

Bu sətirlərdəki
hansı söz şeirin
ideyası ilə
bağlıdır?

Öyrədirdi nələr var
Bu sonsuz kainatda.
İnsan öyrənmək istər
Öyrəndikcə həyatda.

Səni unudan kəsə,
Ananın halal südü
Ömürlük haram olsun.

Bu bənddə
məntiqi
vurgunu
müəyyən et.

Böyük abidələrdən
Biri Yer kürəsində
Müəllimə qoyulsun!

Hüseyn Arif

Tapşırıq 2. Şeiri oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) yerinə yetir.

Ev tapşırığı:

Şeirdən ən çox bəyəndiyin bir parçanı əzbər öyrənə bilərsən. Bu sənin nitqinin inkişafı və bədii zövqünün formalaşması baxımından çox əhəmiyyətlidir.

HÜSEYN ARIF. “MÜƏLLİMİMİ UNUTMURAM”

(Əsər üzərində iş)

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, müəlliflər ideyanı fikirlər şəklində təqdim edirlər və oxucu onları bir araya gətirməklə müəllifin çatdırmaq istədiyi ideyanı özü müəyyən edir.

Bəs ideyanı tapmağın asan yolları varmı? Əgər varsa, bunu necə etmək olar?

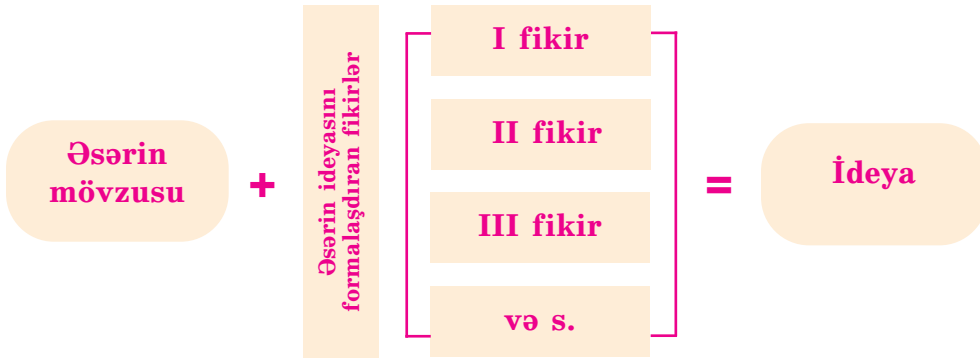
Tapşırıq 3. Aşağıda təqdim edilən təlimata əməl etməklə “Müəllimimi unutmuram” şeirində nəzərdə tutulan ideyanı müəyyən et.

Nümunədə nəzərdə tutulmuş ideyanı müəyyən etmək üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

I. “Müəllimimi unutmuram” şeirini bir daha diqqətlə oxu. Özünə sual ver. Bu mətndə nədən bəhs olunur? Nədən bəhs olunduğunu müəyyən etməklə mətnin mövzusunı müəyyən etmiş olarsan.

II. Şeiri hissələrə bölüb hər hissəyə başlıq ver. Mətnin hər hansı parçasında verilmiş başlıq söz, yaxud söz birləşməsi ilə ifadə edilir. Bu başlıqlar ideyanı yaradan fikirlərdir.

III. Bəndlər (abzaslar) üzrə fikirlərə – başlıqlara bax. Onlar ideyanı müəyyən etməkdə sənə kömək edəcəklər. Bunu riyazi ifadə kimi belə təsvir etmək olar:

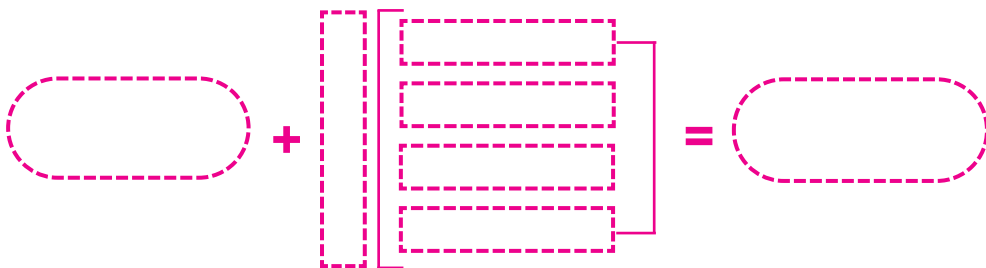
Şeir söz sənəti nümunəsidir. Şeir fikrin vəznli, obrazlı, qafiyəli ifadəsidir. Şeiri nəsr əsərlərindən fərqləndirən onun axıcılığı, ahəngi və musiqiyə uyğunluğudur. Eyni zamanda şeirdə sözlər arasında müəyyən ölçünün, fasilənin nəzərə alınması və misraların sonundakı sözlərin bir-biri ilə uyğunlaşması vacibdir. “Müəllimimi unutmuram” şeiri heca vəznində yazılıb. Bilirsən, heca vəzni nə deməkdir? Əgər bu ifadəni birinci dəfə eşidirsənsə, əvvəlcə “heca” və “vəzn” sözləri üzərində düşün. “Heca” sözünü çox eşitmisən. Yəqin, bilirsən ki, heca sözlərin asanlıqla bölünə bilən hissəsinə deyilir. Amma “vəzn” sözü sənə aydın olmaya bilər. “Vəzn” ərəb sözü olub “ölçü” deməkdir. Heca vəznində yazılmış şeirlərdə hecaların sayı şeirin ölçüsünü müəyyən edir. Həmin şeirlərin birinci misrasında neçə heca varsa, qalan misralarda da o qədər sayda heca olmalıdır. Bir misrada 5, 7, 8, 11, 12, 16 və s. heca ola bilər.

GÜLHÜSEYN HÜSEYNOĞLU. “MÜƏLLİMİN ARZUSU” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1.

1. Gülhüseyn Hüseynoğlunun “Müəllimin arzusu” hekayəsini ifadəli oxu. İdeyanı müəyyən etmək üçün aşağıda verilən sxemdən istifadə et. Əvvəlcə sxemi dəftərinə çək. Hər bənddə ifadə edilən fikri müəyyən edib ayrı-ayrı çərçivələrə yaz*.

- ◆ İlk xoşuna gələn fikir ideya olmaya bilər. O yalnız mətnin bir hissəsi üçün düzgün ola bilər.
- ◆ Bəzən mətnə abzas, şeirdə bənd hər hansı bir sualla başlanır. Sualın cavabı müəllifin həmin hissədə çatdırmaq istədiyi fikir ola bilər.
- ◆ İdeya mətnin birinci və sonuncu cümlələrində, yaxud abzasında ifadə oluna bilər.

MÜƏLLİMİN ARZUSU

Zəng çalındı. Zəhranın ürəyi şiddətlə çırpındı. “İndi gələcək. Deyim, deməyim?! Görəsən, yazar, ya yox?!”

Zəhra orta cərgədə müəllimin stoluna bitişik partada otururdu. Keçib əyləşəndə rəfiqəsi dedi:

- Albomu gətirmisən?
- Gətirmişəm.
- Müəllimə verəcəksən?

* Çərçivələrin sayını müəyyən edilmiş fikirlərin sayı qədər artırmaq olar.

Zəhranın çiyinləri qalxıb-endi:

– Nə bilim.

Rəfiqəsi ürək-dirək verdi:

– Yox, verginən, sevimli müəllimimizdir, yaxşı bir şey yazar... Nədən utanırsan eee?!

Uşaqlar Zəhranın sevimli müəllimlərinə xatirə üçün avtoqraf yazdırdığını bildirdilər. Artıq onun albomunda iki müəllimin avtoqrafı vardı. İndi Zəhra belə bir xahişlə ana dili müəlliminə müraciət etmək istəyirdi. Xəyalından da şeir yazdırmaq keçirdi. “Amma yazsa, nə yaxşı olar, həmişə bu albomu saxlaram, həmişə!..”

Saniyələr keçdikcə Zəhra daha çox həyəcanlanırdı: “Birdən yazmadı?! Yox, albomu heç göstərməsəm yaxşıdır...”

Qapı açıldı, iyirmi beş-iyirmi altı yaşlarında, ortaboş, qarabuğdayı bir adam içəri girdi. Bir göz qırpımında hamı ayağa durdu. Müəllimin tanış, mehriban səsi ətrafa yayıldı:

– Salam, uşaqlar!

Sınıf yüksək dağın zirvəsindən gurultuyla tökülən şəlalə kimi səsləndi:

– Salam!!!

– Əyləşin, əyləşin.

Uşaqlar əyləşdilər. Elə sükut əmələ gəldi ki, onların nəfəslərini belə eşitmək olardı. Maraq dolu baxışlar müəllimə zillənmişdi. Müəllim də özünə dikilən gözləri iri qonur gözləri ilə süzür, sanki onları oxumağa çalışırdı. Birdən iti baxışları qarşısında oturmuş Zəhranın nəzərlərinə sataşanda dedi:

– Hə, Zəhra qızım bu gün yaman sözlü adama oxşayır. De görüm, qızım, utanma!..

Zəhranın yanaqları allandı, özünü itirdi. Elə itirdi ki, yanında oturmuş yoldaşının pıçıltısını belə eşitmədi: “Ver albomu, Zəhra, ver!..”

Pıçıltını Zəhra eşitmədisə də, müəllim yaxşı eşitdi. Dedi:

– Qızım Zəhra, deyəsən, mənə nə isə təqdim etmək istəyir, ancaq utandığından tərəddüd edir. Gəlin birlikdə xahiş edək, utanmasın.

Zəhra özü də bilmədi ki, nə vaxt ayağa durdu, nə vaxt partanın altından albomu götürdü, nə vaxt müəllimin stolunun üstünə qoyub çəkinə-çəkinə:

– Müəllim, bura bir şey yazarsınız? – dedi və özünə də elə gəldi ki, indicə sir-sifəti od tutub yanacaq.

Müəllim albomu götürüb maraqla o tərəf-bu tərəfinə baxdı. Vərəqlərini çevirdi, sonra da təmkinlə:

– Yaxşı, qızım, sən get sinif jurnalını gətir, mən də səninçün bir şey yazaram, – dedi.

Bu sözlər Zəhraya qanad olub, bir göz qırpımında onu sinifdən müəllimlər otağına uçurdu. Jurnalı gətirməsi beş-altı dəqiqə belə çək-mədi.

O tövşüyə-tövşüyə jurnalı müəllimə verəndə müəllim də albomu ona uzatdı. Zəhra albomu alanda pərt oldu. Bayaqqı sevincindən üzündə əsər-əlamət qalmadı. Yerində oturanda fikirləşdi: “Yəqin, şeir yazmaq istəməyib. Yazmaq fikri olsaydı, albomu özü ilə aparardı. Nə pis oldu. Gərək heç deməyəydim...”

Zəhra albomu açmadan partanın altına qoydu və pərt olduğunu müəllimə hiss etdirməməyə çalışdı. Ancaq onun müəllimi elə müəllimlərdəndir ki, gözündən heç nə qaçmazdı. Bu da qaçmadı; düymə dodaqları xəfifcə qımışdı, lakin özünü elə apardı ki, guya Zəhranın pərtliyini əsla görmür...

* * *

Müəllim sinifdən çıxan kimi uşaqlar Zəhranın başının üstünü aldılar. Rəfiqəsi hamını qabaqladı:

– Hə, albomu ver, görək müəllim nə yazıb?

Zəhra könülsüz cavab verdi:

– Heç nə yazmayıb, nəyini çıxardım?!

– Necə heç nə yazmayıb? Mən gördüm. Tez-tez nəsə yazırdı.

Uşaqlar da yoldaşlarının sözünə qüvvət verdilər:

– Düzdü, düzdü, biz də gördük.

Zəhra albomu partanın altından çıxarıb tələsik vərəqlədi. Müəlliminin xətti ilə yazılmış şeiri görəndə iri ala gözləri işıqlandı. Rəfiqəsi cəld albomu onun əlindən alıb, şeiri ucadan oxumağa başladı:

Zəhra üçün

İrəli qoş, irəli,
Ey mənim gözəl qızım.
Qalma həyatdan geri,
Oxu mükəmməl, qızım.

Uca dağlardan atlan,
Hər çətinliyə qatlan.
Bir quş kimi qanadlan,
Göylərə yüksəl, qızım.

Mehriban ol insana,
Bir yuxarı baxsana,
Göydə günəş, ay sana
Eyləyir “gəl, gəl”, qızım.

Mikayıl Müşfiq

Albom əldən-ələ gəzdi...

1934-cü il martın 11-də Bakıdakı 18 nömrəli məktəbin beşinci sinif şagirdləri evlərinə dağılışanda müəllimlərinin yazdığı şeiri bir-birlərinə əzbər deyirdilər.

Bu müəllim sevimli şairimiz Mikayıl Müşfiq, albomuna xatirə üçün şeir yazılan şagird isə indi tibb elmləri doktoru olan Zəhra Salayeva idi.

Gülhüseyn Hüseynoğlu

ANAR. “DƏDƏ QORQUD” (Əsər üzərində iş)

Əvvəlki dərslərdə mətnin ideyasını müəyyən etmək üzrə ilkin bilik və bacarıqlara yiyələnmişən. Aşağıda təqdim edilən parçanı oxu. İdeyanı müəyyən et. (Oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.)

Tapşırıq 1. Mətni oxumazdan əvvəl “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh. 12) yerinə yetir. Oxuyarkən çərçivələrdə verilmiş suallar üzərində düşün.

DƏDƏ QORQUD

Səncə, Qaraca Çoban bunu nə üçün edirdi?

Qaraca Çoban yöndəmsiz daş qalıqlarını dığırdayıb kənara atırdı. Daşlardan boşalmış meydanda öküzlər cüt sürür, adamlar holavar çağıra-çağıra torpağı xışlayırdı. Qaraca Çoban qan-tər üçündə torpağı daşdan-kəsəkdən təmizləyirdi. Beyrəyin 14 yaşlı oğlu ona kömək edirdi.

Dədə Qorqud:

– Çoban, oğul, nə edirsən belə? – dedi.

Qaraca Çoban:

– Torpağı təmizləyirəm, Dədə! – dedi. – İstəyirəm şumlayaq, əkək, biçək, yeyək, dolanaq. Məsləhətdirmi, Dədə?

Dədə Qorqud:

– Çoban, sözün haqdır, – dedi, – yurdumuzun başına çox qəzalar gəldi, ərlərimiz, igidlərimiz çox qırıldı, amma tamam qırılıb qurtarmadıq. Hələ varıq, hələ olacayıq, qalacayıq.

Çoban:

– Dədə, bu oğlana ad qoyasınca varmıdır?

Dədə Qorqud:

Dədə Qorqud nə üçün oğlanın adını Azər qoydu?

– Bəli, – dedi, – ad almağa layiqdir. Bu torpaqda çox ər qırıldı, az ər qaldı. Onun adını Azər qoyuram. Qoy az ərlər çox olsun, qoy Azərlər çoxalsın.

Dədə Qorqud Azərə baxdı, bir daha söylədi, görəyin nə söylədi:

Beyrək kim idi?

– Oğul, Azər, – dedi, – onu bil ki, torpağın yurdu, vətən olması üçün iki şərt lazımdır. Biri odur ki, gərək bu torpağı əkəsən, becərsən; o birisi də odur ki, gərək bu torpağı yağılardan qoruyasan. O torpağı ki qoruya bilmədin, onu əkib-becərməyə dəyməz. O torpağı ki əkib-becərmədin, onu qorumağa dəyməz.

– Qaraca Çoban:

– Oğlum, Azər, bu sözləri yaxşı yadında saxla, – dedi.

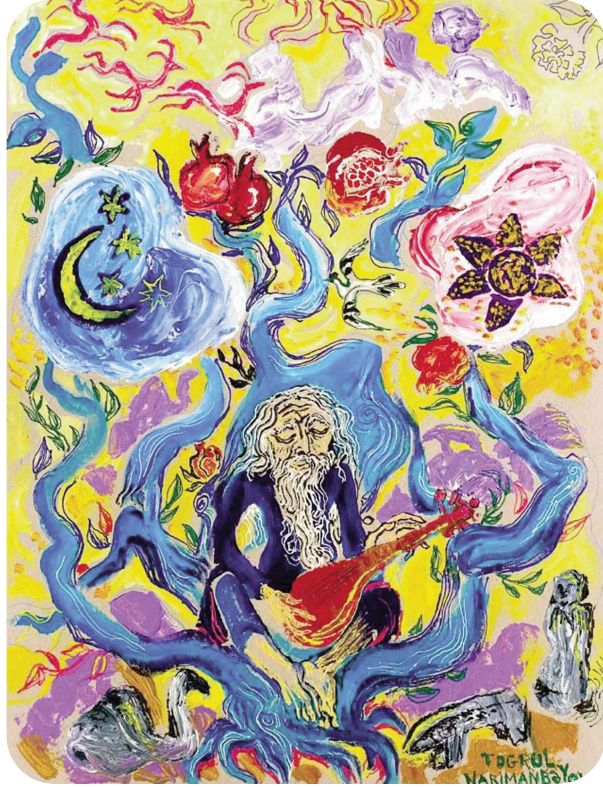
Dədə Qorqud:

– Çoban, – dedi, – böyük işə başlamısan, yaxşı işə girişmişən. Qalx dağın başına, dağ başında üç tonqal qala. Bir tonqal qalayanda elimiz şənliyə başlayır, iki tonqal qalayanda basqınlardan qorunmağa yığışır. Qoy indi üç tonqal görəndə hamı cütlə, xışla gəlsin, bilsinlər ki, işləməyə gəlirlər.

Qaraca Çoban ata minib dağ başına çapdı. Dədə Qorqud üzünü işləyən adamlara tutub dedi:

– İşimiz avand, torpağımız bərəkətli olsun. Kölgəli ağacımız kəsilməsin! Çağlayıb axan sularımız qurumasın! Namərdə möhtac olmayaq! Ümidimiz üzülməsin! Qanadımız qırılmasın! Uca dağın ocaqları həmişə yanar dursun!

Uca dağın başında üç tonqal alovlanırdı. Qaraca Çobanla Azər tonqalların yanında durub fərəhlə baxırdı.

“Dədə Qorqud”.

Rəssam Toğrul Nərimanbəyov

“Uca dağın ocaqları həmişə yanar dursun!” ifadəsi ilə Dədə Qorqud nə demək istəyirdi?

Anar

Tapşırıq 2.

1. Mətni oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh. 16) yerinə yetir.
2. İlk iki abzasdan sonra irəli sürdüyün fərziyyənin doğru olub-olmadığını müəyyən et.
3. Mətnin ideyasını müəyyən et.

Layihə. “Dədə Qorqud” hekayəsini bir daha diqqətlə oxu. Əsərdə hansı faktlar xalqın bir məqsəd uğrunda birləşməsini göstərir? Yaxşı lider öz ölkəsi üçün nələr edə bilər? Təqdimat hazırla.

SÜLEYMAN RÜSTƏM. “AZƏRBAYCANA GƏLSİN” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Şair Süleyman Rüstəmin “Azərbaycana gəlsin” şeirini oxumazdan əvvəl hazırlıq işləri apar. Qeydlər götür. Şeiri oxu. Əsərin ideyasını tap. Nəticələrini əvvəlcə kiçik qrupda, sonra isə bütün siniflə müzakirə et.

AZƏRBAYCANA GƏLSİN

Vətənimin seyrinə çağırıram elləri,
Sərvət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.
Bəzənib başdan-başa şəhərləri, kəndləri,
Cənnət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Qanımızda dövr edən sədaqətdir, sədaqət,
Günəşdən də parlaqdır gözümüzdə həqiqət.
Dostuna, qardaşına təmənnasız məhəbbət,
Hörmət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Gözəlliklər vətənə gözəllərindən gəlir,
Dostluğun, qardaşlığın təməllərindən gəlir,

Könüllərin müqəddəs əməllərindən gəlir,
Qüdrət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Payızında, qışında, baharında, yazında,
Dinər dostluq nəğməsi könüllərin sazında.
Sabaha addımlayan mərd oğlunda-qızında,
Qeyrət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Sonsuz gözəlliyindən çətindir, mənəcə, doymaq,
Məhəbbəti, şöhrəti dolanır oymaq-oymaq.
Bayrağının altında alnıaçıq-üzüağ,
Millət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Süleyman Rüstəm

“ÜÇRƏNGLİ BAYRAQ” MÖVZUSUNDA ESSENİN YAZILMASI

*Təsviri esse
necə
yazılır?*

Bundan əvvəl sən inşa, esse yazmısan. Yadına sal, bunu necə etmisən?

Gəl razılaşaq ki, çox nadir hallarda birdəfəyə mükəmməl bir inşa və ya esse yazmaq mümkündür. Hətta məşhur yazıçılar belə nə isə yazmazdan əvvəl mövzu ilə bağlı araşdırmalar aparırlar. Yazıya başlamazdan əvvəl mətn üçün plan qururlar. Sonra həmin plan üzrə mətni yazırlar. Bütün bunların necə baş verdiyini öyrənmək üçün isə aşağıdakı məsələləri bilmək lazımdır.

Esse nədir?

Esse fransız sözü olub, mənası *təcrübə, sınaq, oçerk* deməkdir. Essenin ilk nümunəsini fransız yazıçısı və filosofu M.Monten yazmışdır. *Esse ədəbiyyatda bir janr olub, müəllifin hər hansı mövzu ilə bağlı düşüncələrini və hisslərini şərh edən kiçik bədii nümunədir.* Essenin dili həm danışiq dilinə yaxın, həm də obrazlı olur. Esse müxtəlif xarakterli olur: nəqli, təsviredici, tədqiqat, mühakimə.

Esse yazmaq sənə nə üçün lazımdır?

Esse fikirlərini obrazlı ifadə etmək üçün yazdığın ilk yazıdır. Esse yazarkən müstəqil şəkildə yaradıcılıqla məşğul olursan. Bu zaman sən daha məhsuldar düşünməyi öyrənirsən.

Təsviredici esse necə yazılır? Təsviredici esse yazarkən ətrafdakı əşya və hadisələri çox diqqətlə müşahidə etmək lazımdır. Çünki görüklərini və eşitdiklərini bədii şəkildə təsvir etməlisən. Esse yazan zaman təsvir etdiyin bir əşya və hadisənin xüsusiyyətlərini digər əşya və hadisənin xüsusiyyətləri ilə qarşılaşdırmaq, müqayisə etmək yazının dəyərini artıran hal hesab olunur.

Təpşırıq 1. “Üçrəngli bayraq” mövzusunda Azərbaycan Respublikasının bayrağının təsvirinə dair esse yazmaq üçün hazırlıq işləri apar.

sələlərə əhəmiyyət verəcəksən?

2. Bu suallar üzərində düşün: “Bu yazının oxucusu kim olacaq?” və “Sən oxucuna nə demək istəyirsən?” (*ideya*)

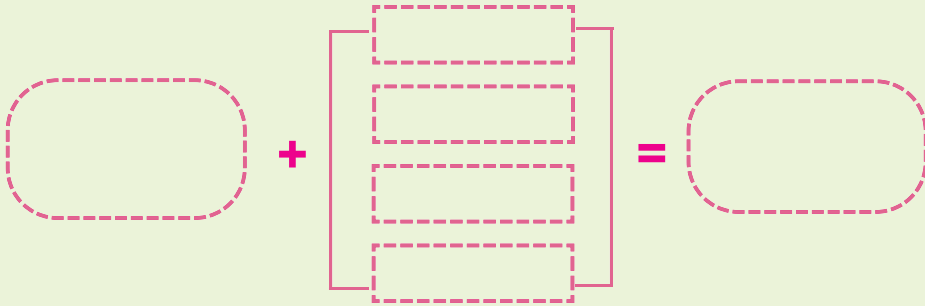
3. Mövzu haqqında bildiklərini qeyd et.

4. Məlumat toplamaq üçün təsvir etmək istədiyin əşyanı və ya hadisəni müşahidə et.

5. Topladığın məlumatlardan istifadə etməklə və onları qruplaşdırmaqla ideyanı yaradan fikirləri müəyyən et.

6. Verilmiş sxemi dəftərinə çək.

7. Müəyyənləşdirdiyin fikirləri verilən sxem üzrə ardıcılıqla düz.

8. İdeyanı yarada bilən fikirlərə diqqət et. Əvvəlcə baş verən hadisənin səbəbini göstər, sonra ondan irəli gələn nəticəni təqdim et.

9. İdeyanı yaradan fikirlər üzərində bir daha düşün: bu fikirlər ideyanın çatdırılmasına xidmət edirmi?

10. Yazının planını tərtib et.

Təpşırıq 2. Təsvir edəcəyin əşya və hadisələri *müşahidə et*, *məlumatları yadda saxla* və *araşdırma apar*.

- **Müşahidə necə aparılır?** Təsvir etmək istədiyin əşyanı, hadisəni və ya məkanı qısa vaxtda diqqətlə nəzərdən keçir və qeydlər et. Müşahidə etdiyin zaman keçirdiyin hisslər barədə də qeydlər apar.

- **Məlumat necə yadda saxlanılır?** Gördüyün mənzərənin təsvirini olduğu kimi yaddaşına həkk etmək üçün əvvəlcə diqqətini cəmlə. Əgər sən hər hansı məkanda müşahidə aparırsansa, eşitdiyin səslər, duyduğun qoxu və dadla da bağlı qeydlər etməlisən. Müşahidə apararkən başqa oxşar səslər, qoxu və dad yadına düşürsə, bunları da dəftərçənə yaz.
- **Araşdırma nə üçün aparılır?** Araşdırma yazacağın mövzu ilə əlaqədar lazım olan məlumatları toplamaq üçün aparılır. Həmin məlumatları yazmaq istədiyin mövzuya dair materialları oxumaqla və ya bu barədə bilgiləri olan insanlarla söhbət etməklə toplaya bilərsən. Topladığın məlumatın köməyi ilə sən heç vaxt görmədiyən əşya və hadisəni, yaxud heç vaxt olmadığı bir məkanı da təsvir edə bilərsən.

Tapşırıq 3. Tərtib etdiyin plan üzrə “Üçrəngli bayraq” mövzusunda esse yaz. *Yazı zamanı* əməl olunmalı qaydaları nəzərdən qaçırma.

Yazı zamanı

1. Oxucunu cəlb etmək üçün yazını ona tanış olan bir məlumatla başla.
2. Əvvəlki mərhələdə ardıcılıqla düzdüyün fikirləri bir-bir təqdim et.
3. Həmin fikirləri dəftərçəndə apardığın qeydlərdən istifadə etməklə əsaslandır.
4. Sonda fikirləri bir yerə topla və mətni yekunlaşdır.

Tapşırıq 4. Müəllimin təqdim etdiyi mövzuda esseni, demək olar ki, başa çatdırdın. “Demək olar ki” ifadəsini təsadüfən işlətmədik. Essenin başa çatması üçün qarşıda hələ görməli olduğun bir sıra işlər var. “Yazıdan sonra” təlimatını oxu və onları yerinə yetirməklə yazını başa çatdır.

Yazıdan sonra

1. Yazdığın mətni oxu və fikirləş: “Nəzərdə tutduğum fikri nə qədər aydın çatdıra bildim?”
2. Yoldaşlarından xahiş et ki, yazını oxusunlar, irad və təkliflərini bildirsinlər.
3. İrad tutulan məsələlər barədə düşün. İradlar ağılna batırsa, yazının üzərində bir daha işlə.
4. Yazını təkrar yoxla.
5. Sonda fikirləş: “Bu yazını yazdığım müddətdə yeni nə öyrəndim?” Yeni öyrəndiklərin barədə də qeydlər etməklə yazını müəllimə təqdim et.

Öyrəndiklərimiz haqda düşünərkən

Oxu və yazı prosesi

Yəqin, öyrəndin ki, həm oxu, həm də yazı prosesi oxşar ardıcılıqla, oxşar yollarla həyata keçirilir. Oxu prosesində mətnlərdə ifadə olunan əsas fikri aşkar etməyə çalışmısan. Yazı prosesində isə əsas fikirlərini oxucuya çatdırmağa cəhd göstərmisən. Aşağıda təqdim edilən cədvəl bu oxşar və fərqli cəhətləri daha yaxşı müəyyən etməkdə, həm yazı, həm də oxu prosesi bitdikdən sonra öyrəndiklərini uğurla tətbiq etməkdə sənə kömək edəcək.

Oxu və yazı sütunlarında göstərilənləri qarşılaşdıraraq oxu və düşün: “Mən yazanda və oxuyanda bunları edirəmmi?”

**Bu cədvəlin surətini çıxar və yazı masasının
yanında divardan as.**

Oxu		Yazı
1. Oxunun məqsədini müəyyən et. (<i>Bu mətni nə üçün oxuyuram?</i>) 2. Verilmiş mövzu haqqında indiyə qədər öyrəndiklərin, eşitdiklərin, gördüklərin barədə fikirləş. (<i>Mən bu haqda nə bilirəm?</i>) 3. Mətnlə bağlı fərziyyələr irəli sür. (<i>Burada söhbət nədən gedə bilər?</i>)	İşdən əvvəl	1. Yazının məqsədini və kimlərə ünvanladığını müəyyən et. (<i>Nə üçün yazıram və kimin üçün yazıram?</i>) 2. Mövzu ilə bağlı bildiklərini yaz və əlavə məlumatlar əldə etmək üçün planlaşdırma apar. 3. Ardıcılığı müəyyən etmək üçün planlaşdırma apar. (<i>Plan bir məsələdən digərinə keçməkdə sənə yardımçı olacaq.</i>)
4. Əsərin əsas ideyasını müəyyən et. 5. Müəllif ideyanı necə formalaşdırıb, oxucunu inandıra bilibmi? 6. Mətndəki fikirlər ardıcılıqla düzülübümü?	İş zamanı	4. İdeyanı aydın ifadə et. 5. Fikirlərini nümunə və konkret faktlarla əsaslandır. 6. Yazıdan əvvəl apardığın qeydlər əsasında mətnin ardıcılığını müəyyən et. (<i>Belə etsən, fikirlərinin oxucuya asan çatdırılmasına nail olarsan.</i>)
7. Mətni oxu və qiymətləndir. (<i>Fikirlər dəqiq ifadə edilmişdirmi? Ümumiyyətlə, fikirlərin ifadəsi səni qane edirmi?</i>) 8. Oxuduqlarını ətrafında baş verən hadisələrlə, digər oxuduğun mətnlərlə əlaqələndir. 9. Oxuduğun mətn üzərində bir daha düşün.	İşdən sonra	7. Yazdığın mətni yoxla və qiymətləndir. Yaxınlarının yazı ilə bağlı fikirlərini nəzərə almaqla yazının keyfiyyətini yüksəltməyə çalış. 8. Yazını divar qəzetində çap etməklə, yaxud internetdə yerləşdirməklə oxucularına çatdır. 9. Yazdığın mətn üzərində bir daha düşün.

2.2. BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ

*Təsvir
vasitələrindən
necə istifadə
edilir?*

Əsərlərdə təsvirin oxucuya daha təsirli çatdırılması üçün müəlliflər bədii təsvir vasitələrindən istifadə edirlər. Bu dərslərdə sən bədii təsvir vasitələri haqqında məlumat alacaq, onlardan istifadə etməyi öyrənəcəksən.

SƏMƏD VURĞUN. “AZƏRBAYCAN”
(BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ – MƏCAZLAR)

Tapşırıq 1. Oxuya hazırlıq işləri apar. Şeiri oxu. Şeirdə bədii təsviri müəyyən etməyə çalış. Bunun üçün şeirin sonunda verilmiş məlumatdan istifadə edə bilərsən. Qarşılaşdırılan, bənzədilən məqamları seçib cədvəldə yaz. Sətirlərin sayını müəyyən etdiyin nümunələrin sayından asılı olaraq artır.

“Azərbaycan” şeirində müqayisə edilən və bənzədilən məqamlar	
Bənd	Təsvir edilən məqamlara aid nümunə

AZƏRBAYCAN

Dostlar! Gəlin sizə bir-bir danışım
Min bağın, bağçanın barı məndədir.
Sinəm oylağıdır gözəlliklərin,
Hər sevən ürəyin yarı məndədir.

Nə çoxdur qoynumda almalı bağlar!
 Qüdrətim göylərin dilini bağlar.
 Meşəli dərələr, sal buzlu dağlar,
 Dağların süd kimi qarı məndədir.

Burada
 bənzətmə
 neçənci
 misradadır?

İnsan bir uşaqdır, vətən bir ana,
 Ömür bir çıraqdır, könül pərvanə.
 Yolunuz düşdümü bizim Şirvana?
 Gül açan heyvası, narı məndədir.

İgidlər yurduudur bu dağ, bu aran
 Bu dağlar başında qalmamış boran.
 Hər təzə çiçəkdən bir şirə soran,
 Pətəyə bal düzən arı məndədir.

Ağdaşın pambığı çiçək-çiçəkdir,
 Şəkinin bəzəyi şaldır, ipəkdir.
 Qarabağ gözəli dünyada təkdir,
 İsti yanaqların narı məndədir.

Ölsün bu yerlərdən ilham almayan,
 Qəlbini saz kimi tutub çalmayan.
 Yarışda gənclikdən geri qalmayan
 Min qoca məndədir, qarı məndədir.

Burada
 bənzətmə
 neçənci
 misradadır?

Şirindir insanın öz azadlığı,
 Könül azadlığı, göz azadlığı,
 Qələm azadlığı, söz azadlığı,
 Dünyanın ən böyük varı məndədir.

Gəldi ömrün gözəl bahar çağları
 Açılmışdır könüllərin bağları.
 Qarış-qarış dolan bizim dağları,
 Dış göynədən bulaqları məndədir.

Sarı limon çay üstündə dad olur,
 Gözüm görür, könlüm evi şad olur.
 Hansı namərd dost evinə yad olur?
 Məhəbbətin vəfadarı məndədir.

Ötüb getdi günlərimi saymağım,
Dildən-dilə dastan oldu oymağım,
Təmiz südüm, şəkər kimi qaymağım,
Dövlətimin ixtiyarı məndədir.

Bu bənddə
bənzətmə
hansı
misradadır?

Axşamüstü Bakıya bax doyunca,
Ulduzlarım yanır sahil boyunca.
Dağ üstündə o qərənfil, o yonca –
Vətənimin laləzarı məndədir.

Mən xoşbəxtəm azadlığım gələli,
Tarix yazır ellərimin öz əli,
Bayrağımdır uca Şərqin gözəli,
Azadlığın düz qərarı məndədir.

Səməd Vurğun

“Mənim Azərbaycanım”. Rəssam Asaf Cəfərov.
Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyası

Məcaz nədir? Bəzən əşya və hadisələrin əsas xüsusiyyətini oxucuya daha dəqiq və təsirli çatdırmaq üçün onlar nəyəsə oxşadılır və ya müqayisə olunur. Bədii ədəbiyyatda belə bənzətmələr, müqayisələr mətni bədii cəhətdən daha da gözəlləşdirir və daha obrazlı edir.

Yerdən ayağını *quş kimi* üzüb,
Yay kimi dartınıb, *ox kimi* süzüb,
 Yenə öz sürünü nizama düzüb
 Baş alıb gedirsən hayana, ceyran?

*Burada qaçdığı zaman ceyranın hal və vəziyyəti nəyə bənzədilir?
 Hansı varlıqların xüsusiyyətləri sənin xəyalında qarşılaşdırıldı?*

Bununla belə bilməlisən ki, hər cür qarşılaşdırma “bədi” qarşılaşdırma adlandırıla bilməz. “Quş uçar, amma ceyran qaçır” kimi bir qarşılaşdırma buna nümunədir.

Bu cür bənzətmə və müqayisələr ayrı-ayrı varlıqların xüsusiyyətlərinin xəyalən qarşılaşdırılması ilə yaranır, ədəbiyyatda bunlara **bədii təsvir vasitələri** deyilir.

Bədii təsvir vasitələrinə (məcazlara) təşbeh (bənzətmə), epitet, metafora və s. daxildir. Lakin hələlik yalnız təşbehin (bənzətmə) və epitetin nə olduğunu öyrənəcəksən.

SÜLEYMAN RƏHİMOV. “GÜZGÜ GÖL ƏFSANƏSİ”
(BƏNZƏTMƏ VƏ EPİTETİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

Tapşırıq 1. S.Rəhimovun “Güzgü göl əfsanəsi”ni oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işi apar. S.Rəhimovun “Güzgü göl əfsanəsi”ndə müqayisə edilən, bənzədilən məqamları və epitetləri seçib cədvəldə yaz. Epitetin nə olduğunu bilmək üçün mətnin sonunda verilmiş məlumatdan istifadə edə bilərsən.

“Güzgü göl əfsanəsi” əsərində bədii təsvir (məcazlar)		
Abzas	Bənzətmə (təşbeh)	Epitet

“GÜZGÜ GÖL ƏFSANƏSİ”
(İxtisarla)

Qədim zamanlarda Kəpəz dağının aşağı sinəsində, Göygölün yuxarı yaxasında, yamyaşıl meşənin içində, ağ qayaların əhatəsində bir Güzgü göl qaynaırdı.

Sənə, əsərin qalan hissəsində müəllif nələri təsvir edəcək?

Maral sübh tezdən durunca yatdığı yeri qabaq ayaqları ilə eşıb-eşıb gül kimi təmizləyir, üstünə toz qonmağa qoymurdu. Bu yerlərin ağ-ağ yağışlarında Maral yuyunur, yuyunduqca da gözəlləşirdi. Payızdan başlayıb yağan qar isə ağacların qol-budaqlarından Maralın üstünə səpələnir, onun saç-saçağını darayırdı. Maral özünü Güzgü gölə yetirir, bu gölün pul-pul olub dairələnən gümüş suyundan içə-içə öz surətinə tamaşa edir, bundan hədsiz dərəcədə zövq alırdı.

Az əvvəl Güzgü göldən aşağı düşən Maral Göygölün yaxası yuxarı qalxdı, Maral gölə sarı yol aldı. Tumurcuqlardan yeni-yeni çıxan yaz meşəsinin yaşıllığı anbaan artdı, əkslərini Göygölə saldı.

Sənə tanış olmayan söz varsa, lüğətdən mənasını öyrən.

Sanki bu yaşıl-yaşıl ağaclar Göygöldə üzürdü. Kəpəz dağının aşağı ətəyində zümrüd meşələrin əhatəsində qıvrıla-açıla dalğalanan Göygöl Marala yaraşlıq verirdi. Maral Göygölə baxsa da, öz gözəlliyini Güzgü

göldə görünən sayaq görə bilmədi. Maral buradan bir növ göyərmiş və göyümtül görünürdü.

Maral Göygöl sahili boyu ensiz cığırda nazlıca-nazlıca addımlayırdı. Yuxarıda Kəpəzin gərdəsinə qar kimi ağ duman zolaqları dolanı, ağ-ağ buludlar da Göygölün şırımlanan səmasında hərəkət edir, Kəpəzin zirvələrində bahar günəşinin qızıl telləri Göygöl diyarına nur səpələyir, əlvan çiçəklər də ana torpaqdan baş qaldırırdı.

Bu sətirlərdə hansı hisslər təsvir edilmişdir?

Ağ papaqlı göbələklər də tala-tala ağarırdı. Kəpəzin döşündə əriyən qar buz suya dönür, üzəuşağı şır-şır axırdı. Bütün şırlanlar şırıldaya-şırıldaya Göygölə tökülürdü.

Maral Göygöl barəsində çox şeyi xatırlayırdı... Xatırlayırdı ki, bir zaman onun anası öz qızı bu Marala Göygölün əmələ gəlməyindən danışmışdı. O nəql etmişdi ki, bu dağlar necə dəhşətli zəlzələyə məruz qalmışdır!.. Aləmi sarsıdan, dağları qapaq kimi atıb-tutan zəlzələ nəticəsində bu Göygöl əmələ gəlmişdir. Ağ suyun yuxarılarından, Maral göldən atlana-atlana, ağara-ağara gəldiyini də, bu Göygölə töküldüyünü də demişdi... Demişdi ki, Göygölün ayaq tərəfindən dəmir qayaların altında bir çay axıb gedir. Ancaq nə edəsən ki, Maral Güzgü göl məftunu idi,

çünkü Güzgü göl Maralı istədiyi kimi göstərirdi, Güzgü göl Maralın gözəlliyinə heç bir göy kölgə salmırdı.

Axşamlar ağnavaz göydən gümüş səpələnir, xəşillikdə gümüş-gümüş şəh tuturdu. Baxdıqca bu xəşillik Göygölün ayrılmaz bir hissəsi kimi gömgöy görünürdü. Göy ipəyə bürünən Göygöl ləpələnir, Ayın gümüş nuru içində bəzən gümüşü rəng alırdı...

Süleyman Rəhimov

Epitet

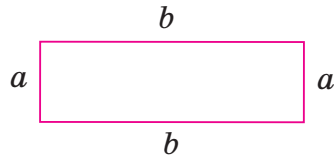
Epitet hesab edilən söz *necə?*, *nə cür?*, *hansı?* suallarından birinə cavab verir və Azərbaycan dilində həm də “bədi təyin” adlandırılır.

“Gözəl mənzərələri var Azərbaycanımızın! Təbiət bizdən heç nəyi əsirgəməyib. Başıqarlı dağlar, zümrüd meşələr, gözəl vadilər, füsunkar Xəzər və çoxlu göllər, çaylar və bulaqlar onu necə də gözəlləşdirir”. *Zümrüd* sözü bu ifadədə nə məqsədlə işlənib?

Yazda və yayda meşələr yamyaşıl olur. Zümrüd qiymətli daşdır, rəngi də gözoxşayan parlaq yaşıldır. Demək, zümrüd sözünü işlətməkdə məqsəd meşənin yamyaşıl rənginin gözoxşadığını bildirməkdir. Bu ifadənin necə yarandığını riyazi şəkildə belə təsəvvür etmək olar. Sən dördüncü sinifdə “düzbucaqlının perimetri” anlayışı ilə tanış olmusan. 5-ci sinifdə isə düzbucaqlının perimetrini hesablamağı öyrənəcəksən. *a* və *b*-ni düzbucaqlının tərəfləri kimi qəbul etsək, o zaman perimetrin düsturunu aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

$$2a+2b= 2(a+b)$$

Gəl bu düsturu epitetin yaranmasına tətbiq edək:

$$\text{yaşıl zümrüd} + \text{yaşıl dağ} = \text{yaşıl (zümrüd + dağ)}$$

Gördüyün kimi, “yaşıl zümrüd” ifadəsi “yaşıl dağ” ifadəsilə rəng baxımından qarşılaşdırılıb. Bu halda “yaşıl” sözü mötərizənin kənarında qalıb, bədi mətnə isə onun mənası sözlərin altında gizlənib. Yəni “zümrüd dağ” ifadəsi dağın yaşıllığını bildirir. Odur ki yaşıl

ağacarla örtülmüş dağı təsvir etmək üçün onu “zümrüd dağlar” kimi ifadə edə bilərsən. Burada “zümrüd” epitetdir. Dağın əlamətini, necəliyini göstərir.

İndi aşağıda verilmiş mətndə epitetləri özün aşkar et. Mətnə bənzətmə görürsənsə, onları da qeyd et. Onu da bilməlisən ki, epitet yunan sözü olub, *əlavə* deməkdir.

* * *

“Nov” sözünün mənasını izahlı lüğətdən tap.

Daş **nov** təzəcə dil açan körpə kimi şirin-şirin qığıldayırdı, bulağın dumduzu suyu torpağın göz yaşını kimi sızırı, xırdaca daşların arasından yumru-yumru pıqqıldayıb çıxırdı.

Birdən-birə dizlərim əsməcə tutdu, bulağın gözüne diklənən döşdə boz canavar quyruğu üstə çöməlib mənə baxırdı, qırmızı dilini sallayıb ləhləyirdi. Onun balta dişlərinin arasından isti-isti buğ çıxırdı. Əyilib quyruğunun yanını didişdirdi və yenə qəzəblə gözlərini gözümə dikdi. Ağacların qızıl yarpaqları da elə bil xoflandı, yarpaqlar canavar qulağı kimi şəkldi.

İmamverdi İsmayılovdan

Ev tapşırığı:

Nəbi Xəzrinin “Qızıl payız” şeirinin oxusu zamanı bənzətmə və epitetləri seçib göstər. Qarşılaşdığın yeni sözlərin mənasını müəyyənləşdir. İzahlı lüğət tərtib et.

QIZIL PAYIZ

Gəlir səhər, gedir duman
Göylər qalır buludlara.
Sanki günəş öz nurundan
Don biçibdir palıdlara.

Cığırlardan mahnı, gülüş
Əskilməyir nə zamandır.
Meşə qızıl, göylər gümüş,
Sanki çay da büllurdandır.

Yelmi əsir səhər-səhər,
Ya çöllərin gül ətridir?
Dağdan axan şəlalələr
Qucağında zər gətirir.

Düzlər axar-baxarlıdır,
Ağ cığırılar çıxır yola.
Gör təbiət nə varlıdır,
Qızıl səpir sağa-sola.

Uçur quşlar qatar-qatar,
Hərə gedir öz yerinə.
Maşın keçir, zər yarpaqlar
Göyə qalxır toz yerinə.

Axşamın sakit çağında,
Alov tutub çölü, düzü.
Palıdların qucağında
Gecələyir günəş özü.

Bax ulduzlar nur çiləyir,
Bu yer hara, qüssə hara!
Qızıl payız nəğmə deyir
Qızıl qəlbli insanlara!

“Qızıl payız” əsərində təsvir vasitələri

Bənd	Bənzətmə	Epitet

Yadda saxla:

Ümumiyyətlə, həyatda hər şey qədərində istifadə ediləndə faydalı olur. Təsəvvür et ki, anan sənin üçün hazırladığı qayğanağa duz və istiotu lazım olduğundan çox əlavə edib. O yeməyi əziyyətlə yeyə bilərsən, ancaq o sənə nuş olmaz. Ədvaların çoxluğu orqanizmə zərər verir. Bədii təsvir vasitələri də belədir. Mətnə bədii təsvir vasitəsindən yersiz istifadə mətnin keyfiyyətini aşağı salar. Odur ki yazdığın mətnin “duz”unu, “istiot”unu qədərində qat.

ƏLİAĞA KÜRÇAYLI. “BAKİ” (DUYGULARIN TƏSVİRİ)

Lap körpə yaşlarından sən ətraf aləmi görmək, eşitmək, dadmaq, qoxulamaq, toxunmaq yolu ilə dərk etmisən. Bu duyğu üzvləri dünyanı dərk etməyin əsas vasitələridir. Təsəvvür et ki, bir meşəyə gəzməyə getmisən. Qayıdandan sonra dostlarına bu barədə danışmaq istəyirsən. Meşədəki ağacların yaşıllığı, quşların səsi, meyvələrin şirinliyi, torpağın yumşaqlığı, çiçəklərin ətri haqqında dediklərinin hamısı duyğu üzvlərinin vasitəsilə sənəin yaddaşına köçən məlumatlardır. Ağacın yaşıllığını görməklə, quşların səsinə eşitməklə, meyvələrin şirinliyini dadmaqla, torpağın yumşaqlığını toxunmaqla, çiçəklərin ətrini qoxulamaqla dərk etmisən. Bu barədə danışan zaman dostlarının da hissiyyatına təsir edib onlarda meşə haqqında təsəvvür yarada bilirsən. Yazıçılar da belə edirlər. Hər hansı bir əşya və hadisə haqqında oxucuda tam təsəvvür yaratmaq üçün bu **duyguların nəzərə alınmasına** xüsusi əhəmiyyət verirlər. İki cümləni müqayisə et:

1. Həyatımızda qızılgüllər açıb.
2. Həyatımızda açmış çəhrayı qızılgüllərin ətri adamı bihuş edir (görmə və qoxu).

Gördüyün kimi, ikinci cümlə həyatınızda qızılgül haqqında daha ətraflı təsəvvür yaradır, oxucuya kömək edir ki, təsvir olunanı yalnız dərk etməsin, həm də duysun.

Tapşırıq 1. Təqdim edilən mətni oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri apar. Mətni oxu qaydalarına müvafiq oxu. Duyğuların təsvir edildiyi məqamları müəyyən et. Aşağıdakı cədvəldə onların hansı duyğu üzvü ilə bağlı olduğunu göstər.

Bənd	Nümunə	Təsvir edilən duyğu (görmə, eşitmə, dad, qoxu, toxunma)

BAKİ

Uzaq elli əziz dostum soruşdu:

– Sizin Bakı söylə, necə şəhərdir?

Dedim: – Qardaş, mənim doğma şəhərim

Yazılmamış, oxunmamış əsərdir.

Çiçək desən – könül açan çiçəyi,
Külək desən – ev uçuran küləyi,
Qasırğada ağ dalğalı ləçəyi,
Sakit gündə gözü mavi Xəzərdir.

Səncə, şeirdə
“könül açan” və
“ev uçuran” sözləri
hansı mənada
verilib?

Nəğməsidir zavodların fit səsi,
Suya düşüb buruqların kölgəsi.
Ətirlidir bağlarının meyvəsi,
Ağ şanıslı elə bil ki şəkərdir.

Bu misralardan
hansıda təşbeh
işlənmişdir?

Dost görəndə tükənməyir hörməti,
Düşməni görsə, dərya olur nifrəti.
Bir qədər də dəlisovdur adəti,
Əziz dostum, Bakı belə şəhərdir.

Bu misralardan
hansıda epitet
işlənmişdir?

Əliağa Kürçaylı

Yaradıcı tətbiqetmə:

Şeirə bir daha nəzər sal. **Düşün:** “Hansı məqamlarda duyğuları təsvir etmək mümkün idi, lakin yazıçı buna ehtiyac duymayıb?” Yeri gəldikcə müxtəlif duyğuların (görmə, eşitmə, dad, qoxu, toxunma) təsvirini əlavə et. Əlavələr haqqında məlumatı cədvələ daxil et.

İBRƏTAMİZ HEKAYƏLƏR (TƏSVİRİ MƏTNDƏ DƏQİQLƏŞDİRİCİ FAKTLAR)

Hər hansı əşya, hadisə, yaxud məkanı təsvir edərkən daha dəqiq təsəvvür yaratmaq üçün faktlardan istifadə etmisənmi? Baxdığın bir film haqqında yoldaşına danışan zaman filmin adını, aktyorların adlarını deyirsən. Bütün bunlar faktlara aiddir. Bədii nümunələrdə də *adlar, tarixlər, saylar və digər məlumatlar* belə faktlara aiddir. “*Soyuq fevral gecəsi idi*” cümləsində “fevral” hadisənin nə zaman baş verdiyini təsvir edir.

Məktəbinizi təsvir edərkən onun tutumu haqqında daha dəqiq təsəvvür yaratmaq istəyirsənsə, “Məktəbimizdə xeyli şagird təhsil alır” yox, “Məktəbimizdə 1200 şagird təhsil alır” yazmaqla faktı dəqiq təsvir edirsən.

Başqa bir nümunə: Evinizin yanındakı parkın nə qədər gözəl və insanların istirahəti üçün rahat bir yer olduğunu təsvir etmək istəyirsənsə, müxtəlif faktlar daxil etməklə fikrini asanlıqla oxucuna çatdırı bilərsən: “*Ulu öndər Heydər Əliyevin* adını daşıyan bu yaraşqlı parkda hər gün *yüzlərlə* insan səmərəli və xoş istirahət edir”. Faktlardan çox istifadə edilən bədii mətnlərə *bədii-sənədli* mətnlər deyilir. Faktlar təsvir edilən mənzərə haqqında təsəvvürü dəqiqləşdirir. Bu cür mətnlərdə, adətən, real tarixi şəxsiyyətlərdən bəhs edilir. Müəllif həyatda olan, dünyasını dəyişən bir şəxsiyyət seçərək onun həyatını təsvir edir. Bu zaman qəhrəmanın adı və həyatında baş verən hadisələr dəyişdirilmədən bədii dillə təqdim edilir. Gələcək dərslərimizdə sən bədii-sənədli mətnlərin maraqlı nümunələri ilə tanış olacaqsan.

Tapşırıq 1. İbrətamiz hekayələri oxu. Faktların dəqiq təsvir edildiyi məqamları seç. Onların növlərini müəyyən et. Aşağıda təqdim edilən cədvəli dəftərinə çək və aşkar etdiyin faktları cədvəldə yaz.

Misra	Nümunə	Təsvir edilən fakt (ad, tarix, say və s.)

HEÇ KƏSİ QINAMAYIN

Payızın ilk günləri idi. Qatarın vaqonuna uca boylu, saçları qar kimi ağappaq bir kişi və 25–26 yaşlarında bir oğlan daxil olub yerlərini tutdular. Oğlan pəncərə tərəfdə əyləşmişdi. Qatar tərənən kimi o, hava axınını hiss etmək üçün əlini pəncərədən bayıra çıxardı və birdən heyrətlə qışqırdı:

– Ata, görürsənmi, bütün ağaclar geriye gedir!

Yaşlı kişi həm sevinc, həm də kədərdən bulud kimi dolmuş gözlərini oğlunun üzünə dikərək gülümsədi.

Cavan oğlanın yanında evli cütlük əyləşmişdi. Onlara oğlanın özünü uşaq kimi aparması təəccüblü gəlmişdi.

Oğlan qəfildən yenə də heyranlıqla qışqırdı:

– Ata, gölə bax, onun adı nədir?

– Ceyranbatandır, oğlum.

– Ata, göldəki quşlara bax! ... Buludlar bizimlə birgə hərəkət edir!

Cütlük oğlanın qərribə hərəkətlərini gözaltı müşahidə edirdi, atası isə oğlunun davranışında heç bir qərribəlik görmürdü.

Yağış yağmağa başladı, büllur damcılar oğlanın əllərinə düşürdü. O, damcıları sayırdı. – Bir, iki, üç ... O yenə də sevinclə gözlərini yumub qışqırdı:

– Ata, yağış yağır! Görürsənmi, ata?

Bayaqdan oğlanın hərəkətlərini izləyən cütlük kişidən soruşdu:

– Siz niyə oğlunuzu hansısa bir klinikaya aparmırsınız?

Kişi cavab verdi:

– Biz elə Mərkəzi klinikadan gəlirik. Bu gün mənim oğlumun gözləri ömründə ilk dəfə görməyə başlayıb.

Başqa insanların işləri və hərəkətləri haqqında tam məlumatımız olmadan onları qınamaq olmaz. Hər şeyi yalnız ALLAH bilir. Ona görə də “Qınamayın ki, qınananlardan olmayasınız!”

İNSANSEVƏRLİK

Bu hadisə bir neçə il əvvəl Amerikanın Vaşinqton ştatındakı Sietl şəhərində keçirilən idman yarışında baş vermişdir. Doqquz əlil idmançı qaçış zolağında hazır vəziyyətdə durmuşdu. Nəhayət, “START” atəşi açıldı. İdmançılar məsafənin üçdə birini qət etdilər. Qəflətən idmançılardan biri yerə yığıldı, ağrıdan ilan kimi qıvrılmağa başladı. Digər səkkiz idmançı onun yerə yığıldığını görüb qaçışı dayandırdılar. Onlardan biri,

daun sindromundan əziyyət çəkən idmançı qız ona yaxınlaşıb başını doğru ana kimi qucaqlayaraq soruşdu:

– İndi yaxşısan? Özünü necə hiss edirsən?

Başqa idmançılar da yaxınlaşdılar, hamılıqla çiyin-çiyinə verərək birlikdə “FİNİŞ” xəttinə doğru irəlilədilər. Bu səhnənin canlı şahidi olan minlərlə tamaşaçı ayağa qalxaraq göz yaşları içində əlil idmançıları bir xeyli alqışladılar. Yarış sona çatdı. Onlar şahidi olduqları bu hadisəni başqalarına da danışdılar. Bilirsənmi nə üçün? Çünki hər birimizin daxilində digər hissləri üstələyən başqa bir hiss də var. Bu, İNSANSEVƏRLİK hissidir!

HƏYAT DƏRSİ

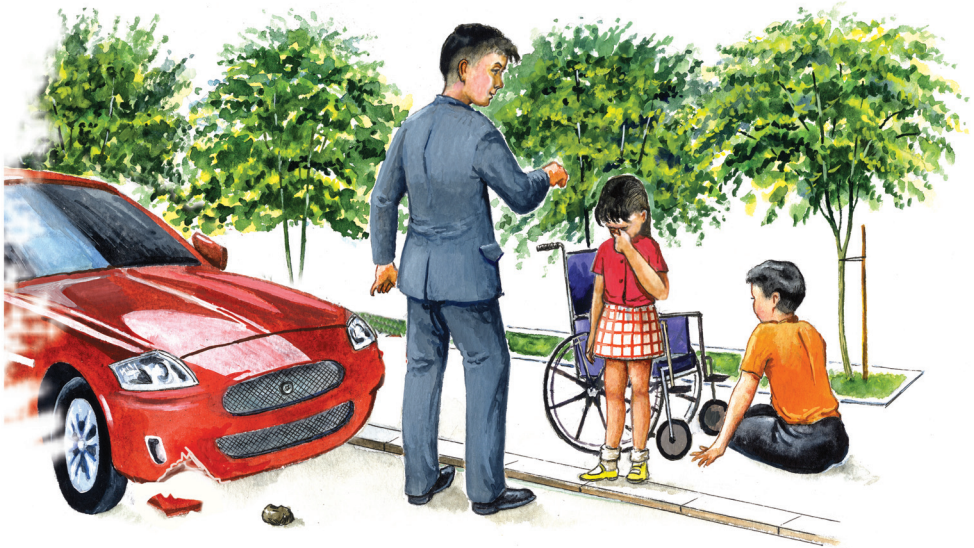
Gənc iş adamı yeni “Yaquar”-ı ilə bir küçədən keçirdi. Birdən maşının önünə nəyinsə dəydiyini hiss etdi. O, maşını saxladı. Bu balaca bir daş idi. Daşın atıldığı tərəfə baxdı. Qarşısında 12–13 yaşlarında çəlimsiz bir qız dayanmışdı.

Gənc özünü saxlaya bilməyib qışqırmağa başladı:

– Sən kimsən? Bu zəhrimar daşı niyə atdın? Bilirsən, bu daş mənə necəyə başa gələcək?

Uşaq yalvararaq cavab verdi:

– Bağışlayın, başqa çıxış yolum yox idi. Əgər daşı atmasaydım, heç kim mənə maşın saxlamayacaqdı.

Uşaq bir tərəfdən danışır, bir tərəfdən də gözlərindən sel kimi yaş axıdırdı. Əli ilə yolun kənarındakı əlil arabasından yıxılmış 15–16 yaşlarında olan oğlanı göstərdi və dedi:

– Böyük qardaşım arabasından yıxıldı. İndi onu qaldıra bilmirəm. Xahiş edirəm, mənə kömək edin.

Bu sözlərdən sonra gənc sanki ayıldı. Yolun kənarında yerə yıxılmış oğlanı qaldıraraq yenidən arabasına oturmağa kömək etdi. Dəsmalı ilə üst-başını təmizlədi. Uşaq təlatümü yenicə sakitləşmiş dənizə bənzər gözlərilə minnətdarlıqla gəncə baxıb:

– Allah razı olsun, – dedi.

Uşaqlar arabanı sürərək evlərinə tərəf getdilər. Onlar gözdən itənə qədər gənc dayanıb mənalı baxışları ilə arxalarınca baxdı.

Maşının önü əzilmişdi. Bu həyat dərsi olan əziyi heç vaxt təmir etdirmədi. Çünki bu hadisə gəncə həyatda daha həssas olmağı, bəzən ayaq saxlamağı, ətrafa nəzər salmağı və köməyə ehtiyacı olanlara əl uzatmağı öyrətmişdi...

“PREZİDENT MƏNİ TANIYIRDI”.

BORİS POLEVOY. “MƏN GÖLMƏÇƏLƏRDƏN ATILA BİLİRƏM”

(Əsər üzərində iş)

PREZİDENT MƏNİ TANIYIRDI

Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti seçilən Franklin Delano Ruzvelt oğlunun qoluna söykənərək hökumət evinin pilləkənlərini enməyə başladı. Gözlər ona dikilmişdi. Onun üzündən özünə güvəndiyini göstərən təbəssüm çəkilmirdi.

Ruzvelt yazı stolu arxasında əzəmətli görünürdü. Enli çiyinləri, kübar üz cizgiləri vardı. Çox az adam bilirdi ki, 1921-ci ildə keçirdiyi xəstəlikdən sonra onun ayaqları işləmir. Ağıl və cazibədarlıqdan başqa, Ruzvelt-də həm də fantastik iradə gücü var idi. O, iş qabiliyyətini qaytarmaqdan ötrü ağlasığmaz səy göstərmiş, əslində, qəhrəmanlıq etmişdi. Hər gün saatlarla gimnastika edirdi. Üzür, qollarının və çiyinlərinin əzələlərini möhkəmləndirirdi. Beləcə o, bədəninin yuxarı hissələrini öz iradəsinə tabe edə bilmişdi. Ayaqları isə heç cür hərəkət etmədi.

Ruzvelt istəmirdi ki, ona acısınlr. Camaat arasında o oturur, yaxud tri-

bunanın kənarına söykənib dayanardı. Əgər mütləq bir neçə addım atmaq vacib olurdusa, dözülməz ağrı hiss etməyinə baxmayaraq, o bu addımları atırdı. Məsələn, Konqresdə çıxışı zamanı belə etmişdi. Heç kim onun üzündə ağrı əlaməti sezmədi. Ruzveltin üzündə yalnız özünə tam əminlik ifadəsi var idi. Sağalmaz xəstəlik onu əlil etdi, ancaq o, başqa insanların ağrı və əzablarını anlamaq və

bölüşmək qabiliyyəti qazandı. Ruzvelti irəli aparən pul, hakimiyyət həvəsi yox, ölkəsinə və insanlara kömək etmək istəyi idi.

Ruzvelt Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti olduğu müddətdə Amerika xalqını silahlı münaqişələrdən və müharibədən qorudu. Həmin vaxt – 1939-cu ildə İkinci Dünya müharibəsi başladı. Ruzvelt xalqına söz verdi ki, onu müharibədən kənarda saxlayacaq və sözünün üstündə durdu.

1940-cı ildə üçüncü dəfə prezident seçiləndə də o, amerikalılara qəti surətdə vəd etdi: “Mən artıq demişəm, bir daha sizə deyirəm ki, sizin uşaqlarınız başqalarının müharibəsinə getməyəcəklər!”

Franklin Delano Ruzvelt qələbəyə qədər yaşamadı. Onun cənazəsini Vaşinqtonda apararkən yolda dayanmış bir kişi dizi üstə çökdü. Ondan soruşdular:

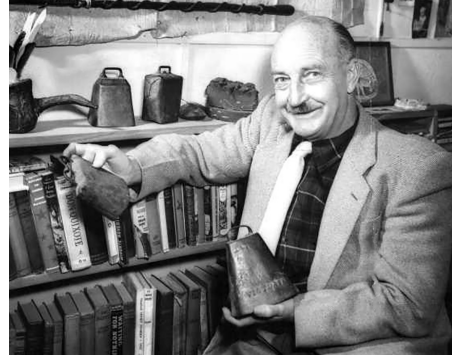
– Onu tanıyırdınız?

– Yox – o, cavab verdi, – ancaq prezident məni tanıyırdı.

MƏN GÖLMƏÇƏLƏRDƏN ATILA BİLİRƏM

Avstraliya yazıçısı Alan Marşalla tanış olmamışdan əvvəl onun “Mən gölməçələrdən atıla bilirəm” kitabını oxumuşdum. Çox səmimi yazılmış bu kitab məni valeh eləmişdi. Kitabda ağır xəstəlikdən sonra əlil olan kiçik bir oğlan uşağından bəhs edilirdi. Əsərdə onun iztirabları, qoltuq ağaclarından istifadə edərək müstəqil gəzməsi təsvir olunmuşdu. Tə-

biətin qüdrəti fonunda balaca, cəsur insanın dərdi xüsusi həssaslıqla qələmə alınmışdı. Əsər uşaq ədəbiyyatı sayılsa da, mənim kimi gəncliyi arxada qalmış bir şəxsi öz dərin nikbinliyi ilə cəlb etdi. Yazıcının özünün də əlil olduğunu bilirdim. Mən onu müdrik qəmli baxışlarla dünyaya baxan çəlimsiz biri kimi təsəvvür edirdim.

Sonra o, Moskvaya gəldi. Bunu eşidəndə təəccübləndim. Avstraliyadan təyyarə ilə bu qədər uzaq məsafəni, özü də yol boyunca bir təyyarədən düşüb başqasına minməklə qət etməyi qoltuq ağacları ilə hərəkət edən insan necə bacarmışdı. Bizim ədəbiyyat klubunun restoranında görüş təyin etmişdik. Mən görüşə bir qədər gecikdim. İçəri girəndə restoranda adam çox deyildi. Bilirdim ki, Alan artıq buradadır. Gözlərim müdrik, kədərli baxışları olan adamı axtardı.

Birdən ingilisdilli ədəbiyyatın biliciləri olan dostlarımla əyləşdiyi stolun arxasından pəhləvan cüssəli, gözəl formalı başı olan, qaraşın üzü, parlaq gözləri mehriban təbəssümlə işıqlanan bir nəfər qalxdı. Mənə baxıb gülümsədi, görünür, nəzərlərimlə başqasını axtardığımı başa düşmüşdü. Birdən mən pəhləvanın duruşunda qəribəlik sezdim. O, güclü əllərini stola dirəyərək dayanmışdı. Beləcə tanış olduq. Tanışlığımızın ilk günündə təsəvvürümdəki kədərli baxışları olan müdrik, əzabkeş insan obrazı əriyib yox oldu. Qüvvətli gövdəsi hərəkətsiz, nazik ayaqları üzərində dayanmışdı. Əlbəttə, qoltuq ağacı da var idi. Buna baxmayaraq, bu insan son dərəcə çevik idi, cəld hərəkət edir, bədənini yüngülcə, hətta deyərdim ki, zərifliklə daşıyırdı. Bu zaman onun üzündə gümrəh, nikbin bir ifadə olur, işıqlı gözlərində isə yumor qığılımları parlayırdı. Sonra daha yaxından tanış olduq və mən gördüm ki, taleyin amansızlıqla incitdiyi bu adama əlil sözü ən az yaraşan sözdür. Qətiyyənlə şışirtmədən deyə bilərəm ki, tanıdığım və dostluq etdiyim çox sayda yazıçılar arasında onun qədər fəal, çevik, hərəkətli biri yox idi. O öz böyük ölkəsində daim səfərlərdə olur, material toplayır, mühazirə oxuyurdu. O öz xalqının bütün qayğılarından, işlərindən xəbərdar və ölkəsinin ən fəal vətəndaşlarından biri idi.

Boris Polevoy

Tapşırıq 2.

1. Oxu başa çatandan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) ardıcılıqla yerinə yetir.
2. Hər bir mətnədə fikirləri və ideyanı müəyyən et.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından “Ən qiymətli mükafat” mətnini oxu. Təsvir edilmiş faktları (ad, tarix, say və s.) müəyyən et və qruplaşdır. Nəticələri əks etdirən məlumat hazırla.

ZƏLİMXAN YAQUB. “HEYDƏR İNAMI” (MÜSTƏQİL İŞ)

1. Aşağıda təqdim edilən “Əşya və hadisələrin təsvirinin qiymətləndirilməsi cədvəli” ilə tanış ol. “Heydər inamı” şeirini cədvəl əsasında dəyərləndirməyə çalış. Fikirlərini yazılı əsaslandır.

Mətnədə əşya və hadisələrin təsvirinin qiymətləndirilməsi			
Meyarlar	Nümunələr		
	Bədii təsvir vasitələri	Duyğuların təsviri	Faktlar
Oxucuda əşya və hadisə haqqında aydın təsəvvür yaratmaq üçün bədii təsvirlərdən istifadə edilibmi?			

HEYDƏR İNAMI

Ömür-gün yollarında
 Ən çətin imtahanlar,
 Ən qorxulu sınaqlar
 Bu inamla doğrulur.
 İnam varsa, həyat var.
 İnam varsa, həyatda
 Ən qatı dumanları
 Yarmaq üçün qanad var.
 İnamı olanların
 Qəlbində, ürəyində
 Ölçüsüz bir mənzərə,
 Hüdudsuz kainat var.
 Belə bir inam oldu
 Xalqa Heydər inamı!
 Millətə kişi sözü,
 Dövlətə ər inamı!

Səncə, müəllif bu misralarla nə demək istəyib?

Bu misralarda hansı təsvir vasitəsi işlənmişdir?

“QIŞDA ŞƏHƏRİMİZ (KƏNDİMİZ, QƏSƏBƏMİZ)” ESSEDƏ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ

*Essedə təsvir
vasitələrindən
nə üçün istifadə
edilir?*

Sən artıq mətn yazarkən oxucuya çatdırmaq istədiyən fikirləri müəyyən etmək, müşahidələr aparmaq, yadda saxlayıb yazıya almaq yollarını bilirsən. İndi isə çatdırmaq istədiyən fikirlərini təsvir vasitələri ilə daha ətraflı və təsirli təqdim etmək yollarını öyrənəcəksən.

Tapşırıq 1.

1. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmazdan əvvəl yazıya hazırlıq işləri apar (əvvəlki dərslərdə bunu necə etməyi öyrənmişən).

– Qışda təbiətdə baş verən hadisələri və onların həyatımıza gətirdiyi dəyişiklikləri yadına sal, eşitdiyən və araşdırmalar nəticəsində əldə etdiyin məlumatları xəyalında canlandır.

– İdeyanı yaradan fikirləri müəyyənləşdir və onları ardıcılıqla yaz.

2. İndi isə essenin bədiiliyini və fikirlərin obrazlı olmasını təmin etmək üçün aşağıda göstərilən işləri aparmaq lazımdır.

Müəyyən etdiyin fikirlər üzərində düşün:

– Hansı bədii təsvir vasitəsi (epitet, təşbeh) fikirlərinin daha obrazlı çatdırılmasına kömək edər?

– Gördüklərimi hansı duyğuların (görmə, eşitmə, qoxu, dad, toxunma) təsviri ilə daha canlı ifadə edə bilərəm?

– Bu mətnə dəqiqləşdirici faktların təsvirinə ehtiyac varmı? Əgər faktlar təsvir edilərsə, nələrə (ad, tarix, say və s.) istifadə etmək lazımdır?

– Baş verən hadisələrdə qeyri-adilik görürsənmi? Əgər görürsənsə, bu qeyri-adilik nədədir?

– Baş verən hadisə hansı hissləri yaradır və nə haqda düşünməyə və nəyi hiss etməyə vadar edir?

3. Verilən cədvəli dəftərinə çək. Təsviri esse yazmaq üçün əvvəlcə ayrı-ayrı məqamları təsvir edən nümunələr hazırla.

Təsvir nümunələrinin cədvəli	
Bədii təsvir vasitələri	
Duyğuların təsviri	
Faktların təsviri	

Tapşırıq 2. Müəllimin verdiyi mövzuda esse yazmazdan əvvəl ayrı-ayrı məqamları təsvir edən nümunələr (bədii təsvir vasitəsi, duyğu və fakt) hazırla.

Esse üzərində iş

Tapşırıq 1. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmazdan əvvəl bədii təsvir vasitələri, həmçinin duyğuların və faktların təsvirinə dair hazırladığın nümunələri qiymətləndir. Bunu necə etmək lazımdır?

Sən artıq essədə istifadə edəcəyin ayrı-ayrı məqamların təsvirinə dair nümunələr hazırlamısan. Onları cədvələ daxil etmişən. Həmin cədvələ bir daha nəzər sal. Fikirləş, bu təsvir nümunələri fikri oxucuya çatdırmaqda yardımçı ola bilərmisən? Əgər siyahıda əsas fikirlə bağlı olmayan təsadüfi məqamlar aşkar etsən, onları sil. Əsas fikri çatdırmaqda sənə ən gərəklisi olan təsvirləri saxla. Düşünürsən ki, bunlardan hansının daha vacib olduğunu necə bilmək olar? Bunun üçün sən həmin nümunələri qiymətləndirməyi bacarmalısan. Düzgün qiymətləndirmək üçün isə sənə meyarlardan istifadə etmək lazımdır. Bu meyarlarla əvvəlki dərslərdən tanışsan. Xatırlayırsanmı, həmin meyarlar aşağıdakılardır:

- Hazırlanmış təsvir nümunələri (bədii təsvir vasitələri, duyğular, fakt) hadisə haqqında *aydın təsəvvür yaratmağa imkan verirmi?*
- Bu nümunələr təsvir edilən *şəy və hadisənin ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini* əks etdirirmi?
- Təsvir edilən hadisənin *qeyri-adiliyini* əks etdirən məqamlar varmı?

Tapşırıq 2. Ayrı-ayrı məqamları təsvir edən (bədii təsvir vasitəsi, duyğular, fakt) nümunələri yazıya daxil etməyin müxtəlif yolları var. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmaq üçün hazırladığın nümunələri yazıda yerləşdir. Esseni tərtib et.

Artıq hazırladığın təsvir nümunələrini yararlılıq baxımından qiymətləndirməyi öyrəndin. Bildin ki, düzgün seçilmiş nümunə o nümunədir ki, mətndəki ideyanın (fikrin) çatdırılmasına kömək etsin. Amma bundan sonra da qarşıda görülməli bir sıra işlər var. Artıq seçilmiş təsvir nümunələrini mətnə elə ardıcılıqla daxil etməlisən ki, nəzərdə tutulmuş fikrin formalaşmasına xidmət göstərsin. Buna nail olmağın iki yolu var:

1. Təsvir vasitələrinin mətnə daxil edilməsi üçün ümumidən xüsusiyyətdə doğru ardıcılığı müəyyən etmək. Əgər sən mətndə hər hansı bir əşya, yaxud canlıdan danışmaq istəyirsənsə, ümumidən xüsusiyyətdə ardıcılığı daha səmərəlidir. Əvvəlcə əşyanın yerləşdiyi, yaxud hadisənin baş verdiyi məkanı təsvir etməlisən:

- Əvvəlcə həmin məkanın uzaqdan görünüşünü təsvir et;
- Sonra isə oxucunun nəzərlərini haqqında danışılan əşya, yaxud canlıya yönəlt;
- Məkanın təsvirini davam etdirərək konkret cümlələrlə o yerin “xəritəsini” yarat (Nə harada yerləşir?);
- Ola bilər ki, təsvir etdiyin hadisə eyni məkanda baş verməsin. Başqa məkanın da təsvirinə ehtiyac yaransın. Bunların üzərində düşün.

2. Təsvir edilən məkanda ayrı-ayrı məqamların əhəmiyyətli baxımından ardıcılığını müəyyən etmək.

- Təsvir etmək istədiyin məsələlərin siyahısını tərtib et;
- Həmin siyahıda əvvəl daha əhəmiyyətli məsələləri, sonra isə az əhəmiyyətli məsələləri sıra ilə düz;
- Ola bilər ki, əvvəl az əhəmiyyətli məsələlərdən, sonra isə daha əhəmiyyətli məsələlərdən söz açasan.

2.3. BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN HİSSƏLƏRİ

MİRZƏ İBRAHİMOV. “TONQAL BAŞINDA” (BƏDİİ ƏSƏRİN HİSSƏLƏRİ)

Mətn yazılarkən ideya müəyyənləşdirilir. İdeyanı obrazlı təqdim etmək üçün müxtəlif məqamların bədii təsvirindən istifadə edilir. Hazırlanmış belə təsvir nümunələri müəyyən ardıcılıqla mətnin uyğun gələn hissələrinə daxil edilir. Bədii mətnlərdə hər bir hissənin özünün konkret vəzifəsi olduğundan həmin nümunələrin yerləşdirilməsində diqqətli olmaq lazımdır. Bədii mətnlərdə bu hissələr və onlara verilən tələblərlə aşağıdakı cədvəldən tanış ola bilərsiniz.

Yığcam plan	
Giriş	– Təsvir ediləcək əşya və ya hadisə ilə tanışlıq – Əsas fikirlə əlaqə yaradan məqamların təqdim edilməsi
Əsas hissə	– Düşüncələrin və hisslərin əks etdirilməsi – Əşya və hadisələrlə bağlı təsvirlərin ardıcılığının məkan və ya əhəmiyyətli baxımından müəyyənləşdirilməsi
Nəticə	Təsvirlərin yekunlaşdırılması

Tapşırıq 1. Oxuya hazırlıq işləri apar. Təqdim edilən cədvələ yenidən nəzər sal. “Tonqal başında” hekayəsini oxu və yuxarıdakı cədvəllə əlaqələndir. Mətnin hissələrini müəyyən et.

TONQAL BAŞINDA

1945-ci il dekabrın 13-də qaranlıq bir gecədə bir dəstə fədai tonqalın başına toplanmışdı... Qədim Azərbaycan adətinə görə onlar odun ətrafında halqa vurmuşdular... Göylər buludlu, üfüqlər qaranlıq idi... Bütün ətrafda ağır bir sükut hökm sürürdü... Tonqalın alovu sönüb közə döndükcə onun başındakı fədailərin halqası daralırdı... Onlar bir-birinə qısılmış, gözlərini gecə qaranlığında sanki min hekayət oxuyan tonqal közünə dikmişdilər. Kimisi nağıl deyir, kimisi min illərlə ağızdan-ağıza gəzməmiş bir əfsanə söyləyirdi... Bütün danışanlar içərisində altmış yaşlı Kərim kişi hamıdan artıq maraq oyandırmış və hörmət qazanmışdı... Onun qar kimi ağarmış saqqalı bütün simasını örtmüşdü. Başının tükləri və hətta qalın qaşları belə ağarmışdı... Boynu, boğazının altı və bütün siması ağ tüklərlə örtülmüşdü.

Bədii təsvir vasitəsinin rolunu aydınlaşdır.

Yalnız hələ də işığı itirməmiş gözləri bu ağ tüklərin arasından görünür, qalın meşəlikdəki bulaq kimi ışıdayırdı... Bütün siması sonsuz bir

mərhəmət ifadə edirdi... Xüsusilə gülümsədiyi zaman bu daha da artıq gözə çarpırdı...

– Kərim dayı, dünya görmüsən, saç-saqqal ağartmısan, bizə yaxşı bir şey danış, ibrətamiz bir əhvalat nağıl elə... ya gördüyün, ya eşitdiyindən bir şey danış ki, eşitməmiş olaq, – deyə cavan və şux xasiyyətli fədai Saleh Kərim kişiye müraciət etdi... Fədailər hamısı “danış, danış!...” deyə səsləndikdə, Kərim kişi gözlərini qıydı, azacıq fikrə getdi, tonqalın közünü eşələyərək sözə başladı:

– Mən sizə bir hekayət danışacağam. Bu qədim zamanlardan qalma bir hekayətdir. Nə bilim, bəlkə də, min il bundan qabağın söhbətidir. Mən sizə bir igidin nağılını deyəcəyəm...

– Ay sağ ol, Kərim dayı, – deyə fədailər oturduqları yerdən tərpəndilər və dərhal sakit olub gözlərini ona dikdilər.

– Deyirlər ki, qədim zamanlarda bu torpaqda bir el yaşarmış... Orada güclü gücsüzə zülm etməzmiş... Aclıq və yoxsulluq da olmamış.

Bu cümlələr əsərin ideyası ilə necə bağlıdır?

Hamı quş kimi azad yaşarmış! Heç kəsin heç kəsə pislili dəyməzmiş... Onlar zəhməti sevmişlər... Onlar öz zəhməti ilə torpaqdan qızıl götürərmiş-

lər... Birinin pis günündə elliklə ona əl tutarmışlar... Qarı arvadlara, qoca kişilərə, yetim uşaqlara pənah çıxarmışlar... O torpağın hər tərəfində bağlar, bağçalar, zəmilər yetirərmişlər... Yaz olanda hər gül bir ətir iyi verər, hər quş bir hava oxuyarmış... o elin adamları paxıllıq və yalan bilməzmişlər...

Deyirlər ki, onlar çox qəribə bir tayfa imişlər... Gün batanda dəstə-dəstə yığışıb qəmli havalar oxuyarmışlar... Ona görə ki, qaranlıqdan, gecədən xoşları gəlməzmiş, qorxarmışlar... Sonra od qalayıb ətrafına yığışar və oxuyub oynayarmışlar... Çünki işıqdan, oddan xoşları gələrmiş...

Bir gün o yerin tərifini eşidən düşmən qoşun çəkib üstünə gəlir... Düşmənin başında qaniçən bir hökmdar dururmuş. Düşmənin qoşunları çəyirtkə kimi hücum edir...

Elə səs düşür. İgidlər at belinə qalxırlar. Gəlinlər, qızlar da cəngavər olub, qılınc götürür, igidlərə qoşulurlar... O elin adəti belə imiş, oğullarım. Yaxşı gündə ceyrana oxşayan gözəllər pis gündə şirə dönərmişlər. Uşaqlar da, qocalar da igidlərə qoşulur... Sel kimi gələn düşmənin qabağına dağ kimi çıxırlar... Düşməni doğma yurda buraxmırlar...

Tarixdən, el dastanlarından sənə məlum olan hansı qəhrəman qızlarımızı tanıyırsan?

Sənə, bu təsvir vasitəsi nə məqsədlə işlənmişdir?

O igidlərin başında elin pənahı olan Elcan adlı bir qəhrəman dururmuş... Elcan dava zamanı pələngə dönərmiş, düşmən əsgərlərini baş-başa vurub öldürərmiş... Nərildəyəndə çöllər, dağlar da vahiməyə gələrmiş.

Bir dəfə qaniçən hökmdar özü dəmir geyib davaya qoşulur. Elcanı öldürmək, eli qəhrəmansız qoymaq istəyir... Elcanın qabağına çıxır. Qəhrəman Elcan meydandan qaçmır, onu vurub qılıncını salır, qulağının birini kəsib meydandan qaçmağa məcbur edir. O gündən düşmən hökmdarının adı Tayqulaq qalır...

Düşmən qol gücü ilə onlarla bacara bilməyəcəyini gördükdə hiyləyə əl atır... Onları odsuz-işıqsız qoymaq istəyir. Hiyləgər düşmən dilənçi paltarında onların içinə adamlar göndə-

Bu xüsusiyyətlər sənə kimləri xatırladır?

rir... Bir gecə bu dilənçilər hamını yuxuya verərək o elin odunu oğurlayırlar. Onlar ocaqlarının külünü eşələyib od tapmırlar... Fikirləri dağılır, torpaqları bozarır, bağları quruyur. Qarı düşmən eli həsrət içində öldürmək üçün hər gün axşam bir dağın başında bir tonqal qalayır. Özü də “oda yaxın duranları odda yandıracağam” deyə hökm edir. İşığa öyrənmiş el hər axşam qaranlıq düşəndə həsrətlə od yanan tərəfə baxır... Bax, igidin qeyrəti belə gündə bilinər, oğlanlarım... İgid odur ki, elin dərddli günündə dadına çatsın. Elcanın ürəyi ocaqların sönməsinə, bağlarının qurumasına dözmür.. Bir axşam o, düşmənin qaladığı tonqalın odunu götürüb elə paylayır. Qapılarda ocaqlar yandırır... Ocaqların yenidən yandırıldığını görən Tayqulağı vahimə basır... “Bunların ocaqları od görsə, heç bir qüvvəyə baş əyməzlər!” deyə qorxur... Doğrudan da, ocaqları yenidən yanmış elin ürəyi ümidlə dolur... Gözlərinə işıq gəlir... Düşmən qəzəb və qorxusundan titrəyir... Bütün eli bir yerə yığır... “Odu gətirəni verin!..” deyə hökm edir. Eldən səs çıxmır. Tayqulaq böyük bir tonqal qalatdırır. Elə cəza verməyə başlayır... Yenə eldən səs çıxmır...

Necə düşünürsən,
el öz igidini
düşməne
verəcəkmi?

Düşmən körpə uşaqları yandırmaqla hədələyir. Elcanın ürəyi buna dözmür. Birdən-birə elə bil ki göylər guruldayıb şimşək oynayır. El gözünü silib baxanda görür ki, Elcan bir dağ kimi düşmənin qabağında durmuşdur. “Odu gətirən mənəm! – deyir. – Sən bizi əsir etməklə kifayətlənmədin, ürəyin soyumadı. Bağlarımızı qurutdun doymadın, axırda ürəyimizin odunu, gözümüzün işığını söndürmək fikrinə düşdün. Bu el odsuz yaşaya bilməz... Odu mən gətirmişəm!..”

Tayqulaq Elcanı tanıyır... Canına üşütmə düşür... Bir addım geri çəkilir... Acıqlı-acıqlı Elcanın cəsəretli gözlərinə baxır. “Biz səni odda yandırırıq!” – deyir... “Məni yandırsanız da, elimin işığını söndürə bilməzsiz! Bir də bu el odu əldən verməz!..”

Tayqulaq Elcana baxır. Canavar kimi dişlərini qıcır. Cəlladlar onun nə demək istədiyini bilib Elcanın üstünə atılmaq istəyirlər... Elcan cəlladları baş-başa vurub Tayqulağın qabağına atır, bir addım irəli atıb onun qarşısında durur: “Mən sənə bir qulağını kəsmişəm, indi isə

canından edəcəyəm” – deyib xəncərini belindən çıxarır. Heyrət və dəhşət hər tərəfi bürüyür... Göylərdə şimşəklər oynayır...

Qəhrəman Elcan öz həyatı bahasına Tayqulağı məhv edir. Onun can verib öldüyünü gören qoşunu dağılır, əsgərlər qaçmağa üz qoyurlar. El azad olur. Elinə azadlıq gətirən qəhrəman Elcanı dəfn edirlər, məzarı üstündə əbədi ocaq yandırırırlar. Deyirlər ki, onun ruhu hər axşam ocaqların başında dolanıb durur, işıqsız evlərin qapısında çıraqla kimi şölələnir...

Canını el yolunda qurban verən hansı qəhrəmanımızı tanıyırsan?

Kərim dayı söylədiyi əfsanəni qurtardı, öz danışığından özü də mü-təəssir olmuş kimi gözlərini qapayıb, susdu, bəlkə də, dərin bir fikrə getdi...

Tonqal başındakılar xəyala dalmışdılar. Heç kəs danışmırdı. Kərim dayının nağıl etdiyi əhvalatda onlar ruhlarını oxşayan qəribə bir zövq tapırdılar. Ürəklərində bir qəhrəmanlıq arzusu oyanırdı.

Mirzə İbrahimov

Tapşırıq 2.

Oxu başa çatandan sonra “Oxudan sonra” (səh.16) təlimatını ardıcılıqla yerinə yetir.

Ev tapşırığı:

1. Mətnin ideyasını müəyyən et. Fikirlərini yazılı şəkildə müəllimə təqdim et. (Yazının həcmi 0,5 səhifə)

2. Yeni qarşılaşdığın sözlərin mənasını müəyyən et. İzahlı lüğət tərtib et.

VAHİD MƏHƏRRƏMOV.
“BİZ O QANLI GECƏNİN ŞAHİDİYİK”.
“DƏFN GÜNÜ – HÜZN GÜNÜ”
(Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Təqdim edilən bədii nümunəni oxu. Hadisələrin nəql edilməsi baxımından əsəri təhlil et.

BİZ O QANLI GECƏNİN ŞAHİDİYİK

Biz şəhər sakinləri başımıza gətirilən qanlı faciədən xəbərsiz idik. Hər kəs eşitdiyinə üstünə birini də əlavə edib başqa cür danışdı. Beləcə, şayiələr, söz-söhbətlər baş alıb gedirdi. Hələlik yalnız onu öyrənə bildik ki, deyəsən, şəhərdə fəvqəladə vəziyyət elan edilib, Bakı şəhərində komendant saati tətbiq edilib. Hərbi komendant isə Dubinyak adlı bir rus generalıdır. Mağazadan lazım olan ərzaqları alıb geri qayıdarkən qonşum Əzizlə rastlaşdım. Onun üz-gözündən yorğunluq yağdı. Əvvəl elə zənn etdim ki, yəqin, gecə növbədə qalıb, çox işləyib, yorulub. Amma sonra məlum oldu ki, onun yorğunluğunun səbəbi axşam başımıza gətirilən faciənin şahidi olmasıdır. Bir az özünə gələndən sonra gördüyü qanlı hadisələrdən söhbət açdı. Dedi ki, gecə biz Lökbatan dairəsində barrikada qurub sovet əsgərlərini şəhərə buraxmamağa çalışırdıq. Gecədən xeyli keçmiş zirehli texnikalar bizə yaxınlaşdı. Elə bildik ki, onlar yanımıza çatanda dayanacaq və bizimlə görüşüb tanış olacaq, xoş söhbətlər edəcəklər. Gecənin bu vədəsində bura yığışmağımızın səbəbini soruşacaqlar. Amma zirehli texnika karvanı yaxınlaşanda içəridən bizə atəş açıldı. Çasıb qaldıq, bilmədik nə edək. İlk ağılımıza gələn bu oldu ki, qaçıb canımızı bu quldurların əlindən qurtaraq. Belə də etdik. Qaçacaqda bilmədik ki, kim harada qaldı. Aramızda yaralananlar da oldu. Elə ilk dəqiqələrdən başlayaraq sovet imperiyasının əsgərləri amansız hərəkətlər etməyə başladılar. Sanki onlar insan ovuna çıxmışdılar. Bizi təqib edir, arxamızca aramsız atəş açırdılar.

Eşitdiyim bu acı və dəhşətli xəbərdən sarsıldım. Yolun kənarı ilə pay-piyada şəhərə tərəf üz tutdum. Yollarda ictimai nəqliyyat, şəxsi maşınlar gözə dəymirdi. Hər tərəfə ölü bir sükut çökmüşdü. Ölkəmizin

paytaxtı bir gün əvvəlki səsli-küylü şəhərə oxşamırdı. Dünən coşub-daşan şəhər bu gün yas içindəydi. Yollarda yalnız zirehli texnikalar hərəkət edirdi. Küçələrdə rastlaşdığımız sovet əsgərləri bizi nifrət dolu baxışlarla süzürdülər. Elə bil yüz illər boyunca biz onlarla düşmən olmuşuq. Torpaqlarını zəbt etmişik, qardaş-bacılarını, ata-babalarını öldürmüşük. Əsl həqiqətdə isə biz onlara heç nə etməmişdik. Elə isə görəsən bu “sülhsevər” sovet əsgərləri bizi niyə nifrət dolu baxışlarla süzürdülər? Bizdən nə istəyirdilər? Əslində, biz onlara nifrətlə baxmalıydıq. Çünki çağırılmamış bu “qonaqlar” gecənin bir aləmində şəhərimizə soxularaq çoxlu yurddaşımızı amansızlıqla qətlə yetirmişdilər. Küçələrdən həyəcanla keçən adamlar gördükləri dəhşətli səhnələrə çaşqınlıqla baxırdılar.

Bu anlarda fikirləşirdim ki, illər keçəcək biz bu gün kədər hissi ilə addımladığımız küçələrin qanlı hadisədən sonra hansı vəziyyətə düşdü-yünü gələcək nəsillər kitablardan və qəzetlərdən oxuyacaq, tələm-tələsik, qorxa-qorxa çəkilmiş kadrlardan izləyəcəklər. İndi isə biz bu hadisələrin şahidləri kimi canlı-canlı qarşılaşdığımız dəhşətli səhnələri həyəcanla seyr edə-edə addımlayırdıq. Sovet əsgərləri yaşayış binalarının divarlarına da, yol kənarlarında dayanmış avtomobillərə də atəş açmışdılar. Tbilisi prospektində tanklardan biri şose yoldan çıxaraq camaatın dayanacaqlara qoyduğu maşınların üstündən keçmişdi.

Şəhər şəhərin küçələrinə çıxanlar hər tərəfdə güllələnmiş, öldürülmüş adamları gördülər. Hər yer qan içində idi, hər yer qana boyanmışdı.

Soyuq bir qış gecəsində baş vermiş bu dəhşətli faciəni götür-qoy edəndə istər-istəməz beynimdə suallar dolaşırdı. Nə üçün xalqımızın üzərinə belə amansız quldurlar, qansız cəlladlar göndərilib? Görəsən hansı günahın sahibiyik ki, bizimlə dillə deyil, silahlarla, zirehli texnikalarla danışıqlar? Bu faciə niyə baş verdi, nədən baş verdi? İnsanlara ölüm, göz yaşları və bədbəxtlik gətirən bu qanlı faciənin qarşısını almaq mümkün deyildimi?

Enerji bloku sovet əsgərləri tərəfindən partladıldığından televiziya verilişləri dayandırılmışdı. Hər şey sükuta qorq olmuşdu. Qəzetlər çap olunmurdu. Ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhəri beynəlxalq aləmdən – dünyadan təcrid olunmuşdu.

Xəstəxanalarda yaralıların əlindən tərpənmək mümkün deyildi. Soyuq qış gecəsində güllə yarası almış insanlara qan vermək üçün hamı şəfa ocaqlarına axışırdı. Gələnlər o qədər çox idi ki, qanköçürmə məntəqələrinin qarşısında uzun növbələr yaranırdı. O ağır, faciəli günlərdə xalqımız yumruq kimi birləşmişdi. Bu yumruğu heç bir qüvvə əyə, bükə bilməzdi!

Qanlı şənbə gecəsində azadlığımız və müstəqilliyimiz uğrunda şəhid olanları əvvəllər sovet rəhbərlərindən biri olan Kirovun adını daşıyan parkda dəfn etmək qərara alındı. Bundan sonra bu park keçmiş bolşevikin adını daşımayacaqdı. İndən sonra bu yer Şəhidlər xiyabanı adlanacaq və xalqımızın müqəddəs ziyarətgahına, and yerinə çevriləcəkdə.

Yanvar ayının 21-də azadlığımız və müstəqilliyimiz uğrunda qurban getmiş şəhidləri dəfn etmək üçün camaat burada məzarlar qazmağa başladı. Bu xəbəri eşidənlərin hamısı kömək üçün Xiyabana axışırdı. Ömrümdə ilk dəfə idi ki, kütləvi məzarların necə qazıldığını görürdüm. Bir neçə nəfərlə bərabər biz də işləyənlərə kömək etdik. Məzarlıqda heç kim bir-birini buyurmurdu. Hərə əlindən gələn işi görürdü. Kimisi yer qazır, kimisi palçıq qatır, kimisi isə mişar daşları ilə məzarların arasını hörürdü. Görüləsi işlər çox idi.

Hələlik şəhid olanların sayını da dəqiq bilən yox idi. Amma qəbirləri qazırdılar. Hamı çalışırdı, hamı əlləşirdi ki, səhərə qədər bütün məzarlar qazılsın. Sabah xalq öz şəhidlərini dəfn edəcəkdə.

Vahid Məhərrəmov

Tapşırıq 2. Mətnin ideyasını müəyyən et. Əldə etdiyin nəticələri müzakirə et.

Ev tapşırığı:

Yeni qarşılaşdığın sözlərin mənasını müəyyən et. İzahlı lüğət tərtib et.

DƏFN GÜNÜ – HÜZN GÜNÜ

1990-cı ilin 22 yanvarı hüznü, qəmli və kədərli gün kimi həmişəlik olaraq yaddaşlarda qalacaq. Həmin gün Azərbaycan xalqı şəhidlərini torpağa tapşıırırdı. Xalq azadlığı və müstəqilliyi yolunda canından keçmiş oğul və qızları ilə əbədi olaraq vidalaşırdı. Dəfn mərasimində iştirak etmək üçün çoxları kimi mən də yuxudan erkən oyanıb xiyabana yola düşdüm. Yollar, küçələr adamlarla dolu idi. Sanki bu insanlar səhərə kimi yatmayıb ayaq üstə qalmışdılar. Şəhidlər xiyabanına yaxın düşmək mümkün deyildi. Adamların arasından irəli keçib getmək saatlarla vaxt aparırdı. Ayağı yer tutanların hamısı: qoca, uşaq, xəstə və hətta çəliyə, qoltuq ağaclarına söykənən əlillər də dəfndə iştirak edirdilər. Aman Allah, bu qədər insan seli haradan gəlmişdi?! Xiyabana axışanların ardı-arası kəsilmirdi. Sanki küçələrə qərənfillərdən qırmızı xalı döşənmişdi. Soyuq qış gecəsində oğul və qızlarımızın şəhid olduqları yerlərə kiçik daşlar qoyulmuş, ətrafına qara parçalar bağlanmışdı.

Həmin gün bayraqlar endirilmişdi. Xiyabandakı ağacların budaqlarına da, gövdəsinə də qara bağlanmışdı. Yolboyu divarlara əyri-üyrü və iri hərflərlə “Qorbaçov faşist”, “Qorbaçov cəllad” və başqa sözlər yazılmışdı. Xalq qanlı faciənin baskarına, fərman verəninə – keçmiş ittifaqın ilk və son prezidenti M.Qorbaçova qəzəbini, etirazını, kinini və nifrətini bu sözlərlə ifadə etmişdi. Hamı azadlıq qurbanları üçün göz yaşları axıdırdı. Bir gülürüz insan görmək mümkün deyildi. Hamı qaş-qabaqlıydı, hamının baxışları aşağı dikilmişdi. Gözləri yaşlı ana-bacılarımız başdan-ayağa qara geyinmişdilər. Dəfn mərasimində iştirak edən insanların ah-naləsindən və ağlaşmasından qulaq tutulurdu. Bu kədərə, bu göz yaşlarına dözümlü gətirmək mümkün deyildi.

Şəhidlərin dəfn mərasimi Azadlıq meydanından başlandı. Xalq öz qəhrəmanlarının meyitlərini çiyinlərində xiyabana gətirirdi. Bu, çox hüznü, çox kədərli bir qəm karvanına bənzəyirdi. Şəhidlərin tabutlarını çiyinlərində gətirən adamlar günortaya yaxın xiyabana gəlib çatdılar. Din xadimləri qabaqda addımlayırdılar. Şəhid olanların qohumları və yaxınları isə onların arxasınca göz yaşları axıdaraq ağır-ağır, asta-asta yeriyirdilər. Gözlərimdən yanağıma yaş axırdı. Kiçikyaşlı bir uşaq atasının böyüdülmüş şəklini başının üstünə qaldıraraq asta-asta, ora-bura baxa-

baxa tabutun önündə gedirdi. Baş verən faciəni dərindən anlamayan bu balaca uşaq maddım-maddım ağlayıb göz yaşı axıdan insanlara baxırdı.

Şəhidlərin tabutlarını aparan insanlar bir-bir yanımızdan keçib gedirdilər. Məktəbli İlqarın cənazəsi önündəki şəklini görəndə ortayaşlı bir kişi onun vaxtsız ölümündən təsirlənib əllərini dizinə vuraraq qəhərindən boğula-boğula yerə çökdü:

– Aman Allah, axı heç bu uşaq avtomat boyda da deyil. İt uşağı, it! Bəs buna niyə güllə atıblar? Heç beləsinə də silah qaldırırlar? Bunun günahı nə idi axı? Bu, elə yaşda deyil ki, əlinə silah ala, kiməsə müqavimət gös-tərə, döyüşə, tankın qarşısına çıxa. Ey qatillər, siz bu körpə uşağa necə qıydınız? Necə əliniz gəldi ki, onun üstünə silah qaldırdınız, tətik çəkib güllə atdınız? Görüm sizin əlləriniz qurusun, gözləriniz çıxsın!

Dəfn mərasimi qaranlıq düşənə qədər davam etdi. O günü Xəzərdə üzən gəmilər aramsız olaraq SOS signalı verir, haray qoparırdı. Hərbi vertolyotlar isə şəhərin ətrafında dövrə vururdu.

Tez-tez də xiyabanın üstündən uçub keçirdilər. O gün yumruq kimi möhkəm birləşmiş xalqımız oğul və qızlarını böyük ehtiram və hörmətlə dəfn edirdi. Şəhidlərin xatirəsinin belə əziz tutulduğunu görəndə adam sağ qaldığına təəssüflənirdi. Xalq öz qəhrəman övladlarının məzarlarını göz yaşları ilə sulayıb, “Allah rəhmət eləsin, ruhları şad olsun, qəbirləri nurla dolsun” deyirdi. Şəhid məzarlarının üstünə qalaq-qalaq gül dəstələri qoyulmuşdu.

22 yanvar 1990-cı ildə hava haqqında olan proqnozda Bakıya gül yağacağı deyilməmişdi. Amma həmin gün şəhərimizin bir çox küçə və prospektlərinə, Şəhidlər xiyabanına qərənfil “yağmışdı”! Bu qan rəngli qərənfillər Bakı kəndlərindəki gülçülərin şəhidlərə ehtiramları idi.

Vahid Məhərrəmov

Müstəqil iş. Oxuya hazırlıq işləri apar. Vahid Məhərrəmovun “Dəfn günü – hüzn günü” mətnini oxu və onun hissələrini müəyyən et.

Tapşırıq 1. Nəticələrini yazılı şəkildə təqdim et.

ESSENİN HİSSƏLƏRİNİN YARADILMASI

*Essenin hissələri
necə yaradılır?*

Sən artıq bədii mətnlərin ideyasını, təsvir vasitələrinin köməyi ilə fikirləri obrazlı şəkildə təqdim etməyin yollarını bədii nümunələr əsasında öyrəndin. Özün də belə nümunələr yaratdın. Həmçinin sən bədii nümunələrin hissələrini müəyyən etməyə dair müəyyən bacarıqlara yiyələndin. İndi isə təsviredici mətnin ayrı-ayrı hissələrinə verilən tələblərə uyğun esse yazacaqsan.

Tapşırıq 1. Əldə etdiyin təcrübəyə əsasən “Şəhidlər xiyabanı”, “20 Yanvar günü biz nə edirik?”, yaxud marağına uyğun seçdiyin digər mövzulardan birində təsviri esse yaz. Onun hər bir hissəsini şərtlər nəzərə alınmaqla tərtib et.

ESSE ÜZƏRİNDƏ İŞ: YAZILMIŞ ESSENİN YOXLANMASI

Sən artıq təsviri essenin yazılmasına verilən tələbləri öyrəndin. Müstəqil şəkildə esse tərtib edirsən. Lakin “Yazı prosesi” mövzusunun da öyrəndiyin kimi, yazının bitməsi, hələ yazı prosesinin bitməsi kimi dəyərləndirilməməlidir. Yazı başa çatdıqdan sonra hazırlanmış mətn yoxlanmalıdır.

İndi isə “Şəhidlər xiyabanı”, “20 Yanvar günü biz nə edirik?”, yaxud marağına uyğun seçdiyin digər mövzulardan birində yazdığın essenin yoxlanması və qiymətləndirilməsi üzrə iş aparılacaq. Yazını yoxlamaq üçün onu ən azı iki dəfə oxumaq lazımdır. **Birinci oxuda** məzmun və mətnin tərtibi, **ikinci oxuda** isə yazının üslubu yoxlanılacaq. Yazının üslubu barədə sən gələcəkdə öyrənəcəksən. Amma elə sadə məqamlar var ki, onları bilmədən hər hansı yazını tərtib etmək mümkün deyil.

Birinci oxu

Sol sütundakı suallar mətnin məzmununu və təşkilini qiymətləndirməyə imkan verəcək. Orta sütundakı məsləhətlər problemlərin aşkar edilməsində sənəin bələdçi olacaq. Hər hansı dəyişiklik etmək istədikdə isə sağ sütunda verilən üsullar və texnikalar yardımçı olacaq.

Tapşırıq 1. Yazdığın mətnin məzmununu və tərtibini yoxla. Ehtiyac duyulduğu halda düzəlişlər et. Apardığın düzəlişləri araşdır.

Əşya və hadisələrin təsviri Məzmun, mətnin təşkili üzrə özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı qiymətləndirmə		
Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
1. <i>Girişdə çatdırılması nəzərdə tutulan əsas fikir üçün zəmin yaradılıbmı?</i>	Girişdə çatdırmaq istədiyin əsas fikrə zəmin yaradan cümləni tap və onun altından xətt çək. Əgər tapa bilmirsənsə, o zaman həmin fikri formalaşdırıb yaz.	Giriş hissəyə elə bir cümlə əlavə et ki, o, əsas fikir üçün zəmin yaratsın.
2. <i>Bütün təsvir vasitələrindən istifadə edilibmi?</i>	Mətni oxuduqca hiss və duyğuları təsvir edən nümunələrin üzərində “H”, faktları təsvir edən nümunələrin üzərinə “F”, bədii təsvir vasitələrinin üzərində “B” yaz. Nəzər sal. Bunlardan hansılarının üzərində iş aparmağa ehtiyac var. Elə et ki, “H”-lər həddən artıq çox, “F” və “B”-lər həddən artıq az olmasın.	Müxtəlif hisslərin təsvirinə yer verilməsinə diqqət et. Hansı yoxdursa, əlavə et. Əsas fikri çatdırmağa yardım edən bədii təsvir vasitələrinin olmasına xüsusi diqqət yetir. Əgər yazıda təsvir vasitələrinə az yer verilibsə, uyğun nümunələr yaratmaqla digər fikirləri onlarla əvəz et.

Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
3. <i>Təsviri mətn-də müəllifin düşüncələri və hissləri öz əksini tapıbmı?</i>	Birinci şəxs əvəzliliklərinin yanında ulduz (mən, biz) yaz. Əgər hər paraqrafda ən azı bir ulduz görməsən, düzəliş apar.	Elə et ki, birinci şəxsin düşüncələri təsvir vasitələri ilə (bədi, hiss və faktlar) öz əksini tapsın.
4. <i>Mətn məkanda təsvir edilənlərin ardıcılığı, yaxud da təqdim edilən məsələlərin əhəmiyyətliyi baxımından təşkil edilibmi?</i>	Mətnə istifadə edilmiş vasitələri sıra ilə düz. Sonra təsvir edilən məkanın sözlə sadə xəritəsini çək. Siyahıya aldığın vasitələri orada yerləşdir. Yoxla. Siyahıdakı nümunələrdən yararsızlarını kənarlaşdır və ya düzəliş etməklə münasib yerdə yaz.	Yenidən təşkil et. • Müşahidə edilən, yaxud təsəvvür olunan məkanda təsvir edilənlərin ardıcılığına riayət et (uzaqdan yaxına, yüksəkdən aşağıya və s.). • Təqdim edilən məsələlərin əhəmiyyətliyi baxımından ardıcılığı gözlə (az əhəmiyyətli-dən çox əhəmiyyətliyə doğru və ya çox əhəmiyyətli-dən az əhəmiyyətliyə doğru).
5. <i>Nəticədə çatdırmaq istədiyin fikri yekunlaşdır.</i>	Fikirlərini yekunlaşdıran cümləni mötərizəyə al. Əgər belə bir cümlə yazmamısan, həmin fikri formalaşdırıb yaz.	Əsas fikri yenidən vurğulayan elə cümlə əlavə et ki, apardığın təsvir işini yekunlaşdırsın.

Hər dəfə yazını qiymətləndir. Əməkdaşlığa, sinif yoldaşlarınla müzakirəyə hazır ol.

Yazdığın mətni ikinci dəfə oxuyarkən məqsədin yazını **üslub** baxımından yaxşılaşdırmaqdır. Təsviri mətn yazmaq üçün çoxsaylı sifətlərdən (təyinlərdən), yəqin ki, istifadə etmişən. Mətni oxuyanda diqqət et ki, eyni məna verən sifətlər yersiz yerə təkrarlanmasın. Əgər belə hallar varsa, düzəlişlər aparmaq lazımdır.

Məsələn: *Müxtəlif rəngarəng çiçəklər görünürdü.*

Bu mətndə “müxtəlif” və “rəngarəng” sözləri, əslində, eyni məna daşıyır. Yadda saxla ki, təkrarlar yazının üslubuna xələl gətirir, onu oxunaqsız edir.

Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
<i>Cümlələrdə lazımsız təkrarlanan sifətlər (təyinlər) varmı?</i>	Təkrarlanan sifətləri (təyinləri) dairəyə al. (Buraya vergüllə, və, həm, həm də və s. bağlayıcılarla bağlanan sifətlər daxildir.) Bu sifətlərin eyni məna verib-vermədiyini yoxla.	Təkrarlanan sifətlərin (təyinlərin) birini sil və ya yerini dəyiş. Sifətlərdən birini əksmənalı sözlə əvəz et və cümlənin tərtibatında dəyişikliklər et. Məsələn: “O, çox zəhmətkeş və çalışqan idi” cümləsini “O, çox zəhmətkeş idi. Heç kəs onun tənbel olduğunu deyə bilməzdi” kimi tərtib etmək olar.

Cümlələrlə yoxlama

Yoldaşından xahiş et ki, yazdığın mətni oxusun və bu suallara cavab versin:

1. Bu yazıda hansı vasitələri daha çox bəyəndin və nə üçün?
2. Bu yazı müəllifin hansı cəhətlərini nəzərə çatdırır?

III. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ NƏQLETMƏ

Kiçik yaşlarında olanda ana-atan, yaxud baba-nənən sənə müxtəlif nağıllar ("Cırtan", "Göyçək Fatma", "Tıq-tıq xanım"), ya da başlarına gələn hadisələrdən danışardılar. Belə mətnlər nəqli mətnlər adlanır. Nəqli mətnlər, əsasən, keçmişdə baş verən hadisələrdən bəhs edir. Nağıllar, əfsanələr, rəvayətlər, hekayələrin bir qismi nəqli mətn nümunələridir. Bu əsərlər insanların zövqünü oxşamaqla yanaşı, həm də onları düşündürür, tərbiyə edir. Belə bədii nümunələr uzun illər toplanmış həyat təcrübəsini öyrənməkdə və onlardan nəticə çıxarmaqda insanlara kömək edir.

3.1. BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ OBRAZLAR

ƏZİZƏ ƏHMƏDOVA. “ÇİÇƏKLƏRİN HƏDİYYƏSİ”
(Nəqletmə xarakterli mətnin xüsusiyyətləri)

Tapşırıq 1.

1. “Çiçəklərin hədiyyəsi” hekayəsini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri apar.

2. **Düşün:** Bu mətn nəqlidirmi? Əgər nəqli mətndirsə, bunu necə müəyyən etdin? Əgər nəqli mətn deyilsə, nə üçün? Fikirlərini əsaslandır.

ÇİÇƏKLƏRİN HƏDİYYƏSİ

Günlərin bir günü güllü-çiçəkli dərəyə Boz quş uçub gəldi. Öz-özü-nə dedi:

– Ah, bura nə gözəldir! Elə bu çiçəklərin yanında qalıb yaşayaram. İnciçiçəyi gözlərini açdı:

– Bu nə çirkin quşdur!– dedi.

Çobanyastığı onun sözlərini təsdiq etdi:

– Bombozdur.

Qızılgül acıqlandı:

– Bu hardan gəlib çıxdı, necə də çirkindir, ay aman!

Yazıq Boz quş özünü itirdi, kolun dibinə girmək istədi. Kol da onu yaxına qoymadı.

Boz quş çiçəklərdən uzaqlaşıb, tək-tənha yaşamağa başladı.

Bir gün Boz quş su içməyə getdi, birdən qulağına səs gəldi:

– Vay, susuzluqdan öldüm, bir içim su...

Boz quş səs gələn tərəfə uçdu. Bu, inciçiçəyi idi. O, susuzluqdan

başını əymişdi. Elə o biri çiçəklər də solmuşdular.

– Ay yazıq çiçəklər, siz niyə büzüşmüşünüz? Bir az gözləyin...

Belə deyib Boz quş su gətirmək üçün çaya uçdu. Ağzında su daşıyıb çiçəkləri sulamağa başladı. Tez-tez çaya uçur, cəld də geri qayıdırdı. Çiçəklər su içdikcə başlarını razılıqla tərpətdirdilər. Səs eşidən qızılgül gözünü açıb baxdı:

– Kim mənə su verdi?

– Mən!

– Çox sağ ol, xeyirxah quş, sən olmasaydın, susuzluqdan ölərdim, bütün çiçəklərə su vermişəm?

– Vermişəm, bax inciçiçəyi də dirçəlib, sarıgül də, çobanyastığı da.

– Sən onların adını nə yaxşı bilirsən?

– Niyə bilməyim, axı mən çiçəkləri çox sevirəm.

Boz quşu daha heç kəs qovmurdu.

İnciçiçəyi qızılgülə dedi:

– Bilirsən nə var, gəl hərəməz öz rəngimizdən Boz quşa verək. Ancaq özü heç nə bilməsin. Mən ona ağ rəng verəcəyəm.

– Boz quş, ay Boz quş, bir buraya gəl.

Boz quş cəld inciçiçəyinə yanaşdı. İnciçiçəyi öz zərif ağ rəngini quşa çəkdi.

– Boz quş, ay Boz quş, tez mənim yanıma gəl, – qızılgül də quşu səslədi.

Qızılgül quşa qırmızı rəng çəkdi.

Sarı çiçək Boz quşun xırdacə başını sarıya boyadı, indi quşun muncuq kimi parlaq, qara gözləri elə qəşəng görünürdü ki...

– Biz də ona yamyaşıl rəngimizdən verəcəyik, – yaşıl otlar quşun üstünə yaşıl rənglərini çəkdi.

Heç nədən xəbəri olmayan quş çiçəkdən-çiçəyə, koldan-kola qonur, çiçəklər isə ona gözəl rənglər bağışlayırdılar. Birdən-birə boz, görkəmsiz quş elə qəşəngləşdi ki, çiçəklər özləri də təəccüb elədilər.

İnciçiçəyi dedi:

– Əzizim, get mənə çaydan su gətir.

Quş çaya sarı uçdu, əyilib ağzına su alanda donub qaldı. Suya gözəl bir quşun əksi düşmüşdü.

– Kaş mən də belə gözəl olaydım, – Boz quş ah çəkdi, ətrafa göz gəzdirdi. Ancaq özündən başqa quş görmədi. O bir də suya baxdı, deyəsən, axı bu onun öz əksi idi. Lələklərini gözəl rəngli görəndə sevincindən bilmədi nə etsin.

Ala-bəzək quş havaya qalxdı.

Çiçəklər isə balaca bir quşa bağışladıkları sevinc üçün çox şad idilər. Quş uçur, qanad çalır, onun ala-bəzək lələkləri günəşin şəfəqləri altında par-par parıldayırdı.

Əzizə Əhmədova

Tapşırıq 2.

Hekayəni oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) yerinə yetir.

Ev tapşırığı:

Sinifdən xaric oxu materiallarından M.Rzaquluzadənin “Xan çinarın bir yarpağı” hekayəsini oxu. Səncə, bu, nəqli-bədii mətnirmi? Fikrini əsaslandır.

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ. “İGİD MÜBARİZ” (ƏSƏRDƏ PROQNOZLAŞDIRMA)

*Proqnozlaşdırma
nə üçün
lazımdır?*

İstənilən mətni oxumazdan əvvəl proqnozlaşdırma aparmaq lazımdır. Proqnozlaşdırma əsəri daha dərinləndən dərk etməyə kömək edir. Proqnozlaşdırma mətnin oxusuna başlayarkən ümumi şəkildə aparılır: “Bu əsərdə nədən bəhs ediləcək?” Oxu davam etdikcə “Bu abzasda nədən danışılacaq?”, “Bu hadisədən sonra nə baş verəcək?”, “Bu sözdən sonra qarşı tərəf nə cavab verəcək?” kimi ayrı-ayrı məqamları proqnozlaşdırmaq olar.

Tapşırıq 1.

1. Verilən əsərin oxusuna başlamazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.
2. Oxuya başlayarkən proqnozlaşdırma apardığın kimi, oxu zamanı da proqnozlaşdırmalar aparmaqda davam et. Proqnozlarını qeyd et.
3. Oxudan sonra sinifdə proqnozlarınızı qarşılaşdırın. Həqiqətə ən yaxın proqnozu müəyyən edin.

Tapşırıq 2.

1. “İgid Mübariz” parçası kimdən bəhs edir? Sən Mübariz İbrahimov haqqında nə bilirsen? Bildiklərini yadına sal. Səncə, bu mətn-də müəllif Mübarizin hansı xüsusiyyətlərindən danışacaq? Proqnozları qeyd et.
2. Mustafa Çəmənlinin “Mübariz” povesti, səncə, nə üçün bədii-sənədli əsər hesab olunur?

İGİD MÜBARİZ

(“Mübariz” povestindən parça)

Bir dəfə tarix dərsi idi. Müəllimi Şuşa qalasından, onun tarixi keçmişindən, alınmaz olmağından danışdı. Müəllim danışdıqca Mübariz düşünürdü ki, bəs ermənilər Şuşanı necə alırlar? Deməli, işğalçıları torpağımızdan vaxtında qovub çıxarmasaq, heç vaxt Şuşanı görməyəcək, Cıdır düzündə at çapmayacaq, İsa bulağından su içməyəcək, Daşaltı çayında çimməyəcəyik. Belə düşündükcə Mübarizin ürəyi düşmənə intiqam hissi ilə dolurdu. Mübariz böyüdükcə, sinifdən-sinfə keçdikcə qəlbindəki intiqam hissi də böyüyürdü.

Mübariz İbrahimov orta məktəbi bitirib əsgər getdi. Daxili Qoşunlarda xidmət edirdi. Amma bu, çox da ürəyincə deyildi. O, Milli Orduda, ön cəbhədə, düşmənlə üzbəüz bölgələrdə xidmət etmək istəyirdi. Mübariz əsgərliyi başa vurandan sonra evlərinə döndü. Amma kəndlərində də çox qala bilmədi, Bakıya gəlib bir müddət burada işlədi. Yox, bütün bunlar onun ürəyincə deyildi. Milli Orduda xidmət etmək, düşməndən intiqam almaq istəyirdi. Atası ilə məsləhətləşib gizirlik kursuna getdi. Kursu bitirib ön cəbhəyə yollandı.

Düşmən hər gün atəşkəsi pozurdu. Bir gecə Mübariz düşmənin bu azgınlığına dözə bilmədi. Üçrəngli Azərbaycan bayrağını götürüb səngərdən çıxdı.

Susuzluqdan yanan kol-kosa, sirkan topasına, tez-tez rast gəldiyi xırdaca təpəciklərə sinə-sinə, Allahı köməyə çağır-çağır gedirdi.

Bir ulğun ağacına çatıb yerə uzandı. Dincini alıb qarşı tərəfə süründü. Qulağına oxumaq səsi gəldi. Erməni əsgəri bizim “Sarı gəlin” xalq mahnısını oxuyurdu. Sözlərini başa düşməsə də, melodiyasını yaxşı bilirdi. Başa düşdü ki, düşmən səngəri lap yaxınlıqdadı. On-on beş addım da irəli süründü. İnanılmaz cəldliklə səngərə atıldı. Səs olmasın deyə silahı işə salmadı. İlk qarşısına çıxan düşmənin beşini məhv edib, üçünü isə ağır yaraladı. Lənət şeytana deyib, geriye də

qayıda bilərdi. Yox, geriye yol yoxdu, ancaq irəli. Əlinə keçən silahları da götürüb səngərdən çıxdı. Azərbaycan bayrağını torpağa sancdı: “Can Vətən!” – deyib qalxdı. Fikri düşmənin kazarmasına girib əsgərlərin arasında çaxnaşma salmaq idi.

Nəhayət, düşmənin kazarması görsəndi. Yenə yerə uzanıb ətrafı dinşədi. Burnuna torpağın qoxusu dəydi. Əkilib-biçilməyən, hələ də sahibini gözləyən torpağın... Saat bir olardı. Qalxıb özünə bir neçə səngər bələdlədi. Bələdlədiyi səngərlər bir-birindən çox da aralı deyildi. Silahları yerləşdirdi, bacardığı qədər düşməni çaşdırmalı idi. De-

yəsən, kazarmadakılar postdakı əsgərlərə arxayın olub dərin yuxuya getmişdilər. Bir az da gözlədi, göyə baxdı, ay buludların arxasına çəkilmişdi. Nəhayət, avtomatını düşmənin tərəf çevirdi. Atəş səsləri gecənin sükutunu pozdu...

Dayanmadan atəş açdı. Yerini tez-tez dəyişirdi. Düşmənin çaşbaş qalmışdı. Gecənin bir aləmində qəfil peyda olan bəlanın haradan gəldiyini hələ də anlama bilmirdilər. Düşmənin elə bilirdi ki, böyük bir dəstə üstünə gəlib. Karıxmışdılar, təntimmişdilər,

çaşmışdılar, ona görə də bir-birinə atəş açmışdılar.

Mübariz qan-tər içində idi. Güllə atmaqdan biləyi ağrıyırdı. Ovcunun içi də bərk göynəyirdi. Amma bütün bunlara dözürdü...

Düşmənin onu tələyə salmaq istəyirdi. Gecənin sakitliyində düşmənin əsgərlərinin ayaq səslərini aydınca eşidirdi. Yoldan çıxıb yerə yığılmış tənək dirəyinin yanında ayaq saxladı. Ayaq səsləri yaxınlaşırdı. Mübariz diri tutulmaqdan ehtiyatlanıb avtomatı əlinə aldı. Hələ bir-iki gülləsi vardı. Elə bu anda düşmənin atdığı güllə onun sol böyründən dəydi. Arxası üstə çevrildi. Güclə: "Vətən sağ olsun!" – deyərək bildi. Dağlar əks-səda verdi: "Vətən sağ olsun!"

Mustafa Cəmənlili

Tapşırıq 2. Hansı proqnozun özünü doğrultmadı, lakin onun doğru olmasını istərdin? Bunun üçün nə kimi dəyişiklik aparardın?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından marağına uyğun olan bir mətni seç. Oxudan əvvəl və oxu zamanı proqnozlaşmalar apar. Proqnozlarını qeyd et. Hər abzası oxuduqca verdiyin proqnozun əsərlə üst-üstə düşüb-düşmədiyini yoxla və əsərdəki variantı qarşı sütuna yaz:

Proqnoz	Əsərdə verilən variant

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ. “İGİD MÜBARİZ”
(Əsərdə obrazın başlıca xüsusiyyətləri)

Bədii əsərdəki hər bir obraz və onun xarakterik xüsusiyyətləri əsərdəki əsas fikrin çatdırılması baxımından əhəmiyyətlidir.

İnsanlar, heyvanlar və digər varlıqlar əsərin əsas obrazı ola bilər. Obrazın əsas xüsusiyyətləri oxucuya onun xarici görkəminin təsviri, düşüncəsi, duyğuları, hərəkəti, məqsədi, niyyəti və digər amillərlə çatdırılır. Obrazın öz dilindən deyilən fikirlər, eləcə də digərlərinin onun barəsində söylədikləri həmin obraz haqqında təsəvvür yaradır.

Tapşırıq 1.

1. “İgid Mübariz” mətnində əsas obrazın başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün mətni yenidən oxu. Mübariz obrazını aşağıdakı məqamlar baxımından təsvir et.

NÜMUNƏ

Qeyd: İşə başlamazdan əvvəl şəkli vərəqə (A4), yaxud dəftər vərəqinə çək. Təhlillərini həmin vərəqdə apar. Nəticəni müəllimə təqdim et.

2. Gəldiyin nəticələri qruplarda müzakirə et.

Tapşırıq 2.

1. Oxuduqlarını həyatda baş verən hadisələrlə və ya oxuduğun digər bədii əsərlərlə əlaqələndir.

2. Oxuduğun mətnin ideyası üzərində düşün.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından marağına uyğun olan bir mətni oxu. Əsas obrazı təqdim edilmiş iş vərəqindən istifadə etməklə təsvir et.

İBRAHİMBƏY MUSABƏYOV. “RZANIN QUTUSU”
(ƏSƏRDƏKİ OBRAZLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN MÜQAYİSƏSİ)

Həyatda olduğu kimi, əsərlərdə də insanlar xarici görünüşünə, düşüncələrinə, hisslərinə, məsələlərə münasibətinə görə oxşar və fərqli olurlar. Bədii əsərdə bu oxşarlıqların və fərqlərin xüsusi əhəmiyyəti var. Bu, oxucuya həyatda qarşılaşdığı insanların ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə və ondan çıxış edərək həmin insanın şəxsiyyəti barədə nəticələrə gəlməyə kömək edir. Yazıçı ayrı-ayrı obrazların oxşar və fərqli cəhətlərindən ideyanı yaradan fikirlərin formalaşmasında istifadə edir.

Tapşırıq 1.

1. Verilən əsərin oxusuna başlamazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.
2. Əsas obrazları müəyyənləşdir. Müəllimin təqdim etdiyi iş vərəqləri üzrə onları təsvir et.
3. Həmin obrazların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməyə çalış.

NÜMUNƏ

Obraz _____ Obraz _____

Düşüncələr		Düşüncələr	
Hissləri	Təsviri	Hissləri	Təsviri
Məqsədi	Hərəkətləri	Məqsədi	Hərəkətləri
Səciyyəvi cəhətləri	Başqaları onun haqqında nə deyir	Səciyyəvi cəhətləri	Başqaları onun haqqında nə deyir

4. Təkliddə gəldiyin qənaətləri qrupda yoldaşlarınla müzakirə et və ümumi qənaətə gəl.

RZANIN QUTUSU

Bir dövlətli kişinin iki oğlu var idi: birinin adı Əhməd, o birisinin adı Səməd idi. Bu iki qardaş atalarının sağlığında bir-birini artıq dərəcədə sevdilər və atalarının hörmətini saxlayardılar. Bir gün bunların atası vəfat etdi. Atalarının ölümündən sonra bu iki mehriban qardaş atalarından qalan

Səncə, bu hekayədə nədən bəhs edilir?

Əvvəlcədən deyə bilərsənmi, bundan sonra nə baş verəcək?

dövləti öz aralarında iki yerə böldülər. Bölgüdən bir qədər sonra böyük qardaş özü üçün toy eləyib, külfət sahibi oldu. Balaca qardaş isə dövlətin hamısını nağd pul eləyib, alış-veriş üçün Hindistana getdi. Balaca qardaş özü üçün ticarət edib pul qazandığı halda, böyük qardaş heç bir işlə məşğul olmayıb, atadan qalan dövləti xərcləməkdə idi. Bundan bir neçə il keçdi. Böyük qardaşın beş yaşında Rza adlı bir oğlu var idi. Rza ata və anasının sayəsində yaxşı tərbiyə almışdı. Atasının pullarını xərclədiyi halda, Rza əlinə düşən qəpikləri bir qutuya yığmaqda idi. Əhməd kəsb etmədiyindən pulları qurtardı. Yavaş-yavaş özgədən borc alıb xərcləməyə başladı. Borc almaq eyib deyil, ancaq Əhməd aldığı vermədiyini üçün az zamanda cəmiyyətin hörmət və etibarından düşdü. Əhməd yavaş-yavaş ev şeylərini sat-

Bu sözün mənasını izah edə bilərsənmi? İzah edə bilməsən, mətni sona qədər oxu və yenidən cəhd et.

Bu barədə sən nə düşünürsən?

mağa başladı. Bir tərəfdən də pul sahibləri Əhmədin yanına gəlib-getməkdən tənqə gəlmişdilər. Buna görə də pulun sənədlərini divana verib qanun ilə pullarını istədilər. İndi zavallı kişinin əlacı hər yerdən kəsildi. Buna kömək edəcək adam yox idi. Bu halda qardaşı Səməddən belə bir teleqram aldı: “Daha öz şəhərimizə gəlirəm və sabah səne qonaq olacağam!”

Əhməd bu teleqramı alıb çox şad oldu və arvadına dedi:

– Qardaşım üçün tədarük gör. Sabah gəlib bizdə qonaq qalacaq. Bizə bu halımızda ancaq o kömək edə bilər. Çünki onun dövləti çoxdur.

Doğrudan da, Rzanın əmisi Hindistanda artıq dərəcədə dövlətlənmişdi.

Hindistanda olduğu vaxt qardaşının əhvalından xəbərdar olub, ona kömək etmək üçün gəlirdi. Fikri bu idi ki, onu bir işə qoyub, rahat dolanmasına səbəb olsun. Lakin Rzanın əmisi Səməd qardaşının əxlaqını yaxşı bilmirdi. Ona görə də onu imtahan etmək istədi. Bunun üçün də fəqir libası geyinib, günorta vaxtı qardaşının yanına gəldi. Qardaşı isə onu, doğrudan da, fəqir hesab edib, onunla yaxşı görüşmədi. Şirin dil ilə söhbət etmədi. Elə sifət göstərdi ki, guya evindən qovmaq istəyir. Axırda buna bir qədər yemək və içmək verib xudahafız deməmiş cəld evdən çıxdı ki, bəlkə, qardaşı tez çıxıb gedə.

Deyə bilərsənmi, bundan sonra nə baş verəcək?

Rza isə əmisinə artıq dərəcədə məhəbbət edib həmişə onun əlindən, üzündən öpərdi.

Əhmədin bu hərəkətini necə izah edirsən?

Rza əmisini artıq dərəcədə fağır görüb, ona xərclik vermək istədi. Buna görə pul qutusunu gətirib əmisinə verdi və dedi: “Əmiciyim, bəlkə, sən xərcliyin yoxdur, mən pullarımı sənə bağışlayıram, al xərclə!” Rzanın əmisi Səməd qardaşı Əhmədin rəftarından artıq dərəcədə məyus olmuş idisə də, balaca Rzaya yazığı gəlib cibindən çek dəftərini çıxartdı və yüz min manatlıq çek yazıb bir məktub ilə bərabər Rzanın qutusuna saldı. Məktubun məzmunu belə idi: “Balaca bala!” Hərçənd ki, sən atan və mənim qardaşım fəna xüsusiyyətli bir adamdır, amma sən təbiyən, əxlaqın gözəldir. Buna görə də mən sənə yüz min manat bağışladım. Bundan sonra Səməd Rza ilə görüşüb getdi. Rza isə balaca olduğundan bu əhvalatdan bir şey anlamamışdı. Ona görə də bu iş onun ata və anasına naməlum qalmışdı.

Bir gün borc sahibləri pullarını Əhməddən almaq üçün bunların evinə divan tərəfindən məmur gətirib, ev əşyasını yazdırdı. Bunu görüb Rza öz qutusunu gətirdi və açıb məmurun qabağına boşaltdı. Əhməd qutudan çıxan kağızları görüb, oxumağa başladı. Bu vaxt qardaşının fağır olmadığını və bunu imtahan etdiyini bildi. Tutduğu işdən peşman olub, artıq dərəcədə xəcalət çəkdi.

Əhvalatı biləndən sonra Əhməd məmura çeki göstərib dedi: “Daha evimizin əşyasını yazmayın, sabah mən bankdan pulları alıb, pul sahiblərini razı elərəm. Doğrudan da, sabahı günü Rzanın atası bank-

“Sonrakı peşmançılıq fayda verməz” atalar sözünü bu hekayə ilə necə ələqələndirə bilərsiniz?

dan pulları alıb, pul sahiblərini razı və sakit etdisə də, özü rahat və sakit ola bilmədi, çünki qardaşının belə yaxşı sifətini görüb, onun ilə etdiyi rəftardan xəcalət çəkdi.

İbrahimbəy Musabəyov

Tapşırıq 2.

1. Oxuduqlarını ətrafında baş verən hadisələrlə, oxuduğun digər mətnlərlə ələqələndir.
2. Oxuduğun mətn haqqında düşün. Bu nağıldan hansı qənaətə gəlmək olar?
3. Mətnin sonluğunda nə kimi dəyişiklik etmək istərdin?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu üçün kitabınıza daxil edilmiş Gülhüseyn Hüseyn-oğlunun “Bərk ayaqda” mətnini oxu. Təqdim edilmiş nümunə üzrə iki obrazı təsvir et və qarşılaşdır. Gəldiyin qənaətləri vərəqə yazıb müəllimə təqdim et.

**TEYMUR ELÇİN. “QARĞANIN MƏKTƏBİ”,
ƏZİZƏ ƏHMƏDOVA. “ANA LAYLASI”**
(AYRI-AYRI ƏSƏRLƏRDƏKİ ƏSAS OBRAZLARIN OXŞAR
VƏ FƏRQLİ CƏHƏTLƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

*Obrazları
əlaqələndirmək,
müqayisə etmək
bacarığı nə üçün
lazımdır?*

Məktəbli dost! Bundan əvvəlki dərstdə sən bir əsərdən iki obrazı qarşılıqlı müqayisə etdin. Onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirdin. Bu dərstdə isə ayrı-ayrı əsərlərin qəhrəmanlarının başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən edəcək, onları qarşılaşdıracaq, oxşar və fərqli cəhətlərini aşkar edəcəksən. Ola bilər ki, oxuduğun bir əsərdə əsas obraz yüksək dəyərlərin daşıyıcısı, digər əsərdə isə mənfi cəhətlərin sahibi olsun. Yaxud hər iki əsərin əsas obrazları əsasən müsbət, ya da mənfi keyfiyyətlərə malik olsun. Biz bir əsəri digər əsərlə əlaqələndirməyi, oxuduğumuz əsərin qəhrəmanını özümüzlə, tanıdığımız insanlarla müqayisə etməyi öyrənirik. Bununla da oxuduğumuz bədii nümunələrdən ibrət götürürük.

Tapşırıq 1.

1. Təqdim edilən “Qarğanın məktəbi” və “Ana laylası” əsərlərini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutma.
2. Bədii nümunələri oxu. Hər iki əsərdəki obrazları müəyyən edib adlarını xanalara yaz.
3. Obrazların başlıca xüsusiyyətləri ilə bağlı təqdim edilən cədvəlin uyğun gələn xanalarında da qeydlər apar.
4. Cədvəlləri əlaqələndirib oxşar cəhətləri olan obrazları müəyyən et.
5. Həmin cədvəlləri təkrar əlaqələndirməklə fərqli cəhətləri olan obrazları müəyyənləşdir.

6. Bu əsərlərdəki iki daha uyğun və ya fərqli xarakterli obrazı qarşılaşdırmaqla şərh hazırla.

7. Gəldiyin qərarı yoldaşlarınla müzakirə et.

Cəhətlər						
	Obrazlar					

Cəhətlər						
	Obrazlar					

QARĞANIN MƏKTƏBİ

Gözəl yaz günlərindən biri idi. Meşədə canlanma var idi. Uçub gələn quşlar artıq özlərinə yuva qurur, bala çıxarmağa hazırlaşır-dılar. Sərçələrin, bildirçinlərin, dolaşaların, bülbüllərin nəğməsi meşəyə yayılmışdı.

Bir gün meşəyə xəbər yayıldı ki, qarğa “məktəb” açıb quşlara dil öyrətmək istəyir. Xəbərdən sevincək olan quşlar qarğadan dərs almağa gəldilər.

Qarğa dərsə başladı, nə başladı. Əvvəlcə sərçəni çağırdı. Sərçəyə möhkəm bir dimdik vurub dedi:

– Qarr, qarr elə, qarr elə!

Sərçə isə öz dilində cikkildədi:

– Cık-cık!

Qarğanın xoşu gəlmədi, qəzəbləndi:

– Yox, qarr elə!

– Cık, cık.

– Qğacık, qğacık-çirik!

Qarğa sərçəni yenə də dimdikləyib itələdi:

– Qovun bu yetimçəni!

Bildirçin çağırıldı. O, qarğaya elə baş əydi ki, dimdiyi yerə dəydi.

Qarğa amiranə bir tərzdə bu səfər bildirçinə əmr etdi:

– Sən, qarr elə, qarr, qarr elə, görüm!

Bildirçinin nəğməsi ətrafa yayıldı. Üç dəfə:

– Bıl-bılıq!

Bıl-bılıq!

Bıl-bılıq! – dedi.

Qarğa qanadlarını çırparaq hirsə qışqırdı:

– Yox, olmadı, sən təzədən qarr elə! Ucadan de, qarr elə!

Bildirçin nə qədər çalışsa da qarğanın dilində oxuya bilmədi. Yenə yazıq-yazıq:

– Bıl-bılıq! Bıl-bılıq! – elədi.

O, bildirçini də dimdikləyib “məktəb”indən qovdu.

Növbə tutuquşuya çatdı.

Qarğa:

– Qarr elə, görüm, qarr elə!

Tutuquşu dimdiyini şaqqılatdı, ayağını tappılatdı, gözlərini yumdu, açdı, qarğanın sözlərini təkrar etməyə başladı:

– Qarr elə görüm, qarr elə!

Qarğa xoşhallandı, tutuquşuya xüsusi təşəkkür etdi.

Üzünü bülbüllərə tutdu və dedi:

– Oxumayın boş yerə, bilirəm ki, bir balaca səsiniz varr, guya avazla oxuyursunuz. Əgər hünəriniz varsa, mənim kimi qarr, qarr eləyin.

– Çik-ki-çivi, cik-ki-çivi, civi-çik-ki – bülbüllər oxudular.

Pırr eləyib uçdular. Onlar öz şirin nəğmələrini qarğanın dilində oxumaq istəmədilər.

İki qara dolaşa dalaşa-dalaşa qarğanın “məktəb”inə dərs almağa gəldilər.

– Gəlmişik, ağa qarğa!

– Xoş gəlmişsiniz, a bala qarğalar, qarr, qarr! Gərək siz o biri quşlardan dala qalmayasınız!

Qarğanın bu sözlərindən dolaşalar küsdülər:

– Yox, biz qarğa deyilik, dolaşayıq, dolaşa!

Onlar sağollaşmadan uzaqlaşdılar.

Daha qarğa “məktəb”inə gələn olmadı. Orada bir qarğa qaldı, bir də qarğa dilində qarr edən tutuquşular. Onların bir-birindən çox xoşları gəldi, axı eyni dildə danışa bilirdilər.

Teymur Elçin

ANA LAYLASI

Kəndin kənarında cavan bir meşə vardı. Meşənin salındığı vaxtı çoxları xatırlayırdı. Şüvərək ağaclar cərgəylə boy atmış, qol-budaq uzatmışdılar. Günlərin bir günü kəndin adamları gördülər ki, əkilən sahə əməllicə bir meşə olub. Bu ara meşədən qarğalar xəbər tutdular, qarıldayıb aləmə səs saldılar. Quşlar, heyvanlar axışib cavan meşəyə gəldilər. Yuva tikməyə, məskən salmağa başladılar. Cavan meşənin təzə heyvanları balaladılar, körpəcə quşların səsi meşəni başına götürdü. Sakit meşə birdən-birə canlandı, səsləndi. Quşlar pırıldayıb ağacdən-ağaca qonur, kol-ların dibində eşələnib özlərinə yem axtarırdılar. Heyvanlar, quşlar körpəcə balalarını bəsləməyə başladılar.

Kirpi nəyi isə çəkə-çəkə yuvasına dartırdı. Sığırçınlar, qaranquşlar hara isə uçub gedir, ağızlarında yem tezcə də yuvalarına qayıdırdılar.

Bir gün Qarğa Kirpiyə dedi:

– Ay Kirpi bacı, hardasan, çoxdan gözüme dəymirsən?

Kirpi başını qaldırdı, qonşusu qarğanı görüb dedi:

– Heç soruşma, Qarğa bacı, başımı qaşımağa macal tapmıram.

– Niyə ki?

– Qarğa təəccübləndi.

– Başını qatan nədir? De, bəlkə, köməyim dəydi! De!

– Balalarım. Elə də çox yeyirlər ki, yuvaya yemək gətirməkdən yorulmuşam. Gedirəm yenə də yem axtarmağa. Nə edirəm? Körpələri ac qoya bilmərəm ki?!

– Hə, belə de, ürəyini qısmı, elə mən özüm də sənə günündəyəm.

– Yəni sənə də balaların belə çox yeyir? Heç inana bilmərəm.

– Maşallah de, körpələri gözə gətirərsən, – Qarğa yem daşımaqdan yorulmuş ana Kirpiyə acıqlandı.

– Elə bilirsən, təkcə sən yem daşıyırsan? Mən burdaca oturub baxıram. Hamı daşıyır. Hələ qaranquşlardan xəbərin yoxdur. Körpəcə qaranquşlar elə acgözdürlər ki! Yazıq anaları bütün günü rahatlıq bilmirlər.

– Hə, hə, düz deyirsən! Mən də görmüşəm, sarı dimdikli ağızlarını dudkeş kimi açıb dururlar. Hövsələləri çatmır, titrəyə-titrəyə yem gözləyirlər.

– Görən, bu qədər yemi necə yeyirlər, onlara ağırlıq eləmir?!

– Ağırlıq eləsə yeməzlər ki...

* * *

Günlər ötüb keçirdi. Artıq balalar bir qədər böyümüşdülər. Daha özlərinə yem axtarıb tapa bilirdilər. Bütün günü çığırışır, oynayırdılar. Axşam olcaq yuvalarına çəkildilər, analarına sığınıb yatışdılar. Analar da balalarına layla deyirdi.

Bir gün meşədə mübahisə düşdü. Hamı öz laylasını tərifləyir, onu dünyanın ən gözəl laylası sayırdı.

Kirpi dedi:

– Yer üzündə ən gözəl layla biz kirpilərin laylasıdır. Bəli, bəli! Bizim laylamızı eşidəndə heyvanların qəzəbi soyuyur, onlar bəd əməllərindən əl çəkirlər; elə mülayim, elə yumşaq olurlar ki!

Heyvanlar dedilər:

– Bir oxu görək!

Kirpi oxudu:

Darağı neylər balam,
Tikanları daraqdır.
Balam hələ yatmayıb,
Balam hələ oyaqdır.

Dovşanlar qəti etiraz edib bir səslə söylədilər:
– Yox, Kirpi bacı, elə şey yoxdur, bizim lay-
lamız sizinkindən yaxşıdır. Ən gözəl laylanı ana
dovşanlar deyir. Bir qulaq as:

Mənim atılıb-düşən,
Oynağan dovşan balam,
Meh vurur, ətir saçır
Yuxuna yovşan, balam!

Bu laylanı eşidən Qarğa güldü:

– Eh, gör nəyi tərifləyirlər. Yəqin, biz qarğaların laylasını eşitsəniz,
ömrünüz boyu ancaq onu oxuyarsınız:

Qar-qar edər qarğalar,
Budaqları yırğalar.
Tez yatar, tez oyanar,
Tənbəl olmaz qarğalar.

Qarğanın laylasını eşidən Bülbül
cəh-cəh vurdu:

Cəh-cəh vurub qaçaram,
Bağda qanad açaram.
Qızılgüllər açanda,
Nəğmə deyib uçaram.

Bülbülün məlahətli səsini eşidən kimi heyvanlar və quşlar susdular. Ha-
mısı ən gözəl laylanın Bülbül laylası olduğunu söyləmək istəyirdi ki, kənd-
dən gələn həzin bir səs ətrafa yayıldı:

Laylay dedim, yatasan,
Qızılgülə batasan.
Qızılgülün içində
Şirin yuxu tapasan.

– Ah, nə gözəl layladır! – Kirpi özünü saxlaya bilmədi.

Hamı kəndə sarı boylandı. Onlar bilmək istəyirdi ki, oxuyan kimdir.

Qarğa dedi:

– Bax bu layla, doğrudan da, gözəldir! Görən, kimdir onu oxuyan?

Bülbül qəhərləndi, dedi:

– Mən bilirəm, laylanı oxuyan Anadır, insanların Anası!

– Nədən bildin?

– Bir vaxtlar insanların evində qəfəsdə yaşayanda bu mahnını eşitmişəm. Ana oxuyar, mən dinləməkdən doymazdım. Mənə belə gəlir ki, dünyanın ən gözəl laylası Ana laylasıdır. Gəlin biz də bu laylanı öyrənib balalarımıza oxuyaq.

Bülbülün təklifi hamının xoşuna gəldi.

Dovşan dedi:

– Mən bundan belə balalarım bu laylanı oxuyacağam.

Qarğa dedi:

– Mən də!

Kirpi dedi:

– Mən də!

O vaxtdan cavan meşədə yaşayan heyvanlar toran qovuşanda kənddən yayılan Ana laylasını dinləyir, sonra o laylanı öz laylalarına qatıb balalarına oxuyurlar:

Balam layla, a layla!
Gülüm layla, a layla!
Layla dedim adına,
Haqq yetişsin dadına.
Hər layla eşidəndə
Balam düşər yadıma.
Balam layla, a layla,
Gülüm layla, a layla!

Əzizə Əhmədova

Layla Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının janrlarından biridir. Analar, nənələr körpə uşaqları yatırarkən onlara layla oxuyurlar. Laylalarda körpələr ilə bağlı arzu və istəklər ifadə edilir.

Laylay dedim yatasan,
Qızılgülə batasan,
Qızılgülün içində
Şirin yuxu tapasan,
Balam laylay, a laylay,
Körpəm laylay, a laylay.

Tapşırıq 2.

1. Təmsil, hekayə və layla janrlarını səciyyəvi cəhətlərinə görə müqayisə et.
2. Əsərlər üzərində düşün. Bu əsərlərdən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

Tapşırıq 3. Aşağıda müxtəlif fonlarda verilmiş laylaları müqayisə et.

Darağı neylər balam,
Tikanları daraqdır.
Balam hələ yatmayıb,
Balam hələ oyaqdır.

Mənim atılıb-düşən,
Oynağan dovşan balam,
Meh vurur, ətir saçır
Yuxuna yovşan, balam!

Qar-qar edər qarğalar,
Budaqları yırğalar.
Tez yatar, tez oyanar,
Tənbəl olmaz qarğalar.

Layla dedim, yat, bala,
Yuxuna şəkər qat, bala,
Ümidim bircə sənsən,
Boya-başa çat, bala.

Evində, eşişində,
Yat, quzum, beşişində,
Dan ulduzu, bir də mən,
Durmuşuq keşişində.

Layla çaldım həmişə,
Karvan enər enişə,
Yastığında gül bitsin,
Döşəyində bənövşə.

Yaradıcı tətbiqetmə:

1. Anandan, yaxud nənəndən uşaqlıqda sənə oxuduğu laylanı oxumasını xahiş et. Onlardan bir neçə nümunə ədəbiyyat dəftərinə yaz.
2. İnternet səhifələrindən, yaxud kitabxanadan layla nümunələri tap. Bu nümunələr arasında dəftərçənə yazdığın laylaların olub-olmadığını müəyyən et. Xoşuna gələn bir neçə layla nümunəsi əzbərlə.

Təmsil, əslində, kiçik hekayədir. Təmsil həm nəzmlə, həm də nəslrlə yazıla bilər. Burada insanlara xas sifətlər, xüsusiyyətlər heyvan, bitki və əşyalar vasitəsilə təqdim olunur. Təmsil, əsasən, tənqidi gülüşlə satirik formada yazılır və kiçik əxlaqi, nəsihətamiz nəticə ilə bitir. Müəllifin əsərdə vermək istədiyi əsas fikir bu nəticədə ifadə olunur. Təmsilin süjeti (əhvalat) çox sadə, bəsit, konkret və aydın, dili isə danışiq dilinə yaxın olur. Azərbaycan yazıçılarından Q.Zakir, S.Ə.Şirvani, A.Səhhət, M.Ə.Sabir, A.Şaiq və başqaları bir sıra gözəl təmsillər yaratmışlar.

NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSEDƏ OBRAZIN YARADILMASI

*Nəqletmə
xarakterli essədə
obrazların nə kimi
rolu var?*

Nəqletmə xarakterli mətnlərdə müəllif öz oxucusunu xəyalında canlandırıdığı zaman və məkana aparır. Nəqletmə xarakterli esse yazarkən həyatında baş vermiş hadisəni yadına salıb qələmə alırsan. Yaxud başqalarının qarşılaşdığı hadisələr əsasında yeni bir mətn yaradırsan. Bununla da sənin özünün, yaxud da başqa obrazların dilindən söylənen nəqletmə xarakterli mətn meydana çıxır.

Tapşırıq 1.

1. Həyatında baş vermiş və səndən cəsarətli olmağı tələb edən bir əhvalatı yadına sal. Ona başlıq ver. Həmin hadisədə iştirak etmiş insanların obrazlarını aşağıda verilən sxemə əsasən təsvir et:

1. Obrazları adlandır.
2. Təsvir xanasında obrazların xarici görkəmlərini təsvir et.
3. Obrazların məqsədlərini müəyyən et.
4. Obrazların düşüncələri haqqında qeydlər apar.
5. Obrazların dilindən söylənen, onların düşüncələrini əks etdirən cümlələri qeyd et.
6. Obrazlar hansı hərəkətləri ilə hiss və düşüncələrini nümayiş etdirirlər? Bu barədə də qeydlər apar.
7. Obrazlar haqqında başqaları nə danışır? Bunları müvafiq xanaya yaz.
8. Digər məsələlərlə bağlı istədiyini qeydləri apar.

* Nümunəni başqa formada əlavələr etməklə də tərtib edə bilərsən (səh. 84).

3.2. BƏDİİ ƏSƏRİN QURULUŞU

*Bədii əsərlərdə
quruluşun nə kimi
rolu var?*

Nəqletmə xarakterli mətnlər giriş, əsas hissə və nəticə çərçivəsində bir neçə hadisənin ardıcıl düzülməsi ilə yaranır. Oxuduğun bədii nümunədə hadisələrin ardıcılığını müəyyənləşdirmək çox əhəmiyyətli bacarıqdır. Bu, mətnin dərk olunması və nəql edilməsi işini xeyli asanlaşdırır.

Hadisələrin sırasını müəyyən etməkdə açar sözlər yardımçınız ola bilər: *bir dəfə, bir müddət sonra, sonra, axırda, nəhayət* və s. Bu sözlər mətnin hissələrini bir-birindən ayırmağa kömək edir.

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏ. “İKİ ANA”

(NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNDƏ HADİSƏLƏR VƏ ONLARIN ARDICILLIĞI)

Tapşırıq 1. Əzizə Cəfərzadənin “İki ana” hekayəsini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işi apar. Mətni oxu. Aşağıda verilən cədvəlin surətini çıxart, yaxud dəftər vərəqinə çək. Əsərdəki hadisələri müəyyən edib cədvəldə ardıcılıqla qeydlər apar.

Yaranmış problem

Hadisə 1

Hadisə 2

Hadisə 3

Hadisə 4

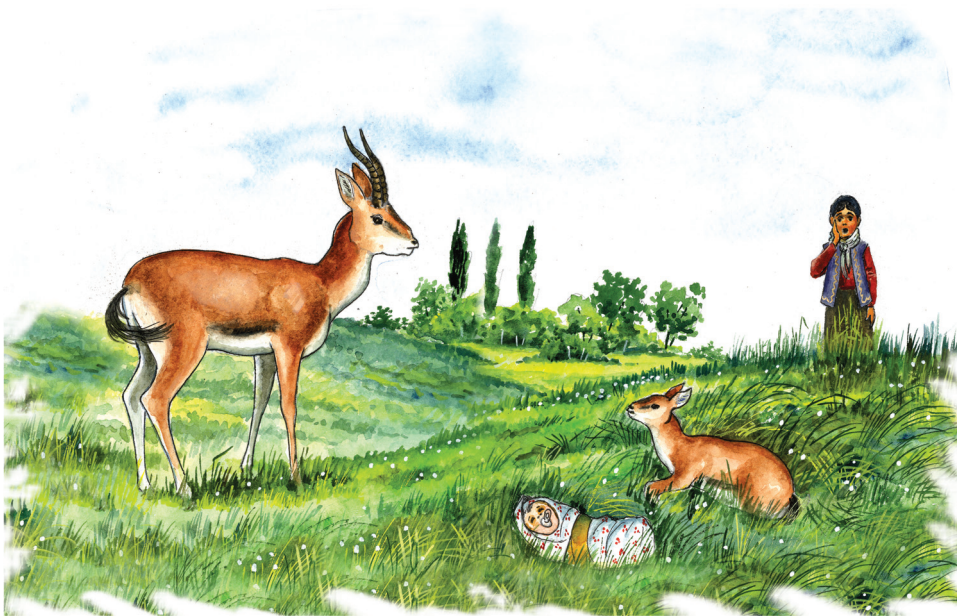
İKİ ANA

Gülyaz Küdrünün göy düzündən göy yığırdı. Azacıq aralı buludun yaşıllıqlara saldığı kölgə altında qoyduğu südəmər körpəsi yatırdı.

Birdən azacıq aralıdan qopan gürultü Gülyazın nəzərini cəlb etdi. O döndü... Bir sürü ceyran gürultuyla dərədən çıxıb düzənlik boyu Gülyaza tərəf qaçırdı. Lakin sürü başçısı Gülyazı görəndə bir anlığa dayandı və istiqaməti dəyişdi. Gülyazın həssas qəlbindən ana fəğanı qopdu. Ceyranlar onun südəmər balasını tapdalayacaq... körpə dırnaqlar altında didiləcəkdi. O qaçmağa başladı. Lakin dəstə qundağa çatınca nədənsə birdən-birə durdu. Gülyaz bir bala ceyranın büdrəyib üzü-qoylu yıxıldığını gördü:

– Ah... deyə fəryad etdi. Ceyranlar yıxılan balanı və yatan qundağı dövrəyə alıb durdular. Lakin Gülyazın yaxınlaşdığını görüncə ürküb qaçmağa başladılar. Bala ceyran isə qalxa bilmədi. Başını sürünün getdiyi tərəfə çevirdi. Zərif boynunu uzadıb mələdi.

Sürüdən bir ceyran geri qaldı. O da ana idi. O da balasına səs verdi.

Gülyaz bunu görüncə durdu. İndi hər iki körpə ceyranla Gülyazın arasında qalmışdı. Qadın ceyrana acıdığından bir addım da atmırdı. Bala ceyran mələyib çağırır, ana ceyran isə insanı görüb yaxınlaşmağa qorxur, lakin gedə – ayrıla da bilmirdi. Yazıq-yazıq mələyirdi.

Bu aralıq bala ceyran daşa dəyib sıyrılan qıçını güclə sürüyə-sürüyə anasına doğru getdi. Ana ceyran ürəklənib yanaşdı və ürkək baxışlarla ətrafını, Gülyazı nəzərdən keçirərək əziz balasını əmizdirməyə başladı.

Gülyaz da körpəsinə yanaşdı. Gözləri ceyranlarda ikən balasını qaldırdı və oyanan körpəsinə süd vermək üçün yaxasını açdı.

Onlar hər ikisi ana idi...

Əzizə Cəfərzadə

Tapşırıq 2. “İki ana” əsəri ilə yazıçı öz oxucusuna nə demək istəyib? Əsərin ideyasını müəyyən et.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından Mobil Quluzadənin “Ana məhəbbəti” şeirini oxu, hadisələrin ardıcılığını müəyyən et.

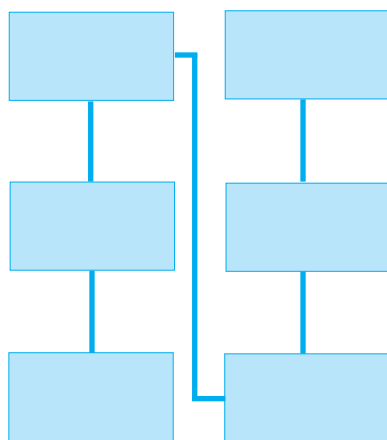
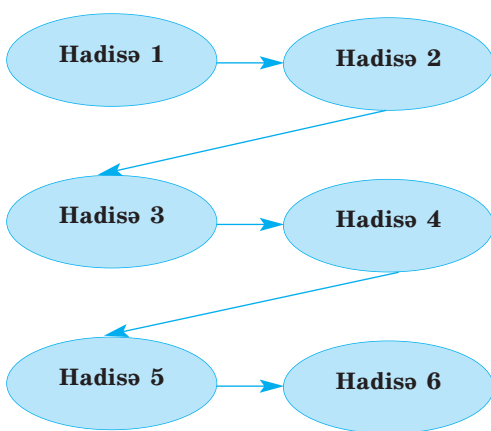
“ZƏHMƏTLƏ QAZANILAN PUL” (Əsər üzərində iş)

Sən artıq bilirsən ki, nəqli mətnlər müxtəlif hadisələrdən ibarət olur. Əvvəlki dərstdə sən nəqli mətnə hadisələrin ardıcılığını müəyyən etməyi öyrəndin. Bildin ki, istənilən nəqli mətn ayrı-ayrı əlaqəli hadisələrdən ibarətdir. Müəllif də həmin hadisələri müəyyən ardıcılıqla düzməklə nəzərdə tutduğu əsas fikri oxucusuna çatdırır. Əvvəlki dərstdə oxuduğun “Ana laylası” mətnində hadisələrin sadə ardıcılıqla düzüldüyünü müəyyən etdin. Lakin elə düşünmə ki, bütün nəqli mətnlərdə hadi-

sələr eyni ardıcılıqla düzülür. Aşağıdakı sxemlər hadisələrin düzülmə ardıcılığının digər nümunələrini əks etdirir.

Tapşırıq 1. “Zəhmətlə qazanılan pul” nağılında hadisələrin ardıcılığının bu sxemlərdən hansına uyğun gəldiyini müəyyən et. Bunun üçün aşağıdakılara əməl et:

1. Mətni təşkil edən ayrı-ayrı hadisələrə başlıq ver.
2. Hadisələr arasında əlaqəni müəyyən et.
3. Aralarında əlaqə olan hadisələri qruplaşdır və onların ardıcılığını müəyyən et. Bunun üçün qarşılaşdığın açar sözlərə (birinci, növbəti, sonra, sonuncu, nəhayət və s.) diqqət yetir.
4. Ayrı-ayrı qrupların əlaqələndiyi məqamı tap.
5. Aşağıda təqdim edilən sxemlərdən hansına uyğun gəldiyini müəyyən et və sxemi dəftərinə çək.

ZƏHMƏTLƏ QAZANILAN PUL (nağıl)

Biri vardı, biri yoxdu, varlı bir kişi var idi. Kişinin tənbel bir oğlu vardı. Zəhmət nə olduğunu heç bilməzdi: yeyərdi, içərdi, geyinib gəzərdi. Atasının pullarını da necə gəldi xərcləyərdi.

Ata oğlunu əməyə alışdırmaq istədi. O, oğlunu qonşu kəndə apardı, ildə bir qızıla onu muzdurluğa verdi.

Səncə, bu oğlanın
aqibəti necə
olacaq?

Tənbel muzdurluq eləmək istəmirdi. Oğlanın ağası bilirdi ki, oğlan varlı-karlı evin uşağıdır. “Niyə bu oğlanı başqaları kimi işləməyə məcbur edirəm? Onu, yəqin ki, bura işləmək üçün gətirməyiblər. Əgər işlədib onu əldən salsam, atasının mənə acığı tutar”.

Ağa tənbeli işləməyə məcbur etmədi. Onu yaxşıca yedizdirir, yaxşıca geyindirirdi.

İl başa çatdı. Ağası tənbelə bir qızıl verib evlərinə yola saldı.

Atası soruşdu:

- Hə, oğlum, işlədin?
- İşlədim.
- Haqqımı aldın?
- Aldım.
- Pulu mənə

ver.

Oğlan ağasından aldığı qızılı atasına uzatdı. Ata pulu alıb çaya atdı. Oğul atasının bu qəribə hərəkətinə fikir vermədi.

Atası dedi:

- Hə, oğlum,
- bir il də işlə!

Ata bu dəfə onu başqa kəndə apardı. İl tamama yetəndə ağası oğlana bir qızıl verib evlərinə yolladı. Atası bu qızılı da alıb çaya atdı. Oğlan yenə atasının hərəkətinə məhəl qoymadı.

Üçüncü il atası oğlunu uzaq bir kəndə aparıb nökrəçiliyə verdi. Oğlunun ağasına dedi:

Ata oğlunu nə
üçün uzaq kəndə
apardı?

– Görürəm, sən kasıb adamsan, ona görə də səndən heç bir haqq istəmirəm. Qoy elə-belə, havayı işləsin. Kasıb kişi başa düşdü ki, bu cavanı elə boş-boşuna yanına gətirməyiblər. Elə ilk gündən oğlanı məcbur elədi ki, işləsin, bir dəqiqə də olsun dincəlməyə imkan vermədi. Ancaq axşam düşəndə, gün batandan sonra ona yemək-içmək verdi.

Günlər ötürdü. Səhər kişi yerindən durar, işləməyə başlar, tənbəli də oyadardı. Vaxt ötdükcə oğlan işləməyə elə öyrəndi ki, onu məcbur etmək lazım gəlmədi.

Oğlan bir il zəhmət çəkdi, əlləri qabar-qabar oldu, bərli-bəzəkli pal-tarlar köhnəldi. İl başa yetəndə ağası dedi:

– Atan işləmək üçün haqq istəməmişdi, ancaq elə yaxşı işləmişən ki, səni əliboş yola salmaq olmaz. Al bu iki qızılı!

Oğlan evlərinə qayıtdı. Ata oğluna baxıb soruşdu:

– Hə, əziz oğlum, işlədin?

– İşlədim.

– Yaxşı işlədin?

– Bəli.

– Ağan sənə pul verdi?

– İki qızıl verdi!

– Qızılları mənə ver!

Oğlan iki qızılı atasına verdi. Ata qızılları götürüb istədi ki, çaya at-sın, oğlu onun üstünə atılıb əllərindən yapışdı. Atası ona baxıb dedi:

– Nə oldu, nədən qorxdun?

Oğlu çığırdı:

– Ata, bu qızılları suya atma! Onları çox böyük zəhmət hesabına qazanmışam.

Atası güldü:

– Oğlum, pulları zəhmətlə qazandığını görürəm! Zəhmətlə qazanılan pulları ora-bura atmırlar. Məni indi başa düşdün?

– Düşdüm!..

Ağası oğlana nə
üçün haqq verdi?

Tapşırıq 2. Sən “Zəhmətlə qazanılan pul” nağılını oxuyub hadisə-lərin ardıcılığını müəyyən etdin. Yeyib-yatmaqdan başqa heç nə bacarmayan oğlanın zəhmətə alışmağının səbəbini nə ilə izah edə bilərsən?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Mətni oxuyarkən xəyalında canlanmış mənzərə ilə bağlı aşağıdakı fəaliyyətlərdən birini yerinə yetir:

1. Əsərdə baş verən əhvalatlarda hər hansı dəyişiklik etməklə öz va-riantını yaz.

2. Əsəri oxuyarkən gözlərinin qarşısında canlanan bir mənzərənin şəklini çəkməyə çalış.

3. Şəkil çəkməyi xoşlamayanlar həmin mənzərəni plastilindən düzəl-də bilərlər. Yaxud həmin mənzərəni əks etdirən aplikasiya hazırlaya, bir-iki bənd şeir də yaza bilərsən.

NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSEDƏ HADİSƏLƏRİN ARDICILLIĞI

Nəqletmə xarakterli essədə hadisələr hansı ardıcılıqla tərtib edilir?

Nəqletmə xarakterli mətnlər girişdən nəticəyə qədər müxtəlif hadisələrin ardıcılığından ibarətdir.

Nəqletmə xarakterli esse yazmazdan əvvəl sən də haqqında danışılacaq hadisələr üzərində düşünməli, onları ardıcılıqla düzməyi bacarmalısan.

Nəqletmə xarakterli mətnlərdə hadisələr, əsasən, xronoloji ardıcılıqla düzülür. Yəni birincidən sonuncuya qədər hadisələr hansı ardıcılıqda baş veribsə, o ardıcılıqda da nəql edilir.

Nəqletmə xarakterli mətnlərdə istifadə edilən digər ardıcılıq səbəb-nəticə ardıcılığıdır. Əvvəl baş verən hadisənin səbəbi göstərilir, sonra nəticə təqdim edilir.

Tapşırıq 1. Səndən cəsarətli olmağı tələb edən əhvalatla bağlı yazacağın nəqli esseyə əvvəlki dərstdə başlıq vermisən. Essenin əsas obrazlarını da müəyyən etmisən. Həmin essədə girişdən sona qədər baş verən hadisələri müəyyənləşdir. Onları təfəsilatı ilə yaz, açar sözlərdən istifadə etməklə xronoloji ardıcılıqla düz.

Əvvəlcə hadisənin səbəbini göstər, sonra onun nəticəsini təqdim et. Essədə təsvir olunan kiçik hadisələri aşağıdakı sadə ardıcılıq sxemi üzrə düz.

Hadisə 1

Hadisə 2

Hadisə 3

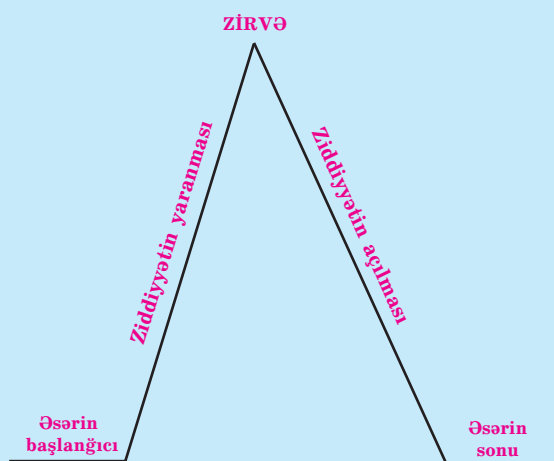
Hadisə 4

“ÇİLLƏLƏR”

(NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNLƏRDƏ HADİSƏLƏRİ
MÜƏYYƏN ETMƏKLƏ ONU HİSSƏLƏRƏ AYIRMA)

Nəqletmə xarakterli əsərlər beş hissəyə ayrılır: əsərin başlanğıcı; ziddiyyətin yaranması; zirvə; ziddiyyətin açılması və əsərin sonu. Əsəri təşkil edən hadisələr də **səbəb-nəticə ardıcılığı** ilə bağlanır.

Dərs ərzində bu məsələlərlə daha yaxından tanış olacaqsan.

Əsərin başlanğıcı

Bu hissədə əsərdə iştirak edəcək bütün əsas obrazlar təqdim edilir.

Onların qarşılıqlı münasibətləri, məqsədləri, əsas xüsusiyyətləri haqqında ilkin təsəvvür yaradılır. Əsas obraz və onun vəzifələri aydınlaşır. Hadisələrin bir-birinə bağlanmağa başlaması ilə bu mərhələ bitir.

Ziddiyyətin yaranması

Əsərin bu hissəsində əsas obrazın məqsədi, hədəfi tam məlum olur və o, məqsədinə çatmaq üçün çalışır. Kiçik çətinliklər ilkin mərhələdə onun uğur qazanmasına maneçilik törədir və o, qüvvəsini həmin çətinlikləri aradan qaldırmağa yönəlir. Əsərdə əsas obrazın hər kiçik çətinliyi necə aradan qaldırdığı əks etdirilir. Yalnız bundan sonra əsas obraz öz böyük məqsədlərinə doğru addımlar atmağa başlayır. Bu da ikinci hissənin başa çatmasından xəbər verir.

Zirvə

Bu hissədə hadisələrin inkişafı ən yüksək nöqtəyə çatır. Burada baş verən hadisələrin nəticələri əsas obrazın qəbul etdiyi qərardan çox asılıdır. Əsas obrazın əks tərəfə münasibəti dəqiqləşir. Qarşı tərəflərin mübarizə planları aşkar olunur. Onların ilk qarşıdurması təqdim edilir. Burada əsas obrazın qəbul etdiyi qərarlar onun insani keyfiyyətlərini üzə çıxarır. Bu da onun aqibətini müəyyən edir.

Ziddiyyətin açılması

Ziddiyyətin açılması əsərin ən gərgin hissəsidir. Bu hissədə şər qüvvələr xeyir qüvvələrə üstün gəlir. Oxucu elə hiss edir ki, şər qüvvələr qalib gələcək. Əsas obraz qələbədən çox uzaq görünür. Qələbənin çətinliklə əldə edilməsi əsas obrazların müxtəlif üstün cəhətlərini vurğulayır. Lakin bu cəhətlərdən hansının onun qələbəsinə daha çox yardım edəcəyi oxucuya hələ də məlum olmur.

Əsərin sonu

Bu hissədə əsas obrazın əks tərəflə son qarşıdurması verilir. Burada xeyir qüvvələr şər qüvvələr üzərində tam qələbə çalır. Hadisənin nə üçün məhz bu cür baş verməsi, onun nə mənə verməsi, gələcəkdə baş verənlərin nə ilə nəticələndəcəyi oxucunu düşündürür.

Tapşırıq 1. “Çillələr” əfsanəsini oxumazdan əvvəl hazırlıq işləri apar. Mətnəki hadisələri və onların ardıcılığını müəyyən et. Səh. 111-də verilən sxemi dəftərinə və ya çap vərəqinə çək. Xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla hadisələri ardıcılıqla yerləşdir. Nəticəni əks etdirən vərəqləri müəllimə təhvil ver, yaxud nəticələrini yoldaşlarına təqdim et.

ÇİLLƏLƏR

(Əfsanə)

Səncə, bundan sonra insanlar nə edəcəklər?

Qış adlı bir kişinin Böyük çillə, Kiçik çillə, Boz ay adlı üç oğlu var imiş. Qış əvvəlcə ilkini – Böyük çilləni qırx günlük səfərə göndərir ki, gedib el-obaları gəzsin, dünyaya tamaşa eləsin. Görsün nə var, nə yox, adamlar necə yaşayır, necə işləyirlər?

Böyük çillə altdan-üstədən bərk geyindi. Ağ qar yapıncısını da çiyinlərinə salıb yola çıxdı. Az getdi, çox dayandı, çox getdi, az dayandı, axır ki, aralıq ayının, yəni dekabrın iyirmi ikisində gəlib el-obaya yetişdi.

Görülən işlər məqsədə çatmağa xidmət etdimi?

Adamlar səhər yuxudan oyanıb çölə baxanda gördülər ki, paho, hər yan ağappaq qara bürünüb. O saat barmaqlarını dişlədilər ki, Böyük çillə gəlib çıxıb. Deməli, nə az, nə çox, düz qırx gün dağda-düzdə, kənddə-kəsəkdə bu öz qar atını belədən-elə, elədən-belə çapacaq. Nə etməli, Böyük çillənin qarından-soyuğundan qorxub evin bir küncünə çəkilmək olmazdı ki! Bəs onda iş-gücün qulpundan kim yapışsın?!

Çuvalların ağzı açıldı, buğda götürülüb, səməni göyördildi. Göyördilmiş səməni taxta çanaqda, tabaqda döyülüb suyu sıxıldı. Yeddi qonşu evdən un alınıb bu səməni suyunda sıyıq, xamır iri tavada ocaq üstə qoyuldu. Başladılar səməni halvası bişirməyə. Halva bişənə yaxın onun içinə badam, qoz ləpəsi də salındı. Uşaqlar, cavanlar, qızlar, gəlinlər dəstə ilə səməni tavasının başına dolana-dolana səs-səsə verib nəğmə oxudular:

Səməni, saxla məni,
İldə göyөrdөрөm səni.
Səməniyə saldım badam,
Qoymurlar bir barmaq dadam...

Halva bişəndən sonra qara istiot, darçın, mixək, razyana, ceviz, quluncan, badyan, qulsakəmər, zəncəfil, hil kimi ədviyyatları da döyüb ona qatdılar. Qoğalı, kündə şəklində yumurlanmış halvanı qonşulara da payladılar. Halvanı elə böldülər ki, hər payda badam, qoz ləpəsindən də oldu. Axı bu, həmişə el içində xeyir-bərəkət rəmzi sayılıb.

Adamlar səməni halvasından yeyir, canları qızıdır. Böyük çillənin qar-soyuğunu veclərinə də almayıb elə öz işlərini görürdülər.

Qırx gün qurtardı. Böyük çillə kor-peşman geri qayıtdı. Yolda soyuq ayın – fevralın lap başlanğıcında ortancıl qardaşı Kiçik çilləyə rast gəldi. Hal-əhval tutdular. Kiçik çillə soruşdu:

– Hə, qardaş, de görək, getdin nə iş gördün?

Böyük çillə dedi:

– Təndirləri yandırdım, kürsüləri qurdurdum, küplərin, çuvalların ağızlarını açdırdım.

Kiçik çillə dedi:

– Eh, heç nə eləməmişən ki. Bax, indi gör, mən gedib nələr edəcəyəm. Qarıları təndirin ağzından salıb, külfəsindən dartıb çıxaracağam. Zəhmimdən uşaqlar tir-tir əsə-cəklər. Çuvalları, küpləri bomboş boşaldacağam. Qazanları ağzı üstə çevirəcəyəm.

Səncə, Kiçik çillə öz məqsədinə nail ola biləcək?

Böyük çillə dedi:

– Çox da öyünmə. Sən insanları tanımırsan. Mən qırx günlük ömrümlə bir iş görə bilmədim. Sənin isə cəmi-cümlətanı iyirmi günlük ömrün var. Bu iyirmi gündə heç yel də olub onların yanından ötə bilməzsən.

Kiçik çillə böyük qardaşından ayrılıb haray-həşir qopara-qopara, boranla, dumanla el-obaya hücum çəkdi. Elə bil dünyanın axırıydı.

Böyük çilləni damba-durumla yola salan adamlar heç Kiçik çillənin də belə əsib-coşmasından qorxub çəkinmədilər. Tez “Xıdır Nəbi” mərasiminə tədarük görməyə başladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi qışın ən soyuq günü sayılan Kiçik çillənin onuncu günü keçirilir. Adamlar buğda qovurub, əl dəyirmanında üyüdüb qovut elədilər. Xaşıl, quymaq bişirib yağla, doşabla, sarıköklə yedilər. Canları qızıxdı. Kiçik çillənin soyuğundan qorxmadıqlarını bildirmək üçün yaydan saxladıqları “Çillə qarpızı”nı da kəsdilər. Qaynadılmış yumurtaları bahar, günəş oxşarı kimi yaşıl, qırmızı rənglə boyadılar.

Uşaqlar da axşam qaranlıq düşəndə həyətləri gəzib bacalardan qurşaq, torba salladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi nəğmələrindən oxudular:

Xanım, ayağa dursana,
Boşqabı doldursana,
Yük dibinə varsana,
Boşqabı doldursana,
Xıdırı yola salsana.

Uşaqlara qovutdan, boyanmış yumurtalardan, ərik, əncir, alma, armud qurusundan pay verdilər. Pay verməyəni yenə də elə “Xıdır Nəbi” nəğməsi ilə yamanladılar:

Çatma, çatma, çatmaya,
Çatma yerə batmaya,
Xıdır payın kəsənin,
Ayağı yerə çatmaya.

Beləcə Kiçik çillənin iyirmi günlük ömrü qurtardı. Lovğa-lovğa gələn Kiçik çillə suyu süzülə-süzülə geri qayıtdı. O da yolda sonbəşikləri Boz ayla qarşılaşdı.

Boz ay baxdı ki, özündən böyük qardaşı Kiçik çillənin qanı yamanca qaradı. Hirsindən az qalır ürəyi partlasın. Dedi:

Kiçik çillə nə üçün məqsədinə nail ola bilmədi? Nə üçün belə düşünürsən?

– Əziz qardaşım Kiçik çillə, sən də böyük qardaşımız Böyük çillə kimi insanların yanına xoş niyyətlə getməmişdin. Elə ikiniz də asaram-kəsərəm deyirdiniz. Amma indi baxın, görün mən gedib nə eləyəcəyəm. Mən adamlar üçün bayram aparacağam. Əkinləri cücərdəcəyəm. Çöllərdə, düzlərdə ot-ələfi göyərdəcəyəm. Bağ-bağçalarda gül-çiçək açıdıracağam.

İki qardaş xudahafizləşib ayrıldı. Boz ay el-obaya gəldi. Bir ay ömrü olan, Bahar–Novruz bayramı gününəcən yaşayan Boz ay başladı hər çərşənbədə bir iş görməyə. Havaları qızdırdı. Suların şaxını sındırdı. Ağacları yuxudan oyatdı. Torpağın canını isitdi. Adamlar torpağın istiləşdiyini görüb onu şumlamağa, əkin-biçinə hazırlaşmağa başladılar.

Hadisələrin xronoloji ardıcılıqla düzüldüyünü necə əsaslandırmaq olar?

Boz ayın çərşənbələrində həyətlərdə tonqallar yandırıldı. Adamlar “ağırlığım-ugurluğum tökülsün”, – deyib bu tonqalın üstündən hoppanmağa başladılar.

Hansı anlayışlar müqayisə edilir, yaxud qarşılaşdırılır? Hansı cəhətlərinə görə onlar oxşar, hansı cəhətləri ilə fərqlidir?

Boz ay da beləcə ömür sürüb vaxtını başa vurdu.

Artıq yer-yurd al yaşıla bürünmüşdü. Üç qardaş köçünü sürüb gedirdi. Onların yerinə istekli bir qonaq gəlirdi, gözəllər gözəli bahar...

Əfsanələr bitkilərin, heyvanların, insanların, nəsil və tayfaların mənşəyindən bəhs edən şifahi hekayələrdir. Əfsanədə hadisələr gerçək kimi təqdim olunsada, burada baş verənlər tamamilə xəyalidir. Əfsanələrin yaranması və yayılması qədim dövrlə bağlı olduğu üçün onların nə zaman yaranması haqqında fikir söyləmək çətindir. Məzmununa görə Azərbaycan əfsanələri belə qruplaşdırılır: a) bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı əfsanələr, b) yer, dağ, çay və s. adları ilə bağlı əfsanələr, c) el, tayfa və nəsil adı ilə bağlı əfsanələr, ç) dini əfsanələr, səma cisimləri haqqında əfsanələr.

Azərbaycan əfsanələrinin böyük bir qrupunu təşkil edən bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı əfsanələrdə bitki və heyvanların əmələ gəlməsindən, onlara aid bəzi xüsusiyyətlərin yaranmasından bəhs olunur.

Tapşırıq 2. “Çillələr” əfsanəsində hadisələrin ardıcılığını müəyyən et. Qarşılaşdığın hadisələrdən hansıları sənə tanışdır, bəs hansı hadisələr sənə tanış deyil?

“QARANQUŞ ƏFSANƏSİ” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1.

1. “Qaranquş əfsanəsi”ni oxu. Tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətdən istifadə etməklə aydınlaşdır və iş vərəqində qeydlər apar.
2. Səhifə 109-da verilmiş sxem üzrə əsərin hissələrini müəyyən et.
3. Janr xüsusiyyətləri baxımından əsəri “İki ana” hekayəsi ilə müqayisə et.

QARANQUŞ ƏFSANƏSİ

Deyirlər ki, qədimdə bir padşah var imiş. Həmin padşahın gözünün ağı-qarası, ciyərparası Bahar adlı bir qızı var imiş. Nə gözəllikdə, nə də ağılda onunla bəhsə girməyə heç kim cəsarət etməzmiş. Hökmdarın

sarayına bir-birindən hörmətli, bir-birindən dövlətli elçilər gəlir. Onlar padşahla qohum olmaq arzusunda olduqlarını bildirirlər. Ancaq padşahın qızı heç kimə könül vermir. Padşah haçandan-haçana öyrənir ki, Baharın onun qoyun sürüsünü otaran çobanından xoşu gəlir. Qızın şahlığa ləkə gətirən hərəkəti padşahı bərk qəzəbləndirir. Vəzir ağıllı tədbiri ilə hökmdarını sakitləşdirir:

– Qibleyi-aləm, səni yandıranı sən dondurmalısan. Öz yerini, öz həddini, öz tay-tuşunu tanımayan layiqli cəzaya çatmalıdır. Amansız qışın lap oğlan çağdır. Geciksən, Bahar onu xilas edər.

Şahın əmrilə qoşundan bir dəstə ayrılır. Başda padşah və vəzir olmaqla yola düşürlər. Axşamdan yağan qar hər tərəfi ağ yorğana bürümüşdü. Dəstə çətinliklə uca bir dağa yetişir. Birdən qorxulu bir çovğun başlayır. Çovğun getdikcə güclənir. Padşahın əmrilə çobanı sarıqdan açıb

uca zirvədən dərin yarığa atırlar. Bu vaxt Baharın səsi onun qulağına gəlir. Bu səs ona hərarət, istilik, cəsarət verir. O, Allahdan quşa çevrilməsini, qanad açıb Bahara qovuşmasını arzu edir. Oğlan ağ qışla üz-üzə dayanan qara bir quşa çevrilir.

Bahar qışın da qənimi idi. Ona görə qış qara quşu sağ buraxmaq istəmir. Gərgin mübarizə başlayır. Qış çovğunu və şaxtanı daha da qüvvətləndirir. Padşahın dəstəsi tab gətirməyib məhv olur. Qara quş isə Baharın köməyi ilə amansız qışa qalib gəlir. Atıldığı zirvənin başına qonub məğlub olmuş qışa son dəfə baxır.

Qalib quşun sinəsində qarın bir damcısı qalır. Qara quş Bahara doğru qanad açmaq istəyəndə qış son qüvvəsini toplayıb əlini onun quyruğına atır, iki lələk qopardır.

O gündən sinəsi ağ, quyruğu haça olan qara quşun adı qaranquş qalır.

Tapşırıq 2. “Qaranquş əfsanəsi”ni oxudun. Əsərin hissələrini verilən sxemə əsasən müəyyən et. İndi isə yoldaşınla bir-birinizin tədqiqatının nəticəsini qiymətləndirin. Bunun üçün səh. 109–110-da verilən məlumatdan istifadə et.

CƏSARƏT TƏLƏB EDƏN ƏHVALATLA BAĞLI NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSE (ESSENİN HİSSƏLƏRİ)

*Nəqletmə xarakterli
essədə hissələrin
müəyyənləşdirilməsi
nə üçün lazımdır?*

Əvvəlki dərslərdə səndən cəsarət tələb edən əhvalatla bağlı nəqledici xarakterli esse yazmaq üçün bir sıra işlər aparmısan. Obrazları və hadisələrin ardıcılığını müəyyən etmişən.

Tapşırıq: Hadisələrin ardıcılığını müəyyən et (əsərin başlanğıcı; ziddiyyətin yaranması; zirvə; ziddiyyətin açılması və əsərin sonu). Hadisələrə başlıq ver, onları sxem üzrə (səh. 109) yerləşdir.

“ŞİR VƏ TÜLKÜ” (NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNİN ELEMENTLƏRİ)

Nəqli mətnlər, əsasən, beş elementdən ibarət olur:

I. Hadisənin baş verdiyi məkan və zaman;

II. Əsərdəki obrazlar;

III. Əsərin mövzusu;

IV. Əsərdə ziddiyyət;

V. Əsərin hissələri.

Bütün nağıllar, hekayələr, əfsanələr, təmsillər, cizgi və bədii filmlərdə bu beş elementi müəyyən etmək olar. Bunları müəyyənləşdirmədən mətnin mahiyyətini aydınlaşdırmaq mümkün olmur.

I. Bu hissədə yazıçı, əsasən, təsviri mətnlərdən istifadə edir. O, hadisənin baş verəcəyi yeri, məkanı təsvir edir. Belə məkan bir ev, kənd, küçə, məhəllə, meşə, səhra və s. ola bilər. Zaman baxımından isə hadisənin hansı fəsildə, hansı tarixi zaman kəsiyində, hansı hökmdarın hakimiyyəti dövründə və s. baş verdiyi təsvir edilə bilər.

II. Əsas obraz insan, heyvan və digər canlı və cansız əşyalar ola bilərlər. Bu obrazlar mətndəki müxtəlif hadisələrin gedişində iştirak edirlər.

III. Bu mətndə nədən bəhs olunur? Bu sualın cavabı əsərin mövzudur. Mövzu əsərin ideyasını müəyyən etməkdə əhəmiyyətli vasitədir.

IV. Nəqli mətnlərdə ziddiyyət iki tərəf arasında gedən mübarizədir. Adətən, tərəflərdən biri əsas obraz olur. Əsas obraz, həmçinin ətrafda baş verən hadisələrə, eləcə də öz hiss və düşüncələrinə qarşı da mübarizə apara bilər.

V. Əsərdəki ziddiyyətin açılması ilə bağlı hadisələrin ardıcıl inkişafıdır.

Tapşırıq 1. Verilmiş nəqli mətni oxu. Aşağıda təqdim edilən sxemdən istifadə etməklə mətnin elementlərini müəyyənləşdir.

Hadisələrin baş verdiyi məkan və zaman 	Mətnədə əsas obrazlar 	Mətnin mövzusu
Mətnədə ziddiyyət 	Mətnin hissələri 	Digər qeydlər

ŞİR VƏ TÜLKÜ (Nağıl)

Bir şir meşədə gəzirdi, gördü, bir tülkü o qədər arıqlayıb ki, yeriməyə taqəti yoxdur.

Şir dedi:

– Ay tülkü, sənə nə olub bu günə düşübsən?

Tülkü dedi:

– Bir həftədir acam, yeməyə heç nə tapa bilmirəm.

Şirin tülküyə yazığı gəldi, gedib bir heyvan parçaladı, gətirib tülküyə verib dedi:

– Tülkü qardaş, gəl doyunca ye, qıçlarına qüvvət gəlsin.

Tülkü dedi:

– Mənim hünərim deyil ki, sən kimi qüvvətli heyvanın qabağından ot yeyəm.

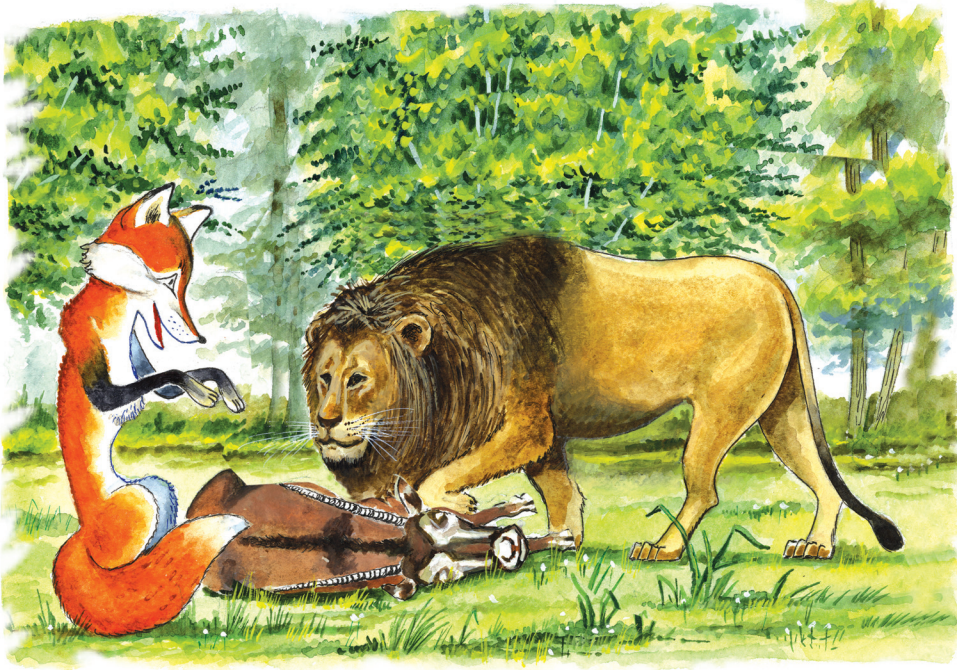
Şir dedi:

– Ay tülkü, qorxma, görmürsən, mən özüm gətirmişəm sən yeyəsən.

Şir nə qədər dedisə, tülkü inad göstərüb otə yaxın durmadı.

Axırda şir dedi:

Şir nə üçün tülküyə
kömək etmək istəyirdi?

– Bəs neyləyim ki, sən yeyəsən?

Tülkü dedi:

– Onda gətir əl-ayağını bağlayım, sonra arxayın yeyim.

Şir razı oldu. Tülkü ölmüş heyvanın bağırsaqlarını çıxardıb şirin əl-ayağını möhkəm bağladı, özünü də günün qabağına uzadıb dedi:

– Şir qardaş, sən bir az yat, mən tamam arxayın olum.

Şir başladı mürgüləməyə, amma tülkü yenə də yemədi. Şir hələ yuxuya getməmişdi, odur ki dedi:

– Bəs indi niyə yemirsən?

Tülkü dedi:

– Sən yuxuya getməyincə yeməyəcəyəm.

Tülkü gözləyirdi ki, bağırsaq qurusun, çünki o qurduqca bərkiyirdi. Tülkü o qədər gözlədi ki, bağırsaq günün altında quruyub dəmir kimi möhkəm oldu. Bu müddətdə şir də yuxuya getdi.

Bu hadisənin baş verdiyi məkan və zaman haqqında nə deyə bilərsiniz?

Tülkü nəyə nail olmaq istəyirdi? Onun məqsədi nə idi?

Tülkü ətdən doyunca yedi. Şir səhərə qədər yatdı, ayılmadı. Səhər gözüünü açıb gördü, əl-ayağı hələ də bağlıdır, dedi:

– Tülkü lələ, gəl əl-ayağımı aç.

Tülkü dedi:

– Hara açırım, ətin hamısını yeməmiş açmayacağam.

Şir bir-iki gün də gözlədi, tülkü o qədər yemişdi ki, porsuğa dönmüşdü. Şir nə qədər dedisə, tülkü onun əllərini açmadı.

Səncə, heyvanlar padşahı şir nə üçün belə vəziyyətə düşdü?

Axırda şir bağırsağı qırmaq istədi. Hər dəfə güc verib əllərini tərpətdikcə qurumuş bağırsaq məftil kimi ətinə kəsib, sümükə dayandı. Şir çox çalışdı, çapaladı, əlini aç bilmədi. Axırda cin vurdu beyninə, üzünü tülküyə tutub dedi:

– Ay namərd, mən səni aclıqdan qurtardım, sən gör mənə neylədin. Əgər əlimi aç bilsəm, gör sənə nə eləyəcəyəm.

Şir o qədər qəzəblənmişdi ki, nərəsi meşəni götürmüşdü.

Elə bu vaxt yaxından bir çaqqal keçirdi. O, şirə yaxınlaşıb əhvalatı öyrəndi. Şir başına gələnləri ona söylədi.

Çaqqal dedi:

– Şir qardaş, heç darıxma, mən bu saat sənin əl-ayağını açaram.

Çaqqal bir xeyli əlləşib dişi ilə bağırsağı kəsdi. Şir ayağa qalxdı, ətrafa göz gəzdirdi, tülkünü görmədi. O qaçıb gözdən itmişdi. Tülkünün şirə xəyanət edib hiylə ilə onun əl-qolunu bağlaması, çaqqalın isə onu xilas etməsi şirə çox təsir elədi.

Çaqqalın şirə yardım etməsi nə üçün ona pis təsir etdi?

Öz-özünə dedi: “Mən bütün heyvanların ən güclüsü olduğum halda, bir tülkü gör başıma nə oyun gətirdi?!”

Odur ki gecə-gündüz axtarib tülkünü tapdı, elə bir nərə çəkdi ki, tülkünün qorxudan ürəyi partladı. Şir dedi:

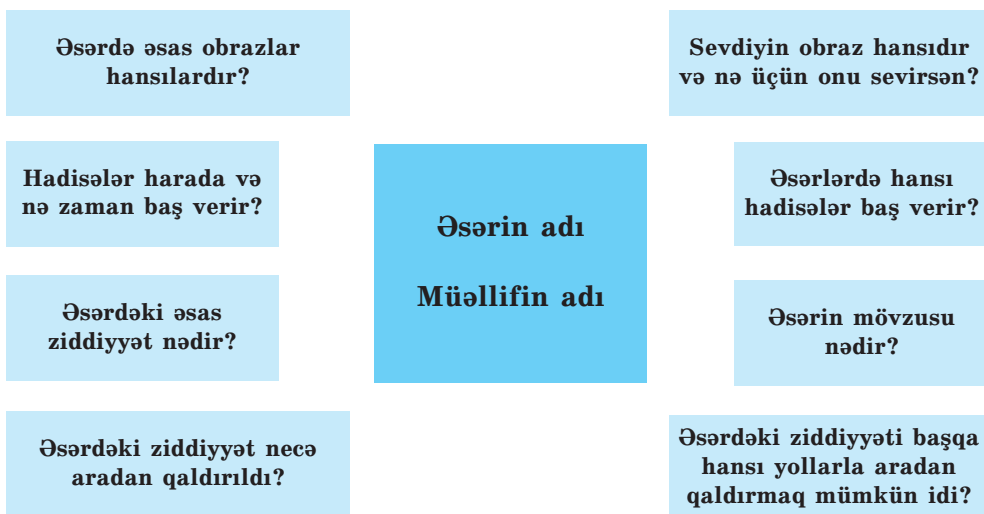
Hansı cümlə əsərin mövzusu ilə bağlıdır?

– Namərdlərin axırı bax belə olur.

Tapşırıq 2. “Şir və tülkü” nağlında şir və tülkü obrazlarına xas olan xüsusiyyətləri müəyyən et. Həmin xüsusiyyətləri insanlar və xalqlar üzərinə köçürməklə münasibətini bildir.

Ev tapşırığı:

Sinifdən xaric oxu üçün kitaba daxil edilmiş “Yaxşılığa yamanlıq” təmsilini (Tofiq Mütəllibov) oxu. Sxem üzrə verilən sualları cavablandır.

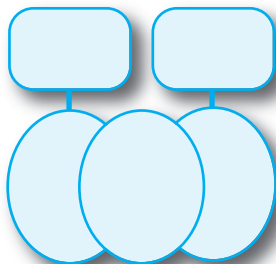

Nağillər şifahi xalq ədəbiyyatının çox qədim, həm də geniş yayılmış janrlarından biridir. Nağıllarda xeyirlə şəər, işıqla qaranlıq, həyatla ölüm, haqla nahaq mübarizə aparır və həmişə xeyir şəər, haqq nahaqqa, işıq qaranlığa qalib gəlir.

Nağıllar mövzusunə və məzmununa görə çox zəngindir. Nağılları sehrli nağıllar, heyvanlar haqqında nağıllar, ailə-məişət nağılları kimi qruplaşdırırlar. “Şir və tülkü” heyvanlar haqqında nağıldır.

RƏŞİD BƏY ƏFƏNDİYEV. “UŞAQ VƏ QARIŞQA”. “AYI VƏ QARIŞQA”

(NƏQLETMƏ XARAKTERLİ MƏTNLƏR ARASINDA OXŞAR
CƏHƏTLƏRİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ)

*Nəqletmə xarakterli
mətnlərin müqayisəsi
bizə nə üçün
lazımdır?*

Nəqletmə xarakterli mətnin ayrı-ayrı elementlərini müəyyənləşdirəndən sonra onları bir araya gətirməklə onun xəritəsini tərtib etmək mümkündür. Bu elementlər nəqli mətnin ümumi cəhətləri hesab edilə bilər. Lakin ayrı-ayrı mətnlərin xəritələrini qarşılaşdırarkən məlum olur ki, onların ümumi cəhətləri ilə yanaşı, fərqli xüsusiyyətləri də mövcuddur. Bu dərs ərzində sən iki nəqli mətnin xəritəsini tərtib edəcək, onları müqayisə edəcək, aralarındakı **oxşar** və **fərqli cəhətləri** müəyyənləşdirəcəksən.

Təpşırıq 1. Rəşid bəy Əfəndiyevin “Uşaq və qarışqa” hekayəsini və “Ayı və qarışqa” nağılını oxu. Əsərlərin xəritəsini verilən sxem üzrə tərtib et.

UŞAQ VƏ QARIŞQA

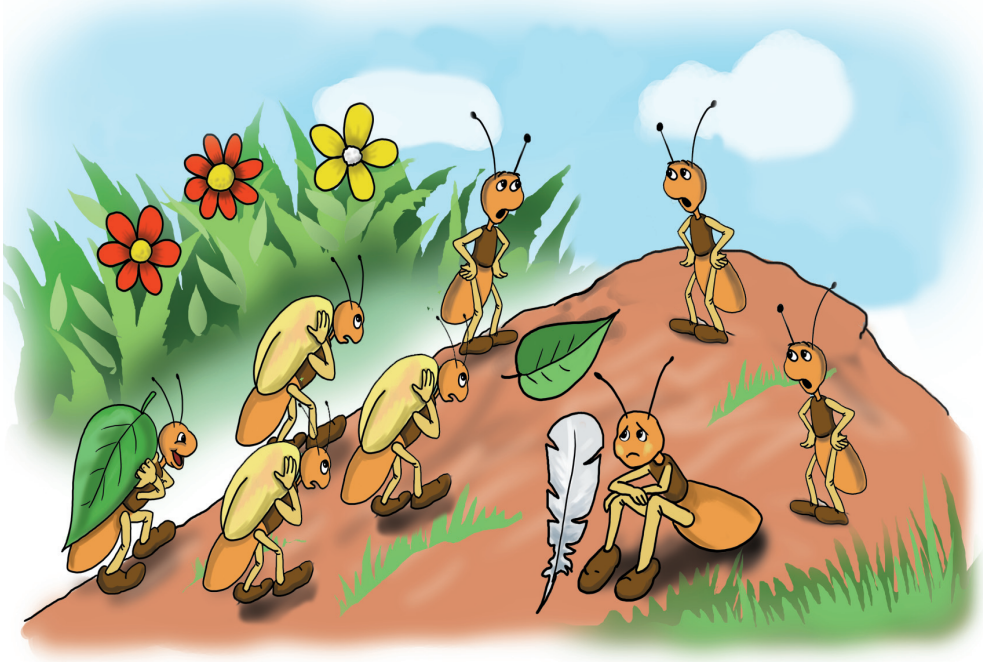
Novruzdan bir qədər vaxt keçmiş, bahar fəslinin əvvəl vaxtlarında, camaat düz yerlərə və çəməngahlara seyrə çıxdıqları zaman əlində dəyənək bir oğlan uşağı da öz atası ilə gəzintiyə çıxmışdı. Bunlar gəzir və hər şeyə göz gəzdirdilər. Bu aralıqda bu uşağın gözü bir yerə toplanmış qarışqa topasına sataşdı.

Uşaq əlindəki dəyənəklə qarışqa topasının ortasına vurdu və qarışqalardan bir xeylisini qırıb tələf elədi.

Bu əsnada qarışqanın biri dedi:

– Əzizim, iki gözüm, atandan, anandan, qardaşlarından və başqa nəsil və oymağınızdan ibarət iyirmi-iyirmi beş nəfər şəxs bir otaqda oturduğu əsnada evinizin səqfi çöküb uçsa və bu adamların bir neçə nəfəri altda qalıb əzilsə, xoşuna gələrmidi?

Qarışqanın bu sualına uşaq birdən-birə cavab verə bilmədi. Bir müddət xəyala gəlib dedi:

– Xeyr, elə bir işə razı olmaram.

Onun bu cavabının qarşısında qarışqanın:

– Bəs belə olan surətdə bir dəyənəklə bir tayfadan bu qədər cana qıymaq və həlak eyləmək nə səbəbdən xoşuna gəldi? – sualı qarışqa ilə uşağın mübahisəsinə səbəb oldu:

Uşaq:

– Sizlər də bizlər kimi nəsil və oymaq hesab olunursunuzmu?

Qarışqa:

– Şübhəsiz! Sizlərin nəsil və oymağı on-on beş nəfərdən ibarət bir ailə hesab olunur. Amma bizimki yeddi və səkkiz yüz, bəlkə, min-min beş yüz nüfusdan ibarətdir.

Uşaq:

– Sizin də ata-ananız, qardaşınız və bacınız, çolum-çocuğunuz olurmu?

Qarışqa:

– Əlbəttə, olur! Bu gördüyün qarışqaların bəzisi ata, bəzisi ana və bəzisi də analıq ilə atalıq arasında olan bir sayaq kəslərdir ki, insanlar arasında olmazlar.

Uşaq:

– Aman, aman! Bunu qana bilmədim.

Qarışqa:

– Bəs belə! Bunlar ancaq diş qarışqalar yumurtladığı yumurtalara gözətçi və sonra yumurtadan çıxan balalara dayə və qulluqçu olurlar.

Uşaq:

– Bəs sizin eviniz və eşiyiniz varmı?

Qarışqa:

– Aha, var! Bax, bu gördüyün ovuntu torpağı yerin altındakı evimizdən çıxarıb bayıra atmışdıq. Evimiz neçə qat və neçə gözdür. Keçən qış evimizdə dustaq qaldıq. Qışdan qorxuruq, qış fəslində yer üzünə həsrət oluruq.

Uşaq:

– Bəs yerin altında nə yeyirsiniz?

Qarışqa:

– Əzizim, ehtiyatlıyıq, öz işimizi bilirik. Qış fəslində nə qədər yeyəcəyimiz lazımdırsa, onu yay fəslində yığb-yığışdırırıq. Biz çox nizamlı və səliqəliyik. Bizim aramızda dava, qeylü-qal və gürultu olmaz. Tənbəllik, oğurluq və quldurluq bilmərik. Böyüklərimizin sözünə baxıb, hər vaxt itaətlərində olarıq. Öz rahatlığımız və xoşbəxtliyimiz üçün lazım olan qulluqları cümləmiz əlbir olub yerinə yetiririk.

Uşaq bu sözləri eşitdikcə fikrə gedib gözü yol çəkirdi. Azca qabaq etdiyi pis əməldən tövbə etdi. Əlindəki dəyənəyi atıb qarışqalardan üzr istədi, günahının bağışlanmasını xahiş elədi. Nəhayətdə bu uşaq əməli-saleh bir insan oldu.

Rəşid bəy Əfəndiyev

AYI VƏ QARIŞQA

(Nağıl)

Ayı bulaqdan doyunca su içib kənarda oturdu. Donquldanıb dedi:

– Ay canım, nə yeyim?

Birdən balaca bir qarışqa görüb sevindi.

– Hə, səni yeyəcəyəm!

Qarışqa qorxdı, tez qızılı yarpağın arasında gizləndi. Ayı yarpağı qaldırıb qarışqanı götürdü.

Qarışqa soruşdu:

– Məni nə üçün yemək istəyirsən?

– Səni də, bütün ailəni də yeyəcəyəm. Bilmirsən, aylar qarışqa yeməyi xoşlayırlar? Sizin nəslinizi kəsəcəyəm.

Qarışqa yalvardı:

– Dayan, dayan, gör nə deyirəm? Məni burax, axırını dəfə qardaşlarıma su aparım, sonra qayıdaram, yeyərsən.

– Sən gedib qayıdana qədər dözə bilmərəm. Elə indi yeyəcəyəm.

– Yemə, yemə. Bunun əvəzində sənə dəyərli məsləhət verərəm.

– Hə, yaxşı, de görək.

Yazıq qarışqa deməyə söz tapmayıb:

– Bir parasını ye, ikinci parasını qış üçün saxla, – dedi.

– Hə, yaxşı məsləhətdir.

Ayı qarışqanı ağzına qoyub uddu.

Qarışqalar çox gözlədilər. Su ardınca gedən Qara qarışqa qayıtmadı.

Balaca cıgırla təpəyə qalxıb yola baxdılar.

Bəs bizim qardaşımız niyə gəlib çıxmadı? Bəlkə, batıb?

– Yox! Onu ayı yeyib, – deyər qarğa qarışqalara xəbər verdi.

Bütün qarışqalar ayının mağarasına tərəf getdilər... Mağaranın ağzında yeri altdan qazmağa başladılar. Köstəbək böyürdən çıxıb dedi:

– Siz nə edirsiniz?

– Ayı üçün quyu qazırıq.

– Mən də sizə kömək edəyəm. Keçən il iki balamı yeyib, ondan intiqamımı almaq üçün fürsət axtarırdım.

Qarışqalar və köstəbək üç gün, üç gecə yeri qazmağa başladılar. Ayının isə bundan xəbəri yox idi.

Bir gün ayı kefi kök öz mağarasına qayıdırdı... Gecə idi. Ayı ay işığında oynamağa başladı. O qədər atılıb-düşdü ki, quyunun üstündəki torpaq davam gətirməyib dağıldı. Ayı guppultu ilə quyuya düşdü. Qarışqalar ayıdan belə intiqam aldılar.

Obraz

Obraz

Obraz

Obraz

Hadisənin baş verdiyi məkan və zaman _____

Əsərin mövzusu _____

Ziddiyyət _____

Hadisə 3 _____

Hadisə 2 _____

Hadisə 1 _____

Əsərin başlanğıcı

zırvə

Ziddiyyətin yaranması

Hadisə 3 _____

Hadisə 2 _____

Hadisə 1 _____

Əsərin sonu

Ziddiyyətin açılması

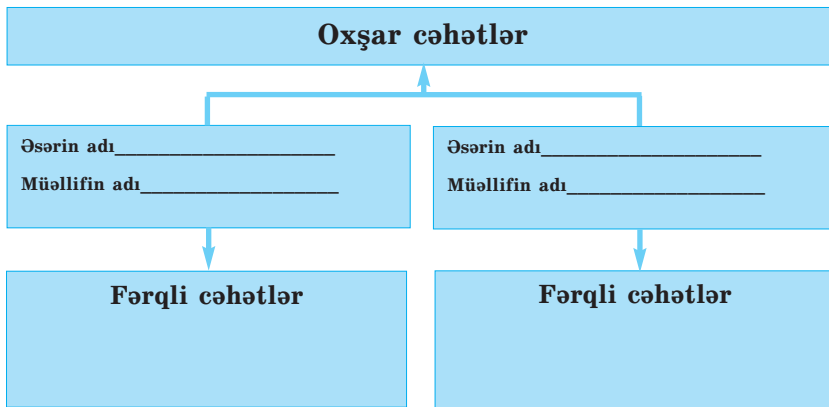
Ev tapşırığı:

R.Əfəndiyevin “Uşaq və qarışqa” hekayəsini oxu. Fikrincə, uşaq əməlisaleh bir insan olandan sonra heyvanların qayğısına qalmaq üçün hansı işləri görə bilər? Hekayəni davam etdir.

**RƏŞİD BƏY ƏFƏNDİYEV. “UŞAQ VƏ QARIŞQA”.
“AYI VƏ QARIŞQA”
(Əsər üzərində iş)**

Tapşırıq 1.

1. Oxuduğun “Uşaq və qarışqa”, “Ayı və qarışqa” əsərlərinin xəritələrini qarşılaşdır.
2. Əsərin elementlərini (bax: səh. 126) verilən sxemin köməyi ilə müqayisə et. Onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdir.
3. Əsərləri janr xüsusiyyətlərinə görə müqayisə et.

NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSENİN ELEMENTLƏRİ

*Nəqletmə
xarakterli essədə
elementləri
müəyyənləşdirmək nə
üçün lazımdır?*

Nəqletmə xarakterli mətnlərin, əsasən, beş elementdən ibarət olduğunu öyrəndin: əsərin mövzusu; hadisənin baş verdiyi məkan və zaman; əsərdəki obrazlar; əsərdə ziddiyyət; əsərin hissələri.

Nəqletmə xarakterli esse yazan zaman bu elementlərin nəzərə alınması zəruridir. Bu dərstdə nəqli essenin müxtəlif elementləri baxımından mətnin tərtib edilməsi yollarını öyrənəcəksən.

Tapşırıq 1. Səndən cəsarət tələb edən hadisə ilə bağlı nəqli essenin elementləri üzərində düşün. Səhifə 126-da verilən sxem üzrə iş aparmaqla essenin bütün elementlərinin yerli-yerində olmasını təmin et:

- Qeydlər apar: hadisələr harada və nə zaman baş verir?
- Hadisələrin əsas iştirakçıları kimlər olacaq? *(Bu elementi sən artıq əvvəlki yazıya hazırlıq mərhələsində işləmişən. Həmin qeydləri nəzərə al);*
- Essədə nədən bəhs ediləcəyi barədə qeydlər götür. Nədən bəhs edildiyini aydınlaşdırarkən essenin mövzusunı müəyyən etmiş olacaqsan;
- Oxucunun diqqəti hansı problemə və onun həllinə yönəldiləcək? Bu problem nəyə görə sənin üçün əhəmiyyətlidir?
- Essədə hadisələrin ardıcılığını müəyyənləşdir. *(Bu elementi də sən yazıya hazırlıq mərhələsində artıq işləmişən. Tərtib etdiyən həmin nümunəyə bir daha nəzər sal.)* Hər hansı dəyişiklik, yaxud təkmilləşmə işlərinə ehtiyac duyularsa, yerinə yetir. Bundan sonra həmin qeydləri elementlərdən biri kimi daxil et.

FUAD TANRILI. “MƏN AZƏRBAYCANLIYAM” (ƏSƏRİN NƏQL EDİLMƏSİ)

Əziz məktəbli, bundan əvvəlki dərslərdə sən nəqli mətnlərin bütün elementlərini əks etdirən xəritələri hazırladın. Həmin xəritələrdən çıxış edərək mətnlərin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməyi öyrəndin. Təcrübədən bildin ki, nəqli mətnin xəritəsini tərtib etmək onun haqqında hərtərəfli təsəvvür əldə etməyə kömək edir. Bu xəritələr başqa bir məsələ baxımından da çox faydalıdır. Belə ki, mətni nəql edən zaman həmin xəritələr sənə bələdçilik edə bilər.

Tapşırıq 1. “Mən azərbaycanlıyam” mətnini oxu. Xəritəsini qur. Sonra əsərin təqdim edilən qeyd vərəqini doldur. Ondan istifadə etməklə mətni nəql et.

Əsərdə hadisələr _____
 _____ (məkanda)
 _____ (zamanda) **baş verir.**

Əsərdəki əsas obrazlar _____

Hadisələr ondan başlanır ki, _____

Əsərdə əsas ziddiyyət _____

Əhvalat belə oldu ki, _____

Sonra _____

Daha sonra _____

Sonda _____

Ziddiyyət belə həll olur ki, _____

MƏN AZƏRBAYCANLIYAM

Sizə kimdən deyim, kimdən xəbər verim... Farizdən. Çoxunuz onu tanımır. Amma məhəllələrində yaşayan uşaqların hamısı ona həsədlə baxırlar. Niyə? Eh, birini bilirsiniz, birini yox. Səbəbi var. İş burasındadır ki, babası evlərinin həyətinə onun üçün yaraşqlı raket düzəldib. Taxtadan. Lap doğruçuya oxşayır. Açılib-örtülən girdə qapısı, sıra-sıra pəncərələri, hərlənən kreslosu, əlvən düyməlikli pultu, sükanı var. Atası isə televizor ...hə, hə... işləyən televizor quraşdırıb. Yaşıl düyməciyi bas... cizgi filminə bax.

Hər səhər yuxudan duran kimi Fariz başına böyük dəbilqə qoyur. Motosikletçilərdə olandan. Gözlərinə enlişüşəli eynək taxır. Ovcunun içi sarı-ağ əlcəklərini geyinir və ...rakətə tələsir. Yerini rahatlayıb düyməciklərdən birin basır. Qırmızı rənglisini.

– Mən 210-am! Kosmonavt Farizəm! Uçuşa hazıram! Mühərrikləri işə salın. Sayıram... beş... dörd... üç... iki... bir! Getdik!..

Nədənsə bu dəfə növbəti səfərə bir azca ləngidi. Deyəsən, yuxudan kal durmuşdu. Elə yerinin içində uzanıb fikrə getmişdi. Götür-qoy eləyirdi. Axı tanımadığı təzə ulduza uçmalıydı... Birdən çilçırağın işığı öz-özünə yandı. Ürək kimi döyündü. Deyəsən, nəyisə işarə eləyirdi. Televizorun da ekranı işıqlandı. Oradan ona ömründə görmədiyi bir oğlan gülmüsündü. Tez-tez həyəcanla danışmağa başladı. Fariz onun dediklərini başa düşmədi. Hələ bu dildə danışan adama rast gəlməmişdi.

Birdən raketindəki kompüter söhbətə qarışdı. Oğlanın söylədiklərini Azərbaycan dilində səsləndirdi.

– Diqqət! Diqqət! Danışan Planetlərarası Böyük Kompüterin növbətçi operatoru Eaa Zennoraadır! Günəş sistemindən çıxıb bizim Krasanus Süni Planetlər Birləşməsində uçursunuz. Ehtiyatlı olun. Raketiniz böyük sürətlə Qara Nəhəngə sarı uçar. Tədbir görün! Qəzaya uğraya bilərsiniz. İki saniyənz qalıb... iki saniyənz qalıb!

Fariz qorxmadı. Əvvəlki uçuşlar vaxtı başına bundan da çətin hadisələr gəlmişdi. Buna görə sakitcə soruşdu:

– Nə etməliyəm?

– Sükanı üç dərəcə sağa çevirin. Bircə saniyə niz qalıb!..

Raketdəki kompüterin əlvən gözcükləri cərgə-cərgə, sıra-sıra alışıb yandılar. Səs-səsə verdilər... Üç dərəcə... üç dərəcə... sağa... sağa! Bir göz qırpımında Qara Nəhəng yolun sol tərəfində qaldı.

Fariz gözünün üstünə düşən dəbilqəsini düzəltdi. Ekranı göz gəzdirdi. Raketini saysız-hesabsız ulduzlar aləminə uçurdu.

– Görəsən, mənimlə danışan oğlan bunların hansında yaşayır? Eaa Zennoraa!

O dəqiqə cavab aldı.

– Sən iki günəşli, on peykli Arqonis planetinə xoş gəlmisən! Görüşümüzə çox şadam. 50A saylı kosmodrom raketini qəbul etməyə hazırdır...

Bu dəfə Eaa təmiz Azərbaycan dilində ondan soruşdu:

– Hardan gəlmisən?

– Günəş sistemindən.

– Onu bilirəm. Hansı planetdən, hansı ölkədən?

– Yer planetindən. Azərbaycandan!

– A-zər-bay-can-dan?! Vətəninə çoxmu sevirsen?

– Mən fəxr eləyirəm ki, azərbaycanlıyam!..

Oğlan ekrandan yox oldu. Yerində bir-birini qovan rəqəmlər göründü.

Fariz diksinib gözlərini açdı. Otağındakı televizorun ekranında nə Eaanı, nə Arqonisi, nə Krasanus Süni Planetlər Birləşməsinə gördü. Vay, olmaya Eaanı yuxuda görüb?! Yox, yox, ola bilməz. Axı bayaq oyanmışdı? Bəlkə, bunlar doğrudan olub?! Bəlkə...

Oğlan başına gələnləri babasına danışmaq üçün onun emalatxanasına yüyürdü. Qonşu uşaqlar hasara dırmaşıb yenə həsrətlə ona tamaşa eləyirdilər...

Fuad Tanrılı

Ev tapşırığı:

1. Əsərin əsas obrazlarının başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən et.
2. Əsərin ideyası üzərində düşün. Müəllif öz oxucularına nə demək istəyirdi?

ƏSƏRİN ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ NƏTİCƏNİN ÇIXARILMASI

Əsaslandırmaq. Baş verənləri əsərdən nümunələr, faktlar və sitatlar gətirməklə danışmaq.

Münasibət bildirmək. Əsərdə baş verənlərdən nəyin doğru, nəyin yanlış olması ilə bağlı fikirlər yürüdülməsi.

Dəstəkləmək. Doğru hesab etdiklərini əsərdən nümunələr gətirməklə və ya şərhlər verməklə dəstəkləmək.

Nəticə çıxarmaq. Əsərdən hansı qənaətə gəldiyini bildirmək.

Tapşırıq 1. F.Tanrılıının “Mən azərbaycanlıyam” hekayəsinin nəql edilməsi üçün qeyd vərəqini artıq yerinə yetirmisən. Aparılmış bütün hazırlıq işləri əsəri ümumiləşdirmək və nəticə çıxarmaq istiqamətində atılmış addımlardır. Oxuduğun mətn üzrə fikirlərini cəmləşdir, təqdim edilən qeyd vərəqinə yaz.

Əsərdə baş verənlərə münasibətim ondan ibarətdir ki, _____

Ona görə belə düşünürəm ki (əsərdən sitatlar gətirməklə fikirlərinizi əsaslandırın), _____

Sonda belə nəticəyə gəlmək olar ki, _____

NƏQLETMƏ XARAKTERLİ ESSENİN YAZILMASI

*Nəqletmə xarakterli
esse necə tərtib
edilir?*

Sən əvvəlki dərslərdə nəqli essenin yazısına hazırlaşmısan. Essenin hər bir elementinin təşkili üzrə işlər aparmısan. Hadisələrin harda və nə zaman baş verdiyini, həmin hadisələrdə kimin iştirak etdiyini müəyyən etmisən. Həmçinin nədən bəhs edəcəyini, hansı məsələni müzakirəyə çıxaracağın haqqında da düşünmüsən. Bütün bunları hansı ardıcılıqla təqdim edəcəyin barədə də götür-qoy etmisən. Artıq nəqli essenin yazısına tam hazırsan.

Tapşırıq 1.

1. Həyatında baş vermiş, səndən cəsarət tələb edən bir hadisəni yadına sal və onun xəritəsini tərtib et (nümunə səh.133–134).
2. Tərtib etdiyin xəritə əsasında essenin planını qur.
3. Esseyə maraqlı və cəlbedici giriş ver.
4. Qaralamada qeydlər apar.
5. Ehtiyac yarandıqca dialoqlara da yer ver.

ESSENİN BAŞLANGICI

Hadisənin baş verdiyi zaman və məkan

Çox soyuq bir qış günü idi. Məktəbin həyəti qar ilə örtülmüş, hər tərəf buz bağlamışdı. Buna baxmayaraq, hava sakit və küləksiz idi.

Əsərdə iştirak edən obrazlar

Biz – beşinci sinif qızları böyük tənəffüsdə təmiz hava almaq üçün məktəbin həyətinə çıxmışdıq. Söhbət edir, gəzir, təbiətin gözəlliyinə tamaşa edirdik. İkinci sinifdə oxuyan bacım da bizimlə idi. Bir az kənarda altıncı sinif oğlanları qartopu oynayırdılar.

ƏSAS HİSSƏ

Ziddiyyətin yaranması

Altıncı sinif oğlanlarından bir neçəsi bacım Nərgizə qartopu atmağa başladı. Bacımın qorxduğunu hiss etdim. Onların üstünə qışqırdım ki, bacımı qorxutmasınlar. Oğlanlar buna əhəmiyyət vermədilər.

Ziddiyyətin açılması

O zaman iki yoldaşım ilə bacımı dövrəyə aldım. Biz oğlanların atdığı qar topalarının qarşısını divar kimi kəsmişdik. Beləcə bacımı oradan uzaqlaşdırdım.

ESSENİN SONU

O zaman nə hiss edirdim, indi nə hiss edirəm

Çox qorxmışdım, hönkürüb ağlamaq istəyirdim. İndi heyran qalmışam, bunu necə edə bildim. Nə yaxşı ki o zaman dostlarım mənə kömək etdilər.

İNŞA YAZININ TƏŞKİLİ

İnşa yazı necə tərtib edilir?

Elə yazı nümunələri var ki, orada müşahidə etdiyimizi təsvir etmək, xatırladığınızı nəql etmək bacarığı ilə yanaşı, digər bacarıqlar da tələb olunur. Buraya müxtəlif mənbələrdən məlumatlar əldə etmək, onlardan istifadə etmək, onların əsasında yeni məlumatlar yaratmaq daxildir. Belə yazılar inşa adlanır. Doğrudur, aşağı siniflərdə sən müxtəlif mövzularda inşalar yazmısan. İndi isə bu yazını daha mükəmməl, qaydalara uyğun yazmağın yollarını öyrənəcəksən. Aşağıda verilmiş təlimata əməl etməklə öz kiçik tədqiqat əsərini – inşanı yaradacaqsan.

Çox vacibdir ki, əvvəlcədən gözəl bir inşa yaza biləcəyinə inanasan. Yazı işini həvəslə yerinə yetirmək onun keyfiyyətini yüksəldər. Əgər bütün bunları etməsən, heç vaxt istədiyən nəticəyə nail ola bilməzsən. İnşa yazının uğurla yerinə yetirilməsi üçün onun tərtibi yolları ilə tanış olmalısən. İnşa yazı aşağıdakı mərhələlərdə həyata keçirilir:

I mərhələ	Özünün seçdiyin, yaxud müəllim tərəfindən verilən mövzu üzərində düşün.
II mərhələ	Məlumat topla.
III mərhələ	Hansı məsələlərə toxunacağını (müddəalar) müəyyən et və yazını planlaşdır.
IV mərhələ	Hər məsələ ilə bağlı qeydlər et.
V mərhələ	Yazının ilkin variantını hazırla.
VI mərhələ	Həm tərtib etdiyin planı, həm də ilkin variantı bir daha nəzərdən keçir.
VII mərhələ	Düzəlişlər bitəndən sonra son variantı yaz

Tapşırıq 1.

1. Aşağıda təqdim edilən mövzulardan biri üzrə inşa yazıya hazırlaş:

- “Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün gördüyü hansı işlərin davamçısı olmaq istərdim?”

- “Şuşanın dünənini öyrənirəm, bu gününü unutmuram, sabahı üçün çalışıram”.

- “9 May faşizm üzərində Qələbə Günü – qalib olmaq məqsədimizdir”.

- “Bir kərə yüksələn bayraq, bir daha enməz”.

2. Məlumat dairəni genişləndirmək üçün kitabxanada, internet səhifələrində araşdırmalar apar.

3. Tapdığın fakt və məlumatlarla bağlı qeydlər apar. Onların yerləşdiyi mənbəni də göstər.

I MƏRHƏLƏ**İnşa yazmaq üçün:**

- Səy və həvəslə tədqiqatlara başla.
- Tədqiqatları apararkən mövzudan kənara çıxma. Bunu etmək istəsən, müəllimlə məsləhətləş.
- Əgər müəllimin tapşırığı sənə tam aydın deyilsə, yenidən izah etmək üçün müəllimə müraciət et.
- İşini elə qur ki, onu uğurla başa çatdırırsan.

II MƏRHƏLƏ**Məlumat toplamaq üçün:**

- Öyrəndiklərinə bir daha nəzər sal.
- Ehtiyac yaranarsa, yazacağın mövzu ilə bağlı internet səhifələrində axtarışlar apar.
- Hər internet səhifəsində verilən məlumat etibarlı məlumat hesab edilə bilməz. “edu” və “gov”-la bitən internet səhifələri dövlət təşkilatlarını təmsil edir və bu səbəbdən də onlar etibarlı məlumat kimi istifadə edilə bilər. Sonu “com”-la bitən internet səhifələrindəki məlumatlarla isə bir qədər ehtiyatlı olmaq lazımdır. Digərlərindən isə istifadə etməməyin məsləhət görülür.
- Məktəb kitabxanasında da tədqiqatlarını davam etdir. Bunun üçün almanaxlar, xəritələr, kataloqlar, ensiklopediyalar, lüğətlər, qəzetlər, jurnallar və s. əhəmiyyətli məlumat mənbəyi ola bilər.
- Məlumatları mövzu baxımından dəyərləndirərək oxu: “Bu məlumat mənə lazımdır, ya yox?” Əgər lazımdırsa, qeydlərini apar və həmin mənbənin ünvanını yaz.
- Çap materiallarında müəllif, əsərin adı, çap olunduğu tarix və yer, nəşriyyat, səhifənin nömrəsi qeyd edilir. İnternet səhifələrdən əldə edilmiş məlumatlarda isə həmin səhifənin ünvanı, yaranma tarixi, səhifədə iş apardığın tarix yazılır.
- Sənə daha çox yaxın olan, səni qane edən məlumat mənbələrini yaz. Bu gələcək tədqiqatlarında sənə yararlı olacaq.

YAZININ PLANLAŞDIRILMASI VƏ QEYDLƏRİN GÖTÜRÜLMƏSİ

Tapşırıq 1. Topladığın fakt və məlumatlardan istifadə etməklə yazacağın insanın planını tərtib et. Planın hər bəndi üzrə qeydlərini hazırla. Bir məsələdən digərinə necə keçəcəyin barədə də düşün. Verilmiş mövzular üzrə yazıya hazırlaş.

Tapşırığı yerinə yetirərkən aşağıdakı təlimatdan istifadə et.

III MƏRHƏLƏ

Əsas müddəaların müəyyən edilməsi və yazının planlaşdırılması

- Topladığın bütün məlumatları bir araya gətir və uyğun məlumatları qruplaşdır.
- Həmin məlumatlar qrupunu adlandır.
- Ayrı-ayrı məlumatlar qruplarına verdiyin adları yaz. Bu adlar sənin əsas istiqamətlərin olacaq. Hər bir istiqamət məsələyə münasibətini, onunla bağlı inamını, əqidəni, mövqeyini əks etdirməyə imkan verəcək.
- Məlumat qruplarından hansının giriş, hansının əsas hissə və hansının nəticəyə uyğun olduğunu müəyyənləşdir, onları ardıcılıqla qeyd et.

Beləliklə, insanın planını tərtib etmiş olacaqsan. Hər bir məsələ ilə bağlı mövqeyin aşkar etdiyin faktlar və məlumatlarla əsaslandırılmalıdır. Yazı tədqiqat xarakterli olduğundan bunu etmək vacibdir.

IV MƏRHƏLƏ

Planın hər bəndi ilə bağlı qeydlərin götürülməsi

- Tərtib etdiyin planı qarşına qoy.
- Planın hər bəndi üzrə toplanmış məlumatları nəzərdən keçir.
- Araşdırıb tapdığın fakt və məlumatlara tənqidi yanaş: “Bu məlumat nə qədər tutarlıdır? Onunla hansı fikri əsaslandırmaq olar?”

- Tutarlı hesab etdiyin məlumatların etibarlılığını və dəqiqliyini bir daha yoxla. (*Hansı mənbədən əldə edilib? Qeydlər düzgün və dəqiq aparılıbmı?*) Ən müasir, nüfuzlu mənbələrdən istifadə etməyə çalış.
- Topladığın məlumatlar arasında elələri ola bilər ki, onlar sənin fikirlərini təsdiqləməsin, əksinə, inkar etsin. Topladığın məlumatları bir daha nəzərdən keçirt. Fikrini təsdiqləməyən faktları aşkar et, öz mövqeyini müdafiə edən tutarlı faktlar əsasında həmin fikri təkzib et.
- Başa düşmədiyin və ya mövzunla əlaqəsi olmayan məlumatları dərhal kənara qoy.
- Başqalarının yazısını köçürüb öz yazın kimi təqdim etmə.

Təkzib etmək hər hansı bir məlumatın doğru olmadığını əsaslandırmaqla bəyan etməkdir.

İLKİN NÜMUNƏNİN HAZIRLANMASI

V MƏRHƏLƏ

Yazının ilkin variantını hazırla

- Planındakı birinci bənddən başla.
- Həmin bəndlə bağlı apardığın bütün qeydlərini oxu.
- Qeydlərdən istifadə etməklə inşada diqqətə çatdırmaq istədiyin fikirlərin inandırıcılığını *sitatlar* və *istinadlarla* təmin et.
- Planın hər bəndi üzrə iş başa çatdıqca qarşısında işarə qoy.
- İnsanın ilkin nümunəsi hazır oldandan sonra yazıya bir daha nəzər sal.

İnsanın hissələrini tərtib edərkən onlara verilən tələblərə riayət et.

GİRİŞ – plan üzrə bu hissəyə aid müddəalar açıqlanır. Yazının məqsədi aydın şəkildə təqdim edilir. “Bu yazını yazmaqda əsas məqsədim nədir?” sualına cavab verilir. Həmin məqsədə çatmaq üçün hansı məsələlərə toxunacağın barədə də qısaca məlumat vermək lazımdır. İnşa hər hansı bir əsərin, müəyyən problemin, hadisələrin təhlilinə həsr olunma bilər. Bu baxımdan əvvəlcədən yazının hansı məsələ ilə bağlı

olması barədə qısaca şərh verilir. Məhz bu məqam elə tərtib edilməlidir ki, oxucuda maraq doğursun.

ƏSAS HİSSƏ – bu hissədə aydınlaşdırılması nəzərdə tutulan məsələlər plandakı ardıcılıqla təqdim edilir. Hər bir müddədə irəli sürülən fikir müxtəlif mənbələrdən əldə edilmiş fakt və məlumatlarla dəstəklənir. Hər bir müddəə üzrə fikirlərini sübut edən iki-üç faktın olması məsləhətdir. Bununla sən irəli sürdüyün fikri kifayət qədər əsaslandırıbmış olarsan (bunun üçün əvvəlcə tutarlı, sonra daha tutarlı, sonda isə ən tutarlı fakt təqdim edilir).

NƏTİCƏ – diqqət bir daha araşdırılan məsələyə yönəldilir. İnşa yazılarkən fikirlər ümumiləşdirilir. Nəticə təqdim edilir. Sonda gəldiyin nəticənin səbəbi izah edilir. (*Nə üçün mən belə qənaətə gəldim?*)

YAZININ ŞAĞIRDLƏR TƏRƏFİNDƏN YOXLANMASI

VI MƏRHƏLƏ

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması

1. Səhvləri yoxlamaq məqsədi ilə yazını oxu. Fakt və məlumatları bir daha yoxla. Ehtiyac olarsa, fikir ardıcılığının gözlənməsi üçün yenidən iş apar. Zəruri hallarda planda dəyişikliklər et. Bu zaman yazının məqsədini unutma.

Əvvəl elə məsələlər araşdırılır ki, onlar araşdırılmadan ikinciləri araşdırmaq mümkün olmur.

☑ Yoxlama vərəqi 1

1. Bu inşada fikirlər qısa və aydın ifadə edilibmi?
2. İş plan üzrə aparılıbmı? Heç bir bəndi yaddan çıxarmamısan ki?
3. Fikirlərini əsaslandırmaq üçün istifadə etdiyin fakt və məlumatlar məntiqi ardıcılıqla düzülübümü?

4. İstifadə etdiyin məlumatların mənbəyi (kitab, qəzet, jurnal, internet səhifəsi və s.) göstərilibmi? Əmin ol ki, mənbə göstərilmədən heç bir məlumat yazıya daxil edilməyib.
5. İnşada ifadə edilmiş fikirlər müxtəlif nüfuzlu mənbələrə əsaslanıbmi?
6. İnşada nəzərdə tutduğun məqsədə nail ola bildinmi?

VI MƏRHƏLƏ

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması

2. Qrammatik səhvləri aşkar etmək üçün yazını bir də oxu. Ehtiyac yaranarsa, orfoqrafik lüğətdən, yaxud izahlı lüğətdən istifadə et. Orfoqrafik qaydalar baxımından yazını bir daha yoxla. Aradan qaldırılması mümkün olan bütün səhvləri düzəlt. Yaxınlarından birindən xahiş et ki, yazını oxusun. Bəzən sənə görə bilmədiyin səhvləri başqaları asanlıqla görə bilər.

☑ Yoxlama vərəqi 2

1. Hər yeni abzas uyğun cümlə ilə başlanıbmı?
2. Yazılmasına ehtiyac olan, lakin yazılmamış, yaxud bitirilməmiş heç bir fikir qalmayıb ki?
3. Yersiz yazılmış, yaxud təkrar işlənmiş söz varmı?
4. Cümlələr həddən artıq uzun deyil ki?
5. Orfoqrafik, yaxud qrammatik səhvlər yoxdur ki?
6. Yazıya daxil edilmiş sitatlar dəqiq verilibmi?
7. Durğu işarələrindən düzgün istifadə edilibmi?
8. Birinci şəxsin adı ilə ifadə olunan fikir yoxdur ki? (“elə düşünürəm ki”, “fikrimcə” və s.)
9. Düzgün tərtib edilmiş cümlələr nəzərdə tutduğun fikri ifadə edirmi?

VII MƏRHƏLƏ

Düzəlişlər bitəndən sonra son variantı yaz və ya çap et

Yoxlamalar başa çatdıqdan sonra düzəlişlər nəzərə alınmaqla mətni yeni vərəqə köçürmək lazımdır. Diqqətli ol ki, köçürmə zamanı yeni səhvlərə yol verməyəsən. Köçürəndən sonra mətni bir daha oxuyub müəllimə təhvil ver və ya yoldaşlarına təqdim et.

**ZƏLİMXAN YAQUB. “BİR DAHİ DOĞULUB
GƏLDİ DÜNYAYA”
(ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS)**

Əziz məktəbli dost! Dərs ili boyu müxtəlif janrlara aid bədii nümunələri (nağıl, əfsanə, hekayə, təmsil və heca vəznli şeirlər) düşünərək oxumağın yollarını öyrəndin. Artıq sən oxuduğun əsərlərin təsviri, yaxud nəqli mətn olduğunu müəyyən etməyi də bacarırsan. Mətnlərin səciyyəvi cəhətlərini (təsviri, nəqli) nəzərə alaraq oxunu təşkil edirsən. Əsərləri ideya, mövzu, təsvir vasitələri və obrazlara görə təhlil edirsən. Sən həmçinin müxtəlif əsərlərin quruluşlarını (əsinin hissələrini, elementləri) müəyyən edirsən. Oxuduğun bütün əsərləri həyatında baş verən hadisələrlə əlaqələndirməyi bacarırsan. Sən eyni zamanda həmin əsərləri yazan qələm sahibləri ilə tanış oldun. Ən fərhlisi isə odur ki, artıq sən özün müstəqil şəkildə təsviredici, nəqletmə xarakterli mətnlər yarada bilirsən. Sən həm də kiçik tədqiqatlar aparmağın yollarına bələd oldun. Bunlar sənin qazandığın uğurlardır.

Tapşırıq 1. Əsəri oxu. Sınıf yoldaşlarınla müzakirə et. Əsərin nəqli, yoxsa təsviri mətn olduğunu müəyyən et. Əsərin mövzusu, ideyası, əsərdəki obrazlar, hadisələrin ardıcılığı, əsərin hissələri və elementləri (xəritəsi), istifadə edilmiş təsvir vasitələri və s. üzərində düşün. Fikirlərini əsaslandır.

BİR DAHİ DOĞULUB GƏLDİ DÜNYAYA

Naxçıvanda doğuldu
23-ün mayında.
Güllü bahar fəslinin
ən işıqlı ayında.
Anası İzzət xanım,
atası Əlirza
Şükürlər oxudular
onlara oğul verən
Tanrıya, İlahiyə,
bu bahara, bu yaza.

Ata-ana ad qoyub
adına Heydər dedi,
Bu həyatın barını
dərdikcə, hey dər, dedi.
O boy atıb böyüdü
gündə bir darı boyda,
Ona layla çalanın
xoş arzuları boyda.
Hər anla, hər saatla,
hər fəsillə böyüdü.
Damar-damar bərkidi,
pillə-pillə böyüdü.
Bir gün əskik olmadı
laylası, oxşaması,
Atanın yeridiyi
yerişlə, tərپənişlə,

Ananın danışdığı
şirin dillə böyüdü...
Ana onu bir dəfə
doğub verdi dünyaya,
O, hər gün bir nəğmədən,
bir səsdən doğulurdu.
Dar komadan, daş evdən,
məbəddən, məqbərədən,
Sıldırımdan, keçiddən,
aşırımdan, bərədən,
Məsciddən, minarədən,
haqqın ona verdiyi
İlahi bir vergidən,
eyhamdan, işarədən,
Yoldan, cığırdan, izdən,
Atabəy Eldəgizdən,
Möminə xatun adlı
türbənin naxışından,
Günəşin işığından,
buludun yağışından,
Çəmənlərin dumduru
şehindən doğulurdu.
Kimdi Məhəmməd Cahan,
kimdir Memar Əcəmi,
Bu yurdun memarından,
şahından doğulurdu...
Naxçıvan torpağının
şəhdindən, şirəsindən,
Qayaların ağzından
çıxan od kürəsindən,
Qədim tikililərin
bağından-bağatından,
Şəhər səliqəsindən,
köhnə kənd həyatından,
Günlü güneylərindən,
qarlı quzeylərindən,

Allahın yaratdığı
qaya muzeylərindən,
Ürəyə işıq salan
günəşdən doğulurdu,
Şimşəkdən, ildırımından,
atəşdən doğulurdu.
Kim deyə bilərdi ki,
bugünkü körpə uşaq,
Sabahkı bir dahidi,
biz kimik hökm verək,
Hökmü verən-çıxardan
Tanrıdı, İlahidi.

Zəlimxan Yaqub

L A Y İ H Ə

İki qrupa bölünün. 28 May Respublika Günü münasibəti ilə təqdim olunan əsərlər üzrə layihəni işləyin.

Əsərlərdən biri nəqletmə, digəri təsviredici xarakterlidir.

I qrup. 1. Məmməd Namazın “Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır” nəqletmə xarakterli əsərini aşağıdakı məsələlər baxımından təhlil edin:

- Əsərdəki obrazlar və onların başlıca xüsusiyyətlərini təsvir edin.
- Əsərdəki obrazları müqayisə edin.
- Əsərdə hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin.
- Əsəri hissələrə ayırın.
- Əsərin elementlərini müəyyən edin.

2. Nəticələrinizi əks etdirən kiçik təqdimat hazırlayın.

II qrup. 1. Tofiq Bayramın “Alqış deyim” təsviredici xarakterli şeirini aşağıdakı məsələlər baxımından təhlil edin:

- Əsərin ideyasını müəyyən edin.
- Əsərdə bədii təsvir vasitələrini müəyyən edin.
- Əsərdə hissləri və faktları təsvir edən məqamları göstərin.
- Əsərin hissələrini müəyyənləşdirin.

2. Nəticələrinizi əks etdirən kiçik təqdimat hazırlayın.

VƏTƏNİ ÇİÇƏKLƏNDİRMƏK LAZIMDIR!

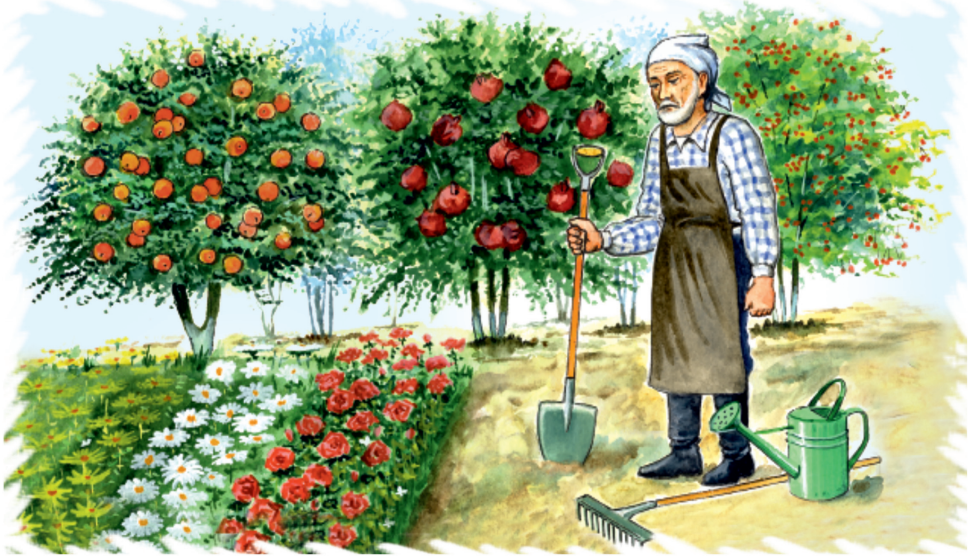
Sumqayıtda qoca bir kişi yaşayır: torpağı sevən, əkib-becərən, hamıya yaxşılıq edən nurani bir qoca.

Təqaüdcü olduğundan, qocaldığından işləyə bilmirdi. Amma əli işdən soyumamışdı. Hey işləmək, əkib-becərmək həvəsi ilə yaşayırdı.

Şəhər rəhbərliyindən torpaq sahəsi istəsə də, onu razı salan yox idi.

Bu nurani kişi düşünüb-daşınıb qərara aldı ki, boş bir sahədə ağac, gül əkib-becərsin.

Belə də etdi. Yaxşı meynələr, şitillər, güllər alıb boş bir sahədə əkdı. Gözəl bir bağ saldı. Yaz fəsli bu ağaclara sığal çəkdi. Çiçəklər yazın nəfəsi ilə günəşə boylandılar.

Adamlar baxıb deyirdilər:

– Sağ olsun bu kişini, yüz adamın işini görüb. Necə də gözəl bağ salıb!

Amma... Amma günlərin bir günü şəhər rəhbərliyindən gəlib dedilər ki, bu baği sökmək, dağıtmaq lazımdır.

– Qanunsuz bağ salmışsan. Ağacları da kəs at getsin!

Bu qoca bağban bağda oturub dərin fikrə dalmışdı. Balaları kimi sevə-sevə böyütdüyü ağacları, gülləri kəsib tökməyə nə əli gəlirdi, nə də ürəyi. Oturub hey fikirləşirdi. Sanki ağaclar da bunu duyub kədərlənirdilər. Güllər saralıb-solmaqdaydı...

Bu zaman qocanın yanında bir maşın dayandı. Maşından ucaboylu, gülərzüzlü sanki hamıya və bu qocaya da tanış olan bir kişi düşüb bağa doğru gəldi: kişiyə əl uzadıb salam verdi.

– Salam, qoca! Niyə kefsiz oturmusan burada?

Nurani qoca ağacları göstərdi:

– Balalarım la vidalaşmaq mənə çətindir.

– Nə olub, de?

– Bu ağacları kəsdirirlər. Qanunsuz əkibsən, deyirlər. Təqaüdcü bayam, əlim işsiz əsir. Bura boş yer idi. Təmizləyib bağ saldım, gül-çiçək əkdim... Nə xeyri, indi gəlib deyirlər ki, dağıt bu baği.

– Kim deyir dağıt?

– Kim deyəcək? Şəhərin böyükləri...

Elə bu zaman beş-altı maşın gəlib onların yanında dayandı. Maşından enən adamlar onların yanına gəldilər.

– Bunlar deyir, bağı dağıt, ağacları kəs, gülləri qopar?! Yox, elə iş görmə.

Sonra şəhər rəhbərlərinə tapşırırdı:

– Bu torpağı, bu sahəni verirəm bu qocaya. Qanuniləşdirin. Torpağı onu əkib-becərəmə verin! – dedi rəhbər.

– Oldu, yoldaş Əliyev! Baş üstə! Oldu!

Bizim nurani qoca bağban eşitdiklərinə o qədər sevindi ki, sanki ürəyində gün doğdu, cavanlaşdı. Yaxınlaşıb rəhbərin əllərindən öpmək istədi. Lakin rəhbər onu qucaqlayıb sinəsinə sıxdı.

– Lazım deyil, – dedi. Bir də gələndə görüm ki, daha yaxşı güllər əkmisən... Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır...

Rəhbər getdi. Lakin onun məhəbbəti bağbanın ürəyində qaldı, ağacların da, güllərin də!

Məmməd Namaz

ALQIŞ DEYİM

Alqış deyim bu torpağın nemətinə,
Elin halal qismətinə alqış deyim.
Ürəklərin birliyinə, vəhdətinə,
Hünərinə, zəhmətinə alqış deyim.

Bu zəfərin işığıyla gözlər nurlanır,
Qürurlanır insan oğlu uca dağ kimi.
Ana vətən gözəlləşir, ellər varlanır,
Qızıl payız nübarlıdır ilk bahar kimi.

Xalqın şirin zəhmətini, əməyini
Ümman edən hər damcıya alqış deyim.
Məşəl kimi yandırıb öz ürəyini,
Yol göstərən sükançıya alqış deyim.

El qeyrəti damarlarda coşub-daşıb,
Elə bil ki hər birimiz beş nəfərik.
Şəhərimlə, kəndlərimlə qucaqlaşıb,
Gecə-gündüz səfərbərlik, səfərbərlik.

Bayraq rəngli, nur çələngli qələbənin,
Bəhrəsini görənlərə alqış deyim.
Bir cərgədə kəndli qızla tələbənin,
Axıtdığı halal tərə alqış deyim.

Hər biriniz bu torpağın şah əsəri,
Hər biriniz şöhrətsiniz bu həyata
Ən sərvətli bir ölkənin sahibləri,
Layiqsiniz min alqışa, mükafata.

İlham sizin, şeir sizin, sənət sizin,
Yer də, göy də eşqinizlə vəcdə gələr.
O mis kimi yanan isti əlinizin
Atəşindən doğulmuşdur bu kəlmələr.

Azərbaycan xoş xəbərlər məkanıdır,
Azərbaycan – şadlıq yeri, toy diyarı.
Qələbələr bu torpağın ünvanıdır,
Ey insanlar, geniş açın qapıları.

Küçələrdə tar səslənsin, kaman dinsin,
Haqqımız var yallı gedib, qanad açaq.
İgidlərin səcdəsinə günəş ensin,
Qədəmlərə gül səpilsin qucaq-qucaq.

Ana Vətən, qadir xalqım, gözün aydın,
Mübarəkdir bu bayramın, bu təntənən.
Alnın açıq, başın uca, üzün aydın,
Bir müqəddəs bayraq kimi ucaldın sən.

Tofiq Bayram

SİNİFDƏNXARİC OXU

ÜÇRƏNGLİ BAYRAQ

Bu üçrəngli bayrağım
Gözümün işığıdı.
Azadlıq yağışından
Doğan göy qurşağıdı.

Üstündəki ay, ulduz
Gəlir mənim xoşuma.
Ay üzüyə bənzəyir,
Ulduz onun qaşına.

Üçrəngli bayraq bizə
Təsəllidi, dayaqdı.
Yolumuzun üstündə
İşıq saçan mayakdı.

*Tofiq Mütəllibov***DARIXIR**

Yalqız qalıb otaqlar,
Darıxırlar dəhlizdə.
Hanı o tanış səslər,
Hanı o tanış üzlər?

“Baxır” yazı lövhəsi,
Gözü yollarda qalıb.
Dilə gəlir təbaşir:
– Uşaqlar harda qalıb?

Bir vaxt səsdən darıxan
Qapıçı səmə həsrət.
Baxır, baxır yollara
Gözlərində məhəbbət.

Susmuş məktəb zəngi də
Elə bil fikrə daldı:
– Niyə bizi çalan yox,
Uşaqlar harda qaldı?

Ayaq izinə həsrət
Qalıb məktəb yolları:
– Səsli-küylü uşaqlar
Bizdən tez keçsin barı.

Sınıf otaqlarının
Elə bil dili laldı.
Skamyalar soruşur:
– Uşaqlar harda qaldı?

Boylanaraq yollara
Baxır, darıxır hər gün.
Uşaqlar məktəb üçün,
Məktəb uşaqlar üçün.

LAYLALAR

Layla dedim ağlama,
Ürəyimi dağlama,
Böyü bir qoç igid ol,
Mənə ümid bağlama.

Bağçamızda miyana,
Gül sünbülə dayana.
Oxu, bülbülüm, oxu,
Bəlkə, balam oyana.

Bir gül əkdim boyunca,
İyləmədim doyunca,
Ömrüm, günüm, uzansın,
Bu balamın toyunca.

Evində, eşiyində,
Yat, quzum, beşiyində,
Dan ulduzu, bir də mən,
Durmuşuq keşiyində.

Qurban aran, dağ sənə,
Güllü bağça, bağ sənə.
A layla, oğlum, layla,
Tutmuşam qaymaq sənə.

A layla, yenə layla,
Can deyim, sənə layla,
Sənə gələn dərd-bəla
Qoy gəlsin mənə layla.

A layla, balam, layla,
Alınmaz qalam layla.
Sənə kəc baxanları,
Yandırısın naləm, layla.

*Tofiq Mütəllibov***YAXŞILIĞA YAMANLIQ**

Sıx meşələrdə
Bir pələng varmış.
Kimi görərsə,
Tez parçalarmış.
Keçib düzlərdən,
Aşıb dağ-dərə
Hücüm çəkərmiş
Axşam kəndlərə.
Tapıb ovunu,
Dönərmiş geri,
Hind torpağının
Cəngəllikləri,
Məskənmiş ona.
Pələng bahar, qış
Mağarasında,
Sayıq durarmış.
Bir gözəl səhər
Qızarılanda dan
Həmə pələngi
Görüb uzaqdan,
Ovçular nişan
Aldılar onu.
Meşədən qaçqın
Saldılar onu.
Pələng meşədən
Çıxıb sürətlə,
Bir kəndə doğru
Böyük qüvvətlə,
Qaçdı, nə qaçdı.
Elə bil quştək
O qanad açdı.
Elə bu zaman
Tarla boyunca

Arabasıyla
Arıq bir qoca
Un daşıyırdı.
Sevindi pələng:
– Burda bir kələk
İşlədim gerek.
Sonra yanaşdı
Pələng qocaya
Dedi: – And olsun
Ulduza, aya.
Yemərəm səni
Bir fəlakət var
Odur, ardımca
Düşmüş ovçular.
Un kisəsində
Gizlət məni sən,
A kəndli qardaş,
Xeyir görərsən.
Axşam düşəndə
Aşıb dağ-dərə
Hücüm çəkmərəm
Bir də kəndlərə.
Onun sözünə
İnandı kəndli.
Yamanca yerdə
Aldandı kəndli.
Dedi: – Yazıqdır,
Xilas edim mən
Yaxşılıq gəlmiş
Hər vaxt əlimdən.
Qoca kəndliyə
Gələrək kələk
Un kisəsində

Gizləndi pələng.
Kəndli sürətlə
Kəndə yollandı
Qulaqlarında
Pələngin andı,
Səsləndi hər an.
Bir dəstə ovçu
Elə bu zaman
Yanaşdı ona
Dedi: – Əmi, siz
Xallı pələngi
Görməmişsiniz?
Qoca söylədi:
– Görməmişəm mən
O qaça bilməz
Əsla gözümdən.
Düzəlib yola
Getdi ovçular.
Qoca söylədi:
– Nə günahım var –
Yaxşılıq etdim
Mən bu heyvana.
Yenidən həyat
Vermişəm ona.
Kisəni açıb,
Qoca sevincək
Dedi: – Ay pələng,
Artıq azadsan.
Bir xahişim var:
Ellərə dost ol,
Olma ziyankar.
Pələng qəzəblə
Kəndliyə baxdı,
Dedi: – Doğrudan,
Qoca axmaqdı,
Heyrətə salmış,

Bu hindli məni.
O xilas etmiş,
Öz düşməni.
Dedi: – Ay qoca,
İndi isə mən
Səni bir anda,
Məhv edəcəyəm.
Qoca söylədi:
– Sən düşün bir az.
Səni düşməndən
Mən etdim xilas.
Bəs nədəndir sən
Bu yaxşılığa
Pislik edirsən?!
Pələng dilləndi:
– Bu, adətimdir.
Yırtıcı olmaq
Xasiyyətimdir.
Xilaskarımsan,
Danmayıram mən.
Lakin yaxşılıq
Qanmayıram mən.
İndi, ay qoca,
Yeməsəm səni,
Pələng dostlarım
Qınayar məni.
Qoca yalvarıb
Kömək istədi.
Pələng qocanı
Yemək istədi.
Bir tülkü çıxıb
Bu zaman koldan
Dedi: – Keçirdim
İndicə yoldan.
Gördüm səs gəlir.
Nə olmuş, nə var?

Yoxsa siz dava
Edirsiz, dostlar?
Qoca danışdı
Öz əməlindən.
Dedi: – Pələngi
Bu kisədə mən
Xilas eylədim,
Rəhmə gələrək.
Tülkü söylədi:
– Kələkdir, kələk.
İnanmayıram
Sözlərinizə.
Yalan danışmaq
Yaraşmaz sizə.
Düşünün bir az,
Un kisəsinə
Pələng sığışmaz.
Pələng qaldırdı
Öz pəncəsini:
– Bu, yalan deyil,
Tez kəs səsini!
Elə bu saat
Sübut üçün mən
Həmən kisəyə
Girə bilmərəm.

– Ey igid pələng,
Göstər gücünü,
Məharətini.
Qoy hamı bilsin,
Bu qüdrətini.
Pələng kisəyə
Girdi qəzəblə.
Tülkü söylədi:
– Bax, belə, belə!..
Kisəni tezcə
Bağladı onlar
Pələng qışqırdı:
– Sizə sözüm var.
Gəlin dost olaq,
Yoldaş olaq biz.
A kəndli qardaş,
Sirdaş olaq biz.
Qoca söylədi:
– Sən səsini kəs.
İlan sancmasa,
Dayana bilməz.
Mən aldanmaram
Artıq yalana.
Qoy lənət olsun,
Sən tək ilana.

PAYIZ MƏNZƏRƏSİ

Dəyişib donunu yenə ağaclar,
Budaqlar mərcandır, yarpaqlar qızıl.
Dumana bürünüb dağlar, yamaclar,
Xəzəldən görünür torpaqlar qızıl.

Əyib budaqları bağlardakı bar,
Odlu şəfəq kimi almalar yanır.
Heyva ətir saçır, şirələnib nar,
Vüqarla göylərə çinar boylanır.

Buludlar bənzəyir kişnəyən ata,
Yuyur obalarda yağış kolları.
Dodaqlarda gülüş, əllərdə çanta
Uşaqla doludur məktəb yolları.

Bəzən əsən külək incə ney çalır,
Bəzən uğuldayır, səs düşür bağa.
Durnalar qatarla göyə ucalır,
Yarır buludları, uçur uzağa.

Budur, dəstə-dəstə qızlar, gəlinlər
Dərir ağaclardan yetişmiş meyvə.
Tutur nəğmə səsi bağları səhər,
Şənlik gətiribdir payız hər evə.

ƏN QİYMƏTLİ MÜKAFAT

“Eurovision–2012” mahnı müsabiqəsinin başlanmasına cəmi bir neçə ay qalmışdı. Mahnı müsabiqəsində 36 ölkə iştirak edəcəkdi. Heydər Əliyev Fondu müsabiqəyə hazırlıq işlərində yaxından iştirak edirdi. Hər vasitə ilə Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğinə çalışan Fond bu məsələdə də öz əməlini davam etdirərək iştirakçı dövlətlərdə “Mən Azərbaycanı kəşf edirəm” mövzusunda inşa müsabiqəsi elan etdi. Müsabiqənin yalnız xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaq və yeniyetmələr arasında keçirilməsi təsadüfi deyildi. Çünki belə yeniyetmələrə xüsusi qayğı həmişə Heydər Əliyev Fondunun diqqət mərkəzində olmuşdu. Bu dəfə də maraqlı, həm də faydalı bir tədbir düşünülmüşdü. İştirakçı ölkələrdə yaşayan əlil uşaqlar bu möhtəşəm mahnı bayramından kənarda qalmayacaqdılar.

Müsabiqə Azərbaycanı tanımaq, tarixi, zəngin mədəniyyəti və milli ənənələri ilə daha yaxından tanış olmaq imkanı yaradacaqdı, həm də qaliblər Azərbaycana gələcək, Mahnı müsabiqəsinin finalını öz gözləri ilə seyr etmək sevincini yaşayacaqdılar.

Müsabiqədə 9–18 yaş arası məktəblilər iştirak edirdilər.

Nəhayət, müsabiqə başa çatdı. Təşkilat komitəsi iştirakçıların göndərdiyi elektron yazılara baxaraq seçim apardı və qaliblər müəyyən edildi. Bunlar Yekaterinburqdan olan iki qız: Kseniya Kamenskaya və Svetlana Duşkina idilər.

Heydər Əliyev Fondu qızları Bakıya, mahnı müsabiqəsinin finalına dəvət etdi. Müsabiqə qalibləri və onları müşayiət edən şəxslər bir neçə gün Azərbaycanın qonağı oldular. Bu müddət ərzində onlar Bakı ilə yaxından tanış oldular. Azərbaycanda son illər ərzində aparılan böyük quruculuq işləri, Azərbaycan dövləti və Heydər Əliyev Fondu tərəfindən inşa edilmiş yeni məktəblər, xəstəxanalar, yeni salınmış yollar, körpülər, yaraşıqlı parklar və s. hamı kimi onları da heyran etdi. Xüsusilə əlillər və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaq və yeniyetmələrə göstərilən dövlət qayğısı qızlarda böyük təəssürat yaratdı. Həmin günlərdə qızlar çox unudulmaz anlar yaşadılar, yeni dostlar tapdılar. İndi Bakını xatırlayanda Kseniyanın da, Svetlananın da üzündə xoş bir təbəssüm doğur. Bu təbəssüm onların əhatəsində olanların qəlbində xoş hislər yaradır. İnsanları sevən hər bir kəs üçün isə bu təbəssümdən qiymətli mükafat ola bilməz.

XAN ÇINARIN BİR YARPAĞI

Xan çinarın başı göyün bir qatındadır, kökləri ana torpağın qoynunda.
Gün doğanda ilk ışıltıları alnından öpər xan çinarın.
Al şəfəqdə ışım-ışım ışıldar xan çinarın yarpaqları.
Quşlar yuva qurar, bala böyüdər xan çinarın qucağında.
Dan yelləri əsəndə, ilk cingiltilərə qarışar, səhər nəğməsi kimi səslənər xan çinarın yarpaqları.
Gün qızanda, qayadan fışqıran buz bulaq suları kimi şırıldar, ürəkləri sərinlədər yarpaqların xışıltısı.
Xan çinarın yarpaqlarına zərli naxışlar çəkər batan günəşin son ışıqları.
Anaların laylasına qoşular, körpələrə şirin yuxu gətirər yarpaqların nəğməsi.
Nənələrin nağıllarına qarışar, nəvələrə zər qanadlı pərilərdən, büllur saraylardan, divbasan igidlərdən danışar yarpaqların xışıltısı.
Zəhmətdən, hünərdən, döyüşdən, zəfərdən dastanlar söylər xan çinarın hər yarpağı nəsillərdən-nəsillərə.
Neçə-neçə qarlı-boranlı qışlar görmüş, amma şux durmuş, əyilməmiş xan çinarın vüqarlı başı...
Əyilməz də!..
Payızlarda yarpaqları saralıb tökülmüş, qışlarda azğın boranlara sinə görmüş şax budaqları; yazlarda yenə yarpaqlanmış-budaqlanmış, daha da ucalmış dik başı xan çinarın...

* * *

Payızdır yenə...
Yarpaqlar tökülür – qanadı qırıq quşlar kimi, havada axsaya-axsaya, büdrəyə-büdrəyə.
İliklərə işləyir dəli küləyin buz nəfəsi.
Göydə boz buludlar qalaq-qalaqdır, yerdə – solğun yarpaqlar...
Öz hökmü var hər fəslin!
Neyləsin xan çinar?
Çıl-çılpaqdır, çıl-çılpaq...

Ancaq aşağılarda, alt budaqlarda bozarmış, saralmış bir neçə yarpaq var...

Bir qız durmuş xan çınarın altında – beş-altı yaşlarında bir qızcığaz.

Xan çınarı daim şax budaqlı, budaqlarını daim şux yarpaqlı, yarpaqlarını daim yamyaşıl, ışıq-ışım ışıldayan görmüş qızcığaz öz yaşından bəri.

Bəs indi, bu nədir belə?

Yaranışın bu qəribə əyləncələrindən, doğum-ölüm oyunlarından qızcığazın nə xəbəri!..

Yerə səpilmiş yaralı yarpaqları incitməmək üçün ehmalca addımlayır qızcığaz – bir neçə yarpağı qalmış budağa sarı.

Saralıb bozarmış bir yarpağa baxır, qayğılı-qayğılı.

Tozdan belə saralıb-bozarmış bilir onu.

Uzadır xırdaca tombul əllərini.

Tozunu silmək istəyir, nəvazişlə. Qorub əlində qalır yarpaq.

Əlləri əsir, ürəyi uçunur qızcığazın, dolur gözləri.

Ağlamaq istəyir qızcığaz, hönkürə-hönkürə, hıçqıra-hıçqıra...

Bağrına basır yarpağı.

Qızcığazın körpə ürəyinin hərarətindən, ana südü kimi saf-təmiz məhəbbətindən sanki canlanır, dilə gəlir solğun yarpaq:

– Gözlərin dolmasın, bala can, dərd olmasın bu sənə!..

Mən bu qocaman xan çınarın bir yarpağıyam, bala can, yalnız birçə yarpağı.

Biz yarpaqlar gəldi-gedərik, bala can, xan çınar sağ olsun, var olsun!

Mən də bu solğun yarpaqlar kimi, ana torpağın qoynunda günəşin hərarətinə, yağışın rütubətinə qarışacağam, yenə xan çınara qovuşacağam...

Yenə bahar gələcək, güllü-çiçəkli bahar!..

Səhər-səhər gün işığında xan çınarın ışıq-ışım ışıldayan yamyaşıl yarpaqları içində məni də görəcəksən, bala can, görəcəksən!..

Dan yelləri əsəndə, xan çınarın xışıldayan səsinə, göylərə ucalan torağayın səhər nəğməsində, ana torpağın ətirli nəfəsində mənim də səsimi eşidəcəksən, nəfəsimi duyacaqsan, bala can, eşidəcəksən, duyacaqsan!

Bahar gələcək, güllü-çiçəkli bahar!

Xan çınar var olsun, bala can, yerli-yataqlı, şax budaqlı xan çınar!..

HƏZRƏTİ İSMAYIL

Həzrəti İbrahim peyğəmbərin həyat yoldaşının adı Sara idi. İbrahimlə Sara mehriban yaşayırdılar. Yaşları ötsə də, hələ oğul-qız sahibi olmamışdılar. Bir gün Sara İbrahimə dedi:

– Yaxşı olar ki, başqa bir qadınla da evlənəsən. Bəlkə, o zaman Allah sənə övlad bəxş edər.

Həzrəti İbrahim razılaşdı və Hacər adlı mömin bir qadınla evləndi. Tezliklə Hacərlə İbrahimin oğlu oldu. Uşağın adını İsmayıl qoydular. İbrahim yeganə oğlu İsmayılı çox sevirdi. O, İsmayıldan ayrılmır, onu qucağından yerə qoymurdu. İbrahimin bu hərəkətləri Saraya təsir edirdi. Nəhayət, bir gün Sara İbrahimdən xahiş etdi ki, Hacərlə İsmayılı evdən uzaqlaşdırsın.

Həzrəti İbrahim ailədə qanqaralıq düşməsin deyərək, Hacərə tapşırırdı ki, körpə İsmayılı da götürüb səfərə hazırlaşsın. Onlar üçlükdə yola çıxdılar. Xeyli yol getdikdən sonra Ərəbistan torpağına çatdılar. İndiki Məkkə şəhərinin yaxınlığına yetişəndə İbrahim Hacərlə İsmayılı orada qoyub özü geri döndü. Hacər körpə oğlu ilə səhrada tək qaldı. O zaman hələ Məkkə şəhəri salınmamışdı. Həmin yerlər susuz səhra idi. Orada heç kim yaşamırdı.

İbrahim gedəndən sonra Hacərlə İsmayıl bir müddət səhrada qaldılar. İbrahimin onlar üçün qoyduğu su qurtardı. Balaca İsmayıl susuzluqdan çığıraraq ağlamağa başladı. Hacər səhrada oyan-buyana qaçırdı ki, bəlkə, azacıq su tapa bilsin. Birdən gördü ki, möcüzə baş verdi: İsmayılın ayağının altında torpaq yarıldı və yerdən bulaq çıxdı. Hacər həmin bulağın suyundan İsmayılı içirtirdi, sonra özü də içdi. O, bulağa “Zəm-zəm” adını verdi. Çox-çox sonralar Zəm-zəm bulağının yerində quyu qazdılar. Həmin quyu indi də durur. Məkkəyə ziyarətə gedən hacılar Zəm-zəm quyunun suyundan içirlər. Hacərlə İsmayıl Zəm-zəm bulağının yanında ev tikib yaşamağa başladılar. Tezliklə başqa qəbilələr də orada köç saldılar. Həzrəti İbrahim tez-tez gəlib İsmayılı baş çəkirdi.

İsmayıl böyüyüb yaraşıqlı bir oğlan oldu. Atasını çox sevirdi. Bu vaxt Allah-taala İbrahim peyğəmbəri sınağa çəkmək istədi. Allah-taala yoxlamaq istədi ki, görəsən, İbrahim Allahı çox sevər, yoxsa İsmayılı?

Bir gecə İbrahim peyğəmbər yatmışdı. Allah yuxuda ona əmr etdi ki, İsmayılı Allah yolunda qurban kəssin. Həzrəti İbrahim üç dəfə eyni yuxunu gördü, yuxunun doğruluğuna inandı.

Səhər o, İsmayılı da özü ilə götürüb Məkkədən çıxdı. Ata və oğul birlikdə şəhər kənarındakı Mina adlı yerə yollandılar. İbrahim öz məqsədini hələ oğluna açıb deməmişdi.

Minaya çatanda İbrahim İsmayıla söylədi:

– Oğlum, yuxuda Allah mənə əmr edib ki, səni qurban kəsim. Ona görə də səni buraya gətirmişəm.

İsmayıl atasına ədəblə belə cavab verdi:

– Ata, sən peyğəmbərsən. Nə etmək lazım olduğunu yaxşı bilirsən. Mən heç vaxt Allahın əmrindən və sənin sözündən çıxmaram. Allah sənə nə əmr edibsə, onu yerinə yetir. Mən Allahın yolunda hər şeyə, hətta ölümə də səbirlə dözərəm.

İbrahim oğlu ilə halallaşıb onu yerə uzandırdı, bıçağı əlinə götürüb onun boğazına çəkdi. Allahın əmri ilə bıçaq İsmayılın boğazını kəsmədi. İbrahim bıçağı bir də, sonra bir də çəkdi. Amma İsmayılın boğazı yenə kəsilmədi.

Bu zaman Allah-taala Cəbrayıl adlı mələyi iri bir qoçla İbrahimin yanına yolladı. Cəbrayıl İbrahimə dedi:

–Ey İbrahim! Allah sənə sədaqətini yoxlamaq istəyirdi. Sən sübut etdin ki, doğma oğlunu da Allaha qurban verməyə hazırsan! Bu bir imtahan idi. Allah istəmir ki, İsmayıl ölsün. Gətirdiyim bu qoçu İsmayılın əvəzində Allaha qurban kəs!

İbrahim oğlunu yerdən qaldırdı. Sonra Allah yolunda qoçu qurban kəsdi. Bu hadisə Qurban bayramı günü baş vermişdi. İndi də hacılar Qurban bayramında Məkkədə Həzrəti İbrahimin hərəkətlərini təkrar edir, Allah yolunda qurban kəsirlər.

İsmayıl böyüdükdən sonra da İbrahim peyğəmbər tez-tez gəlib ona baş çəkirdi. Müsəlmanların ən müqəddəs yeri sayılan Məkkədəki Kəbə evini də Həzrəti İbrahimlə İsmayıl tikmişdilər. Kəbəni tikərkən İsmayıl atasına kömək edir, daş daşıyır, divar hörürdü.

Allah-taala Həzrəti İsmayıla da peyğəmbərlik verdi. O, Ərəbistan torpağında fəaliyyət göstərir və camaatı İbrahimin tapşırıqlarına əməl etməyə çağırırdı.

Həzrəti İsmayılın çoxlu oğul-uşağı var idi. Onun nəsli min illər boyunca davam etdi. Sevimli peyğəmbərimiz Həzrəti Məhəmməd də İsmayıl peyğəmbərin nəslindən doğuldu. Beləliklə, Həzrəti İsmayıl Məhəmməd peyğəmbərin ulu babasıdır.

Mirəli Vəkiloğlu

HƏMRƏYLİK BAYRAMIN MÜBARƏK OLSUN!

*31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının
Həmrəyliyi Gününə*

Salam, Azərbaycan oğlu, salam, a qardaş,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun.
Yetər təklənmişik, gəl olaq sirdaş,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Birləş yumruq kimi, dünyaya səs sal,
Gir meydana, qılınc oynat, zəfər çal,
İrəli dur, düşməninə qisas al,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Qalx ayağa, sil gözünün yaşını,
Daha bəsdir, artıq dik tut başını,
Ulu öndər qoydu təməl daşını,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Sən coşqun dənizsən, ləpələnmisən,
Bir uca dağ idin, təpələnmisən,
Bütün yer üzünə səpələnmisən,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Zəngəzur, Naxçıvan, Təbriz, Qarabağ,
Bu birlikdən gətir bizə bir soraq,
Başın üstündəki üçrəngli bayraq,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

*Məmməd Araz***BİZİ VƏTƏN ÇAĞIRIR!**

İndi bizim ölümlə,
Çarpışan çağımızdı.
Ölümün boğazından,
Yapışan çağımızdı.
Ölümlə tərcümansız
Danışan çağımızdı.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu, ölüm-qan yoludur,
Ölümdən, qandan keçir.
Bir qolu da qıvrılıb
Azərbaycandan keçir.
Dövrən bizdən bac alır,
Şöhrət bizdən yan keçir.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu yolda əyilənə:
“Ölüm haqdı”, – deyirik.
Əbədi məzarımız
Bu torpaqdı, deyirik.
Vətən göyü dəyişməz
Göy bayraqdı, deyirik.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu, səhra məhkəməsi,
Bu onun qərarıdı:
“Bircə addım arxada
Son ümid divarıdı!”
Bu yurdda yaşamağa
Haqqı yox, – fərari di!

Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Gücünə qəzəbini,
Zəhmینی də qata bil,
Düşmənin marığında
Pələng kimi yata bil.
Bu dağları baba bil,
Bu daşları ata bil!
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!
Bizi Vətən çağırır!!!

AZƏRBAYCAN CAVANLARI

El çaləngi

Azərbaycan cavanları,
Yeriyin düşmən üstünə!
Koroğlular, Cavanşirlər,
Mərd gedin meydan üstünə!

At salın, girin meydana,
Cəng edin, mərdi-mərdana,
Boyansın düşmən al qana,
Hər biriz bir xan üstünə!

Səttarxan da keçib candan,
Qorxusu yox bəydən, xandan,
Tülkülər qaçar meydandan,
Gələmməz aslan üstünə!

XOCALI

Tək qalıb vuruşdun darda, çətində,
İki müqəssir var müsibətində:
Daşnak canilərlə daxili qurdlar...
Mərmə yağdırdılar, pusqu qurdular.
Döndün yaralanmış mərdə, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

Neçə gənc ananın, məsum körpənin
Sinəsi atəşə hədəf, tuş oldu;
Bakıya çatanda harayın sənin
Sandım ki, mənim də dərim soyuldu.
Alışdı səma da, yer də, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

Birləşib qələbə çalmasaq əgər,
Sənin qisasını almasaq əgər,
Demək nə dövlətlik, nə xalqıq onda;
Bataریق zamanın burulğanında...
Bir də söyləyirəm, bir də, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

BƏRK AYAQDA

(İxtisarla)

Vaqıflə bir məhəllədə oluruq. Bir məktəbdə, bir sinifdə oxuyuruq. Bizə V “b”-nin uşaqları deyirlər. Əbəttə, məktəbdə.

Çox vaxt dərse Vaqıflə bir gedib gəlirik. Ya o, mənə çağırır, ya mən onu. Bu kimin tez durmasından asılı olur.

Bu səhər mən onu çağırdım:

– Vaqif!.. Vaqif!..

– Gəldim!.. Bu saat!..

Gəldi:

– Gecikməmişəm ki?..

– Yox, hələ vaxta iyirmi dəqiqə var.

– Nə yaxşı! Onda tələsməyə dəyməz. Asta-asta gedək. Çatarıq.

– Nə deyirəm, gedək.

– Saatımız iki gündür işləmir. Anamın vaxtı yoxdur aparıb düzəlt-dirsən.

Vaqifin atası keçən il ölmüşdür. Anası toxucu kombinatında işləyir. Toxucudur.

– Dərslərini bilirsən, Vaqif?

– Eh, hardan, ana dilindən tapşırığa baxmağa heç vaxtım olmayıb. Sən, yəqin, həmişəki kimi hamısını öyrənmişən.

Vaqifin sözündə kinayə duysam da, özümü o yerə qoymadım. Dedim:

– Həmişəki kimi.

– Sənə nə var... Sınıfimizin gözüsen. Bütün qiymətlərin “5”-dir.

– İstəsən, sən də ala bilərsən.

– Məndə o səbir hanı?! Oturum sənə kimi gecə-gündüz kitab üstündə, oxu ha, oxu. Yorulmaq-zad bilmirsən aaa, Arif!

Vaqif bunu elə dedi ki, guya mən kitab oxumaqla dağı-dağ üstünə qoyuram. Onun hərdən belə şişirtməsi olur.

* * *

Sinifdə bildim ki, uşaqların da bir neçəsi ana dilindən tapşırılan mətni öyrənməmişdir. Qorxu-hürkü canlarını götürmüşdü. Ancaq iş elə gətirdi ki, ana dilindən əvvəlki dərsimiz boş keçdi.

Bir də onu gördüm ki, uşaqlar dövrəmi alıblar. Məndən dərsi danışmağımı xahiş edirlər. Etiraz edə bilmədim. Mətni danışmğa başlarkən Vaqifi də çağırdım.

O, pəncərə qabağında durmuşdu, küçədən keçənlərə tamaşa eləyirdi. Mənim səsimə lovğalıqla əlini havada yellədi:

– Onlara danış, onlara, mən... mən...

Mənə elə gəldi ki, o “bilirəm” demək istəyirdi. Ancaq sözünü tez uddu, yadına düşdü ki, səhər dərsə gələndə mənə “bilmirəm” deyib.

– Mən necə olsa, çulumu sudan çıxara bilərəm.

Uşaqlardan hansısa onu sancdı.

– Birdən çulun ağır oldu. Səni batırdı?!

– Öz dərdini çək eyyy... Nə əcəb Arif varmış. Yoxsa neynərdiniz?!

Uşaqlar da onun sözünü cavabsız qoymadılar:

– Küçədən keçənlərə tamaşa eləyərdik, sənin kimi.

Mən dərsi danışb izah elədim. Sonra uşaqlar növbə ilə bir-birlərinə danışdılar. Mətn hamı üçün aydın oldu. Hamı onu öyrəndi. Bircə mənim məhəllə yoldaşım, dostum Vaqifdən savayı.

* * *

İşin tərsliyinə bax!..

Müəllim dərs soruşmağa başlar-başlamaz birinci Vaqifi çağırdı.

O, inamsız addımlarla yazı taxtasına gedəndə söylədiyi “yaman ilişdim...” sözləri aydınca eşidildi. Ancaq bilmədim bunu müəllim də eşitdi, ya yox. Müəllim jurnalı yazırdı. Bu, Vaqifi, deyəsən, bir az ürəkləndirdi. Addımlarını yeyinlətdi. Özünü mənim oturduğum skamyanın yanına verdi (mən sol tərəfdə birinci skamyada otururam), müəllim eşitməsin deyə pıçıldadı:

– Arif, vayımdı, kömək elə, qulağım səndədir. Asta-asta de gəlsin, eşidərəm.

Mən də ona dedim:

– Mən ki səni dərs öyrənməyə çağırdım.

– Nə biləydim ki, içəri girən kimi məni çağıracaq.

Daha mən dinmədim.

Müəllim başını qaldırıb:

– Hə, Vaqif, danış, səni eşidirəm, – dedi.

Nə danışacaqdı? Nəzərlərim bayaq onun lağ elədiyi uşaqlara sataşdı. Arxayın-arxayın, bir az da istehzal nəzərlərlə Vaqifə baxırdılar. Mənə elə gəldi ki,

onlar bu baxışları ilə deyirlər: “Onlara danış, onlara danış... İndi necəsən, lovğa qardaş?! Hə, necəsən?! Deyəsən, çulunu sudan çıxara bilmirsən?!”

Bəlkə də, onlar bu cür fikirləşmirdilər. Bəlkə, mənə elə gəlirdi. Kim bilir?!

Lovğa qardaş... Bu hardan mənim ağılıma gəldi... Amma Vaqifə necə yaraşır.

Dəli şeytan deyir ki, bundan sonra onu elə belə çağırım: “Lovğa qardaş”. Yox, inciyər. Onsuz da hər şey üstündə inciyir.

Atam deyir ki, lovğalıq çox pis şeydir. Deyir ki, lovğa adamın pendirindən tük çıxır. Bu atalar sözündən onun yaman xoşu gəlir.

İndi budur, lovğa qardaşın da pendirindən tük çıxır.

Ona yazığımı gəlməyə başlayırdı. Mən onu heç belə aciz və yazıq bir halda görməmişdim. Bayaqqı lovğalanmaq hara, indiki büzüşmək hara?! Nə elə lovğalan, nə belə büzüş!..

Müəllim məsələni başa düşmüşdü. Vaxtı uzatmağa dəyməzdi.

– Vaqif, belə görürəm sən dərs öyrənməməkdə birinci yerə çıxacaqsan. Keç otur, “2”.

Ana dili müəlliminin xasiyyəti idi. Jurnalaya yazdığı qiyməti həm də ucadan deyirdi.

Müəllimin qanı qaralmışdı. Dərs danışmağa bu dəfə məni çağırdı. Danışdım. Dedi:

– Yaxşı, bəs dostuna niyə kömək eləmirsən? Vaqifi deyirəm. Görürsən, heç nə bilmir. Belə getsə, sinifdə qala bilər. Onunla bir məşğul ol-sana... Keç otur, “5”.

Mən müəllimə deyə bilmədim, deyə bilmədim ki, dostuma kömək eləməyə hazıram, ancaq onun özü bundan boyun qaçırır. Yox, deyə bilmədim.

* * *

Tənəffüsdə ona yaxınlaşdım. Məni acıladı:

– Adamı tanımaq olmazmış. Hələ bir utanmır, dost da deyir...

– Mən elə indi də sənə dost deyirəm.

– Dosta bax!.. Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan – sənənin adı budur!

Mən daha dözə bilmədim:

– Nə danışdığını heç bilirsən?!

– Səninlə danışmaq istəmirəm. Sən də məni danışdırma, bildin?! Bundan sonra mənim Arif adında dostum yoxdur, vəssalam!

Söhbəti daha davam etdirmək olmazdı.

O gün ilk dəfə olaraq məktəbdən evə bir yerdə qayıtmadıq.

Yolda onun öz hərəkəti barədə fikirləşib-fikirləşmədiyini deyə bilmərəm, amma mən çox fikirləşirdim. Onun da, özümün də hərəkətlərimi götür-qoy edirdim.

Niyə Vaqif məndən küsdü? Təqsirim nə idi ki?.. “Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan”. O mənə nə üçün belə dedi? Ona suflyorluq eləmədiyimə görə, hə?! Bəs onun özü bir o qədər yoldaşına lağ eləyib “Onlara danış, onlara danış” deyəndə yaxşı idi?!

Ona görə də ona dərsi pıçıldamadım. Lovğalanmasaydı, bəlkə də, deyərdim. Yox, müəllimin acığına gəlsəydi də, deyərdim. Bircə lovğalanmasaydı!

* * *

İki həftə idi ki, Vaqiflə küsülü idik. Məktəbə ayrı gedir, ayrı qayıdırdıq. Nə mən onlara gedir, nə o bizə gəlirdi.

Üç gün bundan qabaq çörək dükanında anasına rast gəldim. Məni çox mehriban dindirdi.

– Arif, necəsən, bala?!

– Yaxşıyam, Səadət xala.

– Bizə niyə gəlmirsən? Olmaya, Vaqiflə aranız dəyib?!

– Yox, niyə ki?!

– Ondan da soruşuram, belə deyir. Bəs onda niyə görünmürsən? Srağagün sinif rəhbəriniz məni məktəbə çağırırdı. Vaqifdən çox şikayətləndi. Deyir, çox pis oxuyur. Ciddi çalışmasa, sinifdə saxlamalı olacayıq. Deyir, imtahanqabağıdır, gərək evdə çalışmasına göz olasan. Mən də, ay bala, başıma haranın külünü töküm, evdə oluram ki, üstündə də gözüm olsun. Səhərdən axşamacan düşüb kombinatda qalmışam. İki saatcan elə gedib gəlməyə vaxtım itir. Evə gələndə də bişir-düşür, yıır-yığış... bir də görürsən ki, gecə yarı oldu.

Biz çörək alıb evə gələncən Səadət xala mənə iş-gücündən, oğlunun dərəcə fikir vermədiyindən, futbol azarına tutulduğundan danışdı.

– O gün də ki futbol topuynan yazıq, kimsəsiz Xanımqız nənənin pəncərəsinin bir gözünü çilik-çilik eləyib. Şüşəsalan çağırır düzəltməyə məcbur olmuşam.

Səadət xala danışdıqca ona elə yazığım gəlirdi ki...

Ayrılanda xahiş elədi ki, ayağımı onlardan kəsməyim. Bir də...

– Bir də, bala, qadan alım, imkanın olanda Vaqifə dərslərini öyrənməkdə kömək elə. Müəllim səni yaman tərifləyirdi...

Mən Səadət xalaya da deyə bilmədim ki, oğluna kömək etməyə hazır idim, amma onun özü bunu istəmədi. Küsülü qalmağımı da açə bilmədim. Fikirləşdim ki, Vaqif bunu eləməyibsə, mən niyə eləyim?!

İndi budur, üç gündür, Səadət xalanın sözləri başımdan çıxmır. “Qadan alım, imkanın olanda Vaqifə dərslərini öyrənməkdə kömək elə”.

İmkanım var, Səadət xala, var! Kömək də eləyə bilərəm. Ancaq biz küsülüyük. Özü də oğlunuz məndən küsmüşdür, “məni danışdırma” demişdir.

Bu gün də rus dilindən “2” aldı. Qanım lap qaralmışdır. Qəribədir, “2”-ni alan o, qanı qaralan mən.

Axşam evdə başa düşdüm ki, ona görə yox, Səadət xalaya görə qanım qaralmışdır. Yazıq arvad bilsə, görəsən, indi neyləyəcək? Mənə ümid oldu, məndən də oğluna bir kömək yetişmədi. Heç yaxşı olmadı.

Vaqifə də heç bilmirəm nə oldu, günü-gündən dala gedir.

Fikir məni götürmüşdü. Atamın mehriban səsinə eşitdim:

– Oğul, yaman fikirli görünürsən, nə olub bəyəm?

– Heç, elə bir şey yoxdur, ata.

– Yox, sən nəsə məndən gizlədirsən. Gözlərindən görürəm. Sən ki məndən heç bir şey gizlətməzdin!.. Bir də Vaqif neçə gündür gözümə dəymir. De görüm, küsüb eləməmisiniz ki?!

Mən susurdum. Atam yaman yerdə məni yaxalamışdı. İşin nə yerdə olduğunu öyrənməyincə məni rahat buraxmayacaqdı. Xasiyyətini bilirdim. Bir də mənim özümün ürəyim dolmuşdu. Danışmağa elə adam axtarırdım. Atamdan yaxşı məsləhətçi kimi tapacaqdım ki?! Odur ki olub-keçənləri başdan ayağacan danışdım. Hətta Səadət xalanın oğluna kömək üçün məndən xahiş elədiyini və bu gün Vaqifin yenə “2” qiymət aldığını da söylədim.

Atam məni diqqətlə dinləyəndən sonra dedi:

– Hə, yaxşı olmayıb. Gör nə vaxtdan küsülüsünüz, mənə də deməmisən.

– Ata, bilirsən, utandım. Bir də mən küsməzdim. Mənim bele şeydən xoşum gəlmir. Ondan oldu.

– Başa düşürəm, oğul, başa düşürəm. Ancaq iki həftə küsülü qalmaq... Bu heç mənim xoşuma gəlmir. Özü də Vaqifin belə ağır vaxtında: axı özün deyirsən ki, müəllim deyib, belə getsə, sinifdə qala bilər. Sən onun yoldaşısən, ona indi kömək əlini uzatmasan, nə vaxt uzadacaqsan?!

– Ata, mən kömək eləmək istəyirdim, lap sinifdə dərsi ona pıçıldardım da, ancaq bircə onun bu lovğalığı olmasaydı.

– Yox, sinifdə dərsi pıçıldamaq, suflyorluq eləmək yaxşı deyil. Bunun ona bir köməyi dəyməz. Burdan sən deyəcəksən, o da tutuquşutək təkrar edəcək, oradan da yadından çıxıb gedəcək. Yaxşı eləmişən ki, özün dediyin kimi dərsi pıçıldamamısan. Vaqifə köməyi evdə, dərslərini hazırlayanda eləmək lazımdır. Əsl yoldaşlıq köməyi bu olar. Mənə elə gəlir ki, sən onunla barışmalısən.

– Ata, axı o özü indi məndən üz döndərüb, mən necə onun yanına gedim?!

– Mənə elə gəlir ki, oğul, indi, yəqin, o da peşman olub. Bir də deyirsən ki, o lovğadır, qürurludur. Elə buna görə də o sənin yanına gəlməyəcək. Onun isə indi ağır vaxtıdır. Səadət xalanın da vaxtı yoxdur onun üstündə göz olsun. İşə gedən kimi o da evdə oturub dərslər öyrənmir, küçəyə qaçır, onun-bunun pəncərəsini sındırır. Yaramaz işlərlə məşğul olur. Sən onlara getsən, ya onu bizə çağırısan, belə olmaz. Oturub səninlə birlikdə dərslərini öyrənər. Bir də oğul, gərək sən heç vaxt unutmayasan ki, atasının yoxluğu Vaqifə çox pis təsir eləyir.

Atam düz deyirdi. Ancaq Vaqifin uşaqların yanında mənə “Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan – sənin adın budur” deməsindən sonra onun ayağına getmək mənə çox ağır gəlirdi. Çox ağır!

Bunları atama da dedim. Cavabı bu oldu:

– Hamısını başa düşürəm, oğul. Bil ki, əgər o, yaxşı oxusaydı, mən, bəlkə də, səni onun ayağına göndərməzdim. Deyərdim ki, gözlə, o, sən ayağına gəlsin. Ancaq indi vəziyyət başqa cürdür. O özü də başa düşmədən sinifdə qala bilər. Halbuki yaxşı oxumaqda indi sən ona kömək edə bilərsən. Özün də deyirsən ki, o, korafəhm deyil, ancaq lovğa və tənbəldir. Mən sən yerində olsam, elə günü sabah gedib onunla barışaram. Günü sabah.

ANA MƏHƏBBƏTİ

Büdrəyib ayağım yerə dəyəndə,
Yapışib qolumdan bala can – dedin.
Dizinin üstündə mürgüləyəndə,
Qara gözlərinə mən qurban dedin.

Sənə qanad verib körpə həvəsi,
Həmişə durmusan mənim yanımda.
Üzümə dəyəndə isti nəfəsin,
Bütün ağrılarım çıxıb canımdan.

Yüz yol yelləmişən beşiyimi sən,
Laylanı yuxuma qarışdırmısan.
Gecələr çəkmisən keşiyimi sən,
Məni öz dilində danışdırmısan.

Məni qollarınla bağrına sıxıb,
Vuranda vurmusan ana əliylə.
Sənin şirin dilin yadından çıxıb,
Məni dindirmisən körpə diliylə.

Əsla qoymamısan məni gözündən
Sən layla deyəndə mən nə demişəm?
Bu geniş dünyaya gəldiyim gündən
Gördüyüm hər şeyə “inqə” demişəm.

Duyub gözlərinin dərinliyini,
Mən qulaq asmışam sənə hər axşam.
Hiss edib dilinin şirinliyini,
Öz uşaq dilimi yadırğamışam.

Öz doğma dilini gətirib yada,
Dünyada nə qədər insan olubdur.
Bu dillər nə qədər çətin olsa da,
Ana öyrədəndə asan olubdur.

NOVRUZ BAYRAMI

Bahara deyirlər Novruz bayramı.
Ana dilimizdə – təzə yaz günü.
Bu sözü əzəldən deyib el, hamı,
Səadət gətirən bizə yaz günü.

Bizə hər neməti eləyən sovqat,
Yuxudan oyanır cümlə nəbatat;
Bollanır, çoxalır, gəlir məhsulat,
Ruzi verir elimizə yaz günü.

Bağlar bara çatır, bağça gül olur,
Bülbüllərdə şirin nəğmə, dil olur.
Əriyir çöllərin qarı, sel olur,
Suya dönür – baxsa buza yaz günü.

Lüt meşələr don geyinir yarpaqdan,
Nərgiz gülə-gülə çıxır torpaqdan,
Bənövşəni asmaq üçün buxaqdan
Töhfə verir gəlin-qıza yaz günü.

Aləmin bayramı, xoş gələn bahar,
Cahanın zivəri, hamı səndə var.
Hayqırır havada qara buludlar,
Yağış müyəssərdir sizə, yaz günü.

Dəhana dad verir quzuqulağı,
Şehli qərənfil, yarpız yarpağı,
Moruq çiyləyə qarışan çağı,
Dərman olur dərdimizə yaz günü.

Qarışqa dən yığır, arı bal çəkir,
Barama yarpaqdan ipək xal çəkir;
Bu ləzzəti bizim el-mahal çəkir,
Yetişirik çox muraza yaz günü.

Qartal uzaq baxır, kəklik çalır ney,
Qaranquş, sığırcın, bülbül tutur mey.
Quzey al bürünür, bəzənir güney,
Səndə vardır işrət, məzə, yaz günü.

Taleyin kəskindi, iqbalın yeyin,
Şadlıq bayramını edirik bu gün.
Kəkili qabarır şanapipiyin,
Çox gözəl görünür gözə yaz günü.

Çoban şiş tərədə tütək çalanda,
Çiçək dərib sağ əlinə alanda,
Sürülər göy ota çəhlim salanda
Quzular yayılır düzə yaz günü.

Şəmşirin istəyi, ürəyi sənsən,
Dörd fəslin gözəli-göyçəyi sənsən,
Göyün də, yerin də çiçəyi sənsən,
Layiqsən söhbətə, sözə yaz günü!

Əliağa Kürçaylı

BİZİM PLANET

Meteor selini keçib sürətlə
Lacivərd göylərə insan saldı iz,
Baxıb ucalıqdan Yerə heyrotlə,
Dedi: – Nə gözəldir planetimiz!

Gözünə işıqlar dəydi birinci,
İşıqlar – qırmızı, yaşıl, ağ, sarı,
Hərəsi bir yaqut, zümrüd, bir inci,
Süzdü gözdolusu bu işıqları.

Gözünə silsilə dağlar göründü
Karvana düzülmüş dəvələr kimi.
Dağların döşündən duman süründü
Təzə iməkləyən nəvələr kimi.

Göründü insana dənizlər, göllər
Yeni qalaylanmış tava kimi ağ,
Göründü arpalı, buğdalı çöllər, –
Sanki zəfərandır Yerdə bir tabaq.

İnsan bir qürurla süzdü bunları,
Süzdü ulduzların bərabərindən.
Dedi: – Nə gözəldir bizim Yer şarı!
Baxdı, köks ötürdü insan dərindən.

Birdən çöhrəsini bürüdü kədər,
Dolandı başına onun kosmos da.
Qorxdı – bu gözəllik məhv ola bilər,
İynə batmış kimi partlar bu “kos” da!

İnsan bilirdi ki, Yer kürəsində,
Qucağı doludur arsenalların.
Ölüm qorxusu var buz nəfəsində,
Qarımış, qartımış generalların.

Səmadan görünən zümrüd meşənin,
Qoynunda torpaq var – insan bilirdi.
Düzlərə çiçək yox, raket döşənib,
Raketlər danışar – insan bilirdi.

Bilirdi neytron, atom haçaqdır,
Yatır yuvasında bir ilan kimi.
Töküb zəhərini sıçrayacaqdır,
O, “qış yuxusu”ndan ayılan kimi.

Bilirdi altında qayıqlar üzür,
Qalaylı tavaya bənzər dənizin.
Bilirdi od yüklü təyyarə süzür,
Lacivərd qoynunda göylərimizin.

Bunları görmüşdü insan min kərə,
O, Yerdən gəlmişdi, burda uçsa da.

Bilirdi yenə də dönəcək Yerə,
Ulduz aləmində qanad açsa da.

Kimsəsiz qoynundan uçan daşların,
İnsan var səsiylə qışqırdı birdən:
Ey Yer kürəsinin vətəndaşları,
Kosmosdan seyr etdim bu torpağı mən.

Necə də sakitdir meşə, dəniz, dağ!
Kaş bu ucalıqdan görəydiniz siz.
Gəlin onu belə sakit saxlayaq,
Nə qədər gözəldir planetimiz!

Oqtay Rza

QARABAĞDAN ƏLİNİ ÇƏK

Qarı düşmən, qəddar yağ!/
Bilirsənmi bu torpağı,
Biz sevirik canımıztək?!
Qarabağdan əlini çək!

Dərəm səngər, dağım qala,
Nahaq düşdün xam xəyala;
Yeyəcəksən yağlı kötək,
Qarabağdan əlini çək!

Səni körpə ahı tutar,
Axır günün gəlib çatar.
Dışindən qan daman köpək,
Qarabağdan əlini çək!

Yumruq kimi birləşir xalq,
Gəncə, Tərtər, Tovuz, Qazax...
Başın hökmən əziləcək,
Qarabağdan əlini çək!

ANA DİLİM

Böyük-böyük salonlardan,
Sən danışıb, dinən zaman,
Arzularım açır çiçək,
Gözlərimdə gülür cahan,
Ana dilim,
Anam dilim.

Füzulinin nəfəsisən,
Qərib-qərib ölkələrdə,
Doğma Vətən əvəzisən,
Ana dilim,
Ana dilim.

Bilirəm ki, zaman-zaman,
Həyat sənə olub zindan,
Dönüb “Yanıq kərəmə” sən,
Telli sazda danışmısan,
Ana dilim,
Ana dilim.

Kim deyir ki, yabanısan?!
Dillərin ən rəvanısan.
Vurğunumun söz aləmi,
Habilimin kamanısan,
Ana dilim,
Ana dilim.

Nəğməlisən, nağıllısan,
Şəkərlisən, noğullusan,
Tarixlərə haray salan
Sən Xətai oğullusan,
Ana dilim,
Ana dilim.

ŞUŞA
(İxtisarla)

Burda nəğmə yaz çiçəyi kimidir:
Tez dayanır, tez gül açır, boy atır.
Burda səhər yuxusundan adamı
Bülbüllərin cəh-cəh səsi oyadır.

Burda hava körpə uşaq kimidir,
Gah tutulur, gah ağlayır, gah gülür.
Burda səhər buludların döşündən
Qayalara qızılgüllər tökülür.

Göylərində at oynadır şimşəklər,
Bir an olur gur yağışı, dolusu...
Əlvən çiçək xalıları yamacda
Baş qaldırır nərgiz, gözü dolu su.

Qayalarda tərlanları qıy vurur,
Dan atanda maral gəlir çeşməyə.
Qız-gəlinlər gün doğmamış oyanır;
Dəstə-dəstə bulaq üstən keçməyə.

Mən torpağın qüdrətinə heyranam,
Yüz ziynəti, yüz rəngi var hər ildə.
İnsan vaxtsız nə qocalar, nə ölər
Torpaq kimi gücü olsa könüldə.

QƏNİRSİZ GÖZƏL

Səni bu qədər sevməyim səbəbsiz deyildir. Əlvan çiçəkli Cıdır düzündə axşamlar gəzməyə çıxanlar heç vaxt unutmazlar ki, havan loğmandır. Boy-buxunları müxtəlif, yarpaqları cürbəcür olan ağacları ilə vüqarlanan, İsa bulağı ilə öyünən, Xəlifəli meşəsində dincələnlər təsdiq eləyərlər ki, may-sentyabr aylarında ətrafın gülüstan qoxuyur, suyun şərbət dadır. Növbənöv quşların ürəkaçan mahnılarını dinləyənlər, Ərimgəldidə oturub Qarabağın aran tərəflərindən uzanan dolayı yollara göz dikənlər bilirlər ki, nə yüksək, nə ucasan, Şuşa! Uzanan dolayı yollara göz dikənlər bilirlər ki, Sarıbaba dağlarından saxsı tünglə çəkilməmiş “Xan qızının suyu ilə məşhurlaşmış bulaqlardan gələn su şəfa qaynağı, dərdlər dərmanıdır. Böyük və kiçik yarmarlardan adlayıb, Korun karvansarasında Zarıslı qaymağı yeyənlər, bir az dincələndən sonra Sağsağanlı yaylağında istirahət edənlər sözümə haqq verərlər ki, Türşsu təbiətin əvəzsiz nemətidir.

İmtahana hazırlaşdığımız vaxt dan üzü yuxudan qalxır, sənin zümrüd sinənə sərilir, oxuyub-yazırdıq. Səhər açılınca cavanların və uşaqların səsi quşların cəh-cəhinə qarışıb bizi valeh edirdi. Müəllim dostlarımdan birisinə üz tutub sual elədim:

– Nədəndir ki, Şuşadakı cavanların hamısı məlahətli səsə malikdir və gözəl oxuyurlar?

Dostum müxtəsər cavab verdi:

– Şuşanın suyu ilə havası səs üçün ən dəyərli dərmandır.

Hərçənd mən dostumun cavabından o qədər də razı qalmadım, ancaq bu sözdə həqiqət çox idi.

Dostumla bərabər Xan qızının bulağına sarı getdik. Krantlar sınımış, novlar xarab olmuş, binanın divarları çatlamış, üstü tökülmüşdü. Eşitdik ki, şirin su hamamı bağlanmış, meydandakı bulağın suyu dəyişdirilmişdir. Xan qızının evinin altında oturub üzüaşağı baxırdıq. Hava aydın və sərin idi. Birdən məlahətli bir səs diqqətimi cəlb elədi. Mən dərhal dostumu üstələməyə çalışdım:

– Yadındadırmı deyirdin Şuşanın suyu ilə havası xəstə üçün ən dəyərli dərmandır?!

Dostum vüqarını pozmadan dedi:

Mən sözümdən qaçmıram.

– Oxuyanın səsi xoşuna gəlirmi?

– Hədsiz dərəcədə.

– Özün gördün ki, Şuşanın suyu quruyub. Ancaq havası qalıb. Demək səs üçün suyun əhəmiyyəti yoxdur.

Dostum üzümə mənalı-mənalı baxıb başını buladı:

– Səsi diqqətlə dinlə, sonra nəticə çıxart.

– Hər kimdirsə, yaxşı səsi var, heyif ki, Bülbülü yamsılayır...

Bu zaman başqa bir səs də ucaldı. Eynən Cabbar Qaryağdıoğlu kimi zildən oxuyurdu.

– Bu da Cabbarı yamsılayır...

Dostum əlini çiynimə qoyub gülə-gülə dedi:

– Gözümün nuru! Əvvəlcə oxuyan Bülbül, indi oxuyan isə Cabbardır.

– Mənim əzizim, Bülbüllə Cabbar həyatda yoxdur.

Dostum əllərini ölçə-ölçə davam elədi.

– Cabbarla Bülbülün səsi həmişə eşidiləcəkdir. Vallara yazılmış bu səslər heç vaxt unudulmayacaq. Azərbaycan xalqı yaşadıqca, Şuşa şəhəri durduqca sevimli nəğməkarların səsi ölkəmizin hər guşəsindən ucalacaqdır.

Dostuma ciddi nəzər salıb dedim:

– Sözlərinin hamısı doğrudur. De görüm Şuşadan yeni Cabbarlar, Bülbüllər çıxacaqmı?

Dostum qəmgin çöhrəsini yana çevirdi. Güclə eşidilə biləcək tərzdə cavab verdi:

– Məncə, Xan Şuşa xanəndələrinin, yəni parlaq nəğməkarların son nümayəndəsidir.

Mən bir sual da verdim:

– Belə çıxır ki, daha şaqraq səsə həsrət qalacağıq?

– Mən o fikirdə deyiləm.

– Hərgah Sarıbabə suyu bu şəhəri sirab eləsə necə?

Dostum gözünü Xəlifəli meşəsinə zilləmişdi. Cabbarla Bülbülün səsi məni məst eləmişdi.

Başımız söhbətdən ayazıyanda yük maşınında istirahətdən dönən bir dəstə cavan gördük. İki oğlan “Qarabağ şikəstəsi”ni elə yanıqlı oxuyurdu ki... Mən dostuma baxanda o əvvəlcə başını tərpətdi, sonra gülümsündü.

Mən Azərbaycan musiqi üzüyünün bahalı qaşısı olan nəğməkarları düşünür, ürəyimdə deyirdim: “Unudulmaz səs, unudulmaz söz, unudulmaz rəng təbiətin insanlara bəxş etdiyi ən qiymətli nemətidir...”

KİÇİK QƏHRƏMAN

Azayın atası Böyük Vətən müharibəsinin lap birinci ilində əsgər getmişdi. Anası da dəmiryolunda işə düzəlmişdi. Atasının ayrılığı Azaya çox təsir edirdi, onu hər yadına salanda faşistlərə lənət oxuyurdu.

Bir gün Azay yuxudan həyəcan içində oyandı. Çox halsız və nəşəsiz idi. Anası oğlunun bu vəziyyətindən narahat oldu:

– Oğlum, niyə qəmlisən, nə olub?

– Heç!

– Necə heç, rəngin qacmış, üz-gözünə qəm, kədər tozu çökmüş, yoxsa atanın xiffətini edirsən?

Azay başını köksünə dikərək bir az sakit durdu, sonra başını qaldırmadan dedi:

– Ana, atamı əsgər paltarında cəbhəyə göndərdiyimiz gün yadımdadırmı?

– Yadımdadır oğlum, o gün həm şən, həm də o kədərli idi. Əsgər paltarı isə ona gözəl yaraşırdı. Qatar yola düşəndə gülə-gülə səni qucaqladı: “İgid oğlum, mərd ol”, – dedi, – atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et, o, mənim üçün hər şeydən – atadan, anadan da əzizdir.

Azay anasının sözünü bitirməyə imkan vermədi:

– Yadımdadır... mən onun boynunu qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayırdım. O məni qucaqlayıb öpəndə yaşlı kirpikləri üzümü islatdı. Qatar hərəkət etmək üzrə idi. Məni zor-güc sakit edib vaqona atıldı. Qatar fit çala-çala hərəkət etdi. O, pəncərədən bizə baxırdı, mən də ona... Bunlar yadımdadırmı?

–Yadımdadır oğlum!..

– Bu gecə olduğu kimi bunları yuxuda görmüşəm. Qatar hərəkət edərkən, sənə baxıb hönkür-hönkür ağlarkən öz səsimə oyandım.

– Xeyirdir oğlum, ağlamaq sevinməkdir, inşallah, müharibə zəfərlə başa çatır, atan da sağ-salamat qayıdır.

Azayın gecədən bəri köksünə sığmayan kədəri elə bil bir qədər sovuşdu...

Sərin, buludlu bir gün idi. Azay dəmiryolunun şimala doğru uzanan yaşıl çəmənliyində çiçək dərə-dərə gedirdi. Əlvən çiçəklərdən bir dəstə bağladığından sonra dincəlmək üçün bir komanın ətəyində uzandı.

Azay gözlərini dəmiryoluna dikərək nə isə düşünürdü. Atası bu yolla getmiş, bu yolla da qayıdacaqdı. Bu yollar nə qədər Azay kimi oğulların atasını cəbhəyə aparmışdı; günlərin bir günündə bu yollar həmin ataları öz ailələrinə, balalarına qovuşduracaqdı. Bu zaman Azayın gözlərinə bir kölgə ilişdi. Diqqətlə baxıb gördü ki, tanımadığı bir adam dəmiryoluna yaxınlaşıb şübhəli nəzərlərlə ətrafa baxdı. Sonra relslərin altını sürətlə qazaraq oraya nə isə qoyub qorxa-qorxa sürətlə geri çəkildi. Azay yad adamın bu hərəkətlərindən çox şübhələndi, dərhal ayağa qalxıb onu qarşıladı. Yad adam Azayı görən kimi yolunu dəyişərək ondan uzaqlaşmaq istədi. Azay buna imkan vermədi:

– Ey kimsən?

Yad adam gülümsəməyə çalışdı:

– Neyləyirsən? Mən də sən kimi bir vətəndaş! De görüm, sən kimsən?

Azay cavab verməyib şübhəli nəzərlərlə ona baxdı. Yad adam söhbətin səmtini dəyişmək istədi:

– Sənin də atan cəbhədədir?

– Bəs harda olacaq? Göndərsələr, mən də gedərəm.

Kişi fürsəti fəvriyyə verməməyə çalışdı:

– Eh...h... Atalar neylədi ki, sən kimi südəmə oğullar neyləsin.

Azay acıqlı-acıqlı ona baxdı. Yad adam buna əhəmiyyət verməyib sözlünə davam etdi:

– Yazıq, sən vətəninmi var?.. Bu gün, sabah almanlar onu da alacaq, vətənsiz qalacaqsan...

Azayın gözləri kölləsinə çıxdı. Dərhal atasının sözləri yadına düşdü: “Atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et! O, mənim üçün hər şeydən – atadan da, anadan da əzizdir”. Bu sözləri xatırlayıb Azay qəhərləndi, gözləri doldu özünü saxlaya bilməyib, ondan uzaqlaşmağa çalışan yad adamın üstünə atıldı, iki əli ilə boğazından yapışdı:

– Ay xain, mənimmi vətənim yoxdur... Nə? Mənim vətənim yoxdur?!

Yad adam boğazını zor-güc Azayın əlindən qurtarıb kənara çəkildi:

– Şeytan oğlu, bu saat səni atavın yanına göndərəcəyəm – deyər cibindən bir fin bıçağı çıxardı. Hücüm etmək istədikdə Azay yerdən böyük bir daş götürüb onun əli qarışıqlı fin bıçağına vurdu. Kişinin əli bərk əzildi, bıçaq əlindən yerə düşdü. Azay cəld bıçağı götürüb dikəldi:

– İndi, sənin canın mənim əlimdədir. Xain, satqın, mənim vətənim yoxdur?

Elə bu zaman yoldan keçən iki hərbi nəfər onları görüb yaxınlaşdı:

– Niyə vuruşursunuz?..

– Bu adam deyir ki, sənin vətənin yoxdur!.. Bu gün-sabah almanlar bu yerləri də alacaq, sən vətənsiz qalacaqsan.

– Yalan deyir! – deyə yad adam artıq söz söyləyə bilmədi.

– Yalan demirəm, bax, bu fin bıçağı ilə məni öldürmək istəyirdi. Daş ilə vurub əlini əzdim, bıçaq əlindən yerə düşdü. Xain, mənimmi vətənim yoxdur, atam gedəndə vətəni mənə tapşırıb.

Hərbi geyimdə olan bu iki nəfər lap əvvəlcədən elə bu qərribə adamın hərəkətlərindən, danışığından şübhələnmişdilər. Odur ki onu özləri ilə aparacaqlarını bildirdilər. Arada Azayın da kim olduğunu soruşdular:

– Mən dəmiryolu keşikçisi Gülxanımın oğluyam. Adım da Azaydır – deyə o qürurla cavab verdi. Onlar şübhəli qonağı apardılar. Azay da anasının yanına qayıtmaq üçün dəmiryolun qırağı ilə yola düzəldi. Anasının keşikçi daxmasına yüz addım qalmışdı ki, gördü uzaqdan qatar gəlir. Anası da əlində kiçik göy bayraq tutmuşdur. Azay yad adamın dəmiryolu relsləri altına gizli bir şey qoyduğunu ancaq indi xatırladı, ayılan kimi oldu. Qaç-qaç tez özünü anasına çatdırdı. Qatar yaxınlaşırdı. Azay anasının cibindən kiçik qırmızı bayrağı çıxarıb göstərə-göstərə:

– Ana, yol təhlükəlidir, yol təhlükəlidir... Sonra sənə danışaram, – deyə ucadan bağırırdı.

Qatar yaxınlaşınca dayandı. Vaqonlardan bir neçə zabıt və qatar rəisi düşüb Gülxanıma yanaşdılar. Ondan qırmızı bayraq göstərməyin səbəbini soruşunca Azay gördüyü adamın relslərin altına nə isə qoyduğunu, onunla aralarında olan hadisəni anlatdı. Zabitlər tez Azay ilə bərabər haman yerə getdilər. Doğrudan da, relslərin altına dinamit qoyulmuşdu. Onu Azay görüb xəbər verməsəydi, qatarla cəbhəyə gedən bütün əsgərlər və zabitlər tələf olacaqdı.

Zabitlər Azayın bu hərəkətindən çox məmnun qaldılar, onu qucaqlayıb öpdülər, göyə atıb-tutdular, minlərlə döyüşçünün xilaskarı adlandırıdılar. Zabitlərdən biri dedi:

– Kiçik vətəndaş, sağ ol, bizi böyük bir təhlükədən qurtardın, bu mərdliyin əvəzində sən böyük mükafata layiqsən.

Azay cavab verdi:

– Mən öz vətəndaşlıq vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Sizdən ancaq bir şey istəyirəm. Düşməni vətənimizdən tez qovun, atamı da götürüb zəfərlə vətənimizə qaydın.

Kiçik Azayın bu vətənpərvərliyi hamıda ruh yüksəkliyi oyatdı.

Qatar hərəkət etdi. Pəncərədən uzanan əllər Azayı alqışlayırdı. Bu əllər, gülər üzlər elə bil Azaya deyirdi:

– Balaca qəhrəman, çox darıxma, sənin kimi oğulların ataları məğlub olmaz, çox çəkməz ki, sən istəkli atanla görüşərsən.

İslam Səfərli

MÜƏLLİM

Müəllim! Bu sözün mənası dərin,
Onun hər ürəkdə öz yeri vardır.
Odur ilhamçısı gənc nəsillərin,
Fikri, düşüncəsi bir ilk bahardır.

Müəllim! Bu ada min dastan desəm,
Nə sözüm tükənər, nə qəlbim susar.
Ona canımı da mən qurban desəm,
Bir şair qəlbini buna haqqı var.

Ağsaçlı, mehriban müəllimimi,
İndi də arabir hərdən görürəm.
Özümü itirib bir uşaq kimi,
Ayağa qalxaraq salam verirəm.

Dünyanın ən böyük dahilərini,
Müəllim yetirmiş parta dalından.
Onun qayğısını, alın tərini,
Dostlar, unutmayaq gəlin heç zaman.

Deyirəm, görəsən cahanda kimin,
Bir müəllim təki xidməti vardır.

Dahilər dərs deyən bir müəllimin,
Milyon könüllərdə hörməti vardır.

Onun şərəfidir, onun öz adı,
Neçə gənc mühəndis, neçə həkim qız.
Cavan pilotlardır onun qanadı,
Odur ki göyləri gəzir qayğısız.

Müəllim! Böyükdür, yüksəkdir bu ad,
Onu uca tutmaq şərəfidir bizə,
O, öz qayğısıyla firavan, azad,
Nəsillər yetirir ellərimizə.

Gəlin alqış deyək, dostlar, ürəkdən,
Əsl müəllimlək yaşayanlara.
Şeirimlə gül dəstə bağlayıram mən,
Bu adı şərəflə daşıyanlara!

Marağalı Əvhədi

ELM HAQQINDA

Bilik oyaqlıqdır, bilməmək yuxu,
O, səni gizlədər, aşkar edər bu.
Bilən ruh hamıyla olsa da yoldaş,
Bədənlə göylərdə uçar o birbaş.
Bu uzaq göylərin sirlərini biz
Dərk edə bilmərik, bil ki, elmsiz.
Elm ilə sularda üzər gəmilər,
Həm elmin gücilə gəmi düzələr.
Elm ilə dost olsan bu dünyada sən,
Sudan gəmisiz də gecə bilərsən.
Elmli it artıqdır nadan öküzdən.
Keçmişdir şəhər də kəndi bu üzdən.
İnsanı süst, tənbel edər cəhalət,
Bilik quvvə verər, bir də cəsarət.

Göylərin hərəkət etməsi, de bir,
Elm ilə deyilsə, bəs nə ilədir!?
Bu qədər gördüyün işlər, peşələr,
Elmdən, düşüncədən doğmamış məgər!?
Bilik insanları ucaldar aya,
Nadanlıq korlar tək salar quyuya.
Elm ilə açarsa ürək gözünü,
Bil ki, yaradana tutar üzünü.
Bir kəs öz elminə inansa əgər,
İşi, əməlilə daim yüksələr.

LOĞMAN

(Azərbaycan xalq nağılı)

Biri var idi, biri yox idi, bir zalım padşah var idi. Camaata o qədər zülm eləmişdi ki, hamı gecə-gündüz ona qarğış eləyirdi. Camaat o qədər qarğamışdı ki, padşah azara düşmüşdü, rəngi sapsarı, ölü rənginə oxşayırdı, üz-gözü yupyumru şiş tökmüşdü, qarnında xərçəng peyda olmuşdu. Dünyada nə qədər həkim-təbib var idi, hamısı gəlib baxmışdı, amma heç biri yaxşı eləyə bilməmişdi. Padşah gələn həkimlərin hamısı ilə şərt bağlamışdı ki, əgər onu yaxşı eləsələr, çoxlu ənam alacaqlar, yox, yaxşı eləyə bilməsələr, onda boyunları vurulacaq. Nə qədər həkim gəlirdisə, padşahın dərдинə əlac eləyə bilmirdi. Cəlladlar o saat həmin həkimlərin boynunu vururdular. Padşah o qədər həkim öldürmüşdü ki, yekə bir qəbiristanlıq düzəlmişdi.

Axırda xəbər gedib Loğmana çatdı ki, nə durubsan, dünyada həkim qalmadı, padşah hamısını qırıb tərk etdi. Loğman soraqlaş-soraqlaş düz gəldi padşahın yanına. Padşahla şərt bağlayıb işə başladı. Loğman dedi:

– Şah sağ olsun, sənin qarnında xərçəng var. Mən səni sağaldaram, amma gərək oğlunun öldürülməsinə icazə verəsən. Sənin dərmanın oğlunun qanıdır.

Padşah bu sözü eşidən kimi az qaldı dəli olsun, gözləri çıxdı kəlləsinə.

Dedi:

– Gözümün ağrı-qarası bircə oğlum var, mən bu işə necə razı ola bilərəm?

Loğman dedi:

– Özün bil, razı olmazsan çıxıb gedərəm.

Padşah razı olmadı ki, olmadı. Loğman vəziri, vəkili bir tərəfə çəkib dedi:

– Mən yalandan belə deyirəm. Oğlanın başını kəsməyəcəyəm, onun əvəzinə bir qoyun başı kəsəcəm. Bu haqda nəbadə padşaha bir söz deyəsiniz ha, onda onu sağaltmaq olmaz. İndi siz gedin, padşahı bu işə razı salın ki, oğlunun başını kəsməyə icazə versin.

Loğmanın bu sözündən sonra vəzir, vəkil padşaha yalvar-yapış elə dilər:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, sən gəl taxtı-tacı buraxıb camaatı başsız qoyma. Bir oğul nədi ki, bu cahı-cəlalı ona verirsən. Evlənərsən, təzədən övladın olar. Sən gəl razı ol.

Hərə bir tərəfdən yalvar-yapış eləyib padşahı razı saldılar. Loğman oğlanı gətirib atasının gözünün qabağında əl-ayağını bağlayıb yıxdı yerə, əlinə bıçağı alıb oğlana sarı getdi ki, guya başını kəsir. Padşah qışqıraraq dedi:

– Heç olmasa, oğlumun başını gözümün qabağında kəsməyin.

– Loğman dedi:

– Padşah sağ olsun, ayrı cür yolu yoxdu, gerek belə ola. İndi ki görmək istəmirsən, onda aralığa bir pərdə tutaq.

Gətirib padşahla oğlunun arasına pərdə tutdular. Loğman bilirdi ki, iş belə olacaq, odur ki oğlana göz vurub dedi:

– Dostum, indi tez bura bir qoyun gətirt, qoyunun başını kəsdikcə sən başla səs-küy salıb xırıldamağa, qoy atan elə bilsin ki, sənin başını kəsirəm.

O saat qoyun hazır oldu. Loğman başladı pərdənin dalında qoyunun başını kəsməyə, oğlan da xırhaxır salmışdı. Padşahın yanında da vəzir, vəkil onu bir təhər sakit eləyirdilər. Loğman kəsdiyi qoyunun qanından bir kasa doldurub padşahın hüzuruna apardı, dedi:

– Əgər sağalmaq istəyirsənsə, al, bu qanı iç.

Padşah nə qədər elədi, içə bilmədi. Axırda Loğman barmaqlarını qana batıraraq padşahın üzünə çilədi. Padşah o saat qusdu. Ağzından bir yekə xərcəng düşdü.

Loğman dedi:

– Ey padşah, daha sənin canın qurtardı, bu gündən sən oldun sapsağlam. Sonra Loğman pərdəni açıb padşahın oğlunu özünə göstərdi.

Padşah dedi:

– Loğman, bu nə sirdir, sən nə elədin?

Loğman dedi:

– Sənin dərmanın təkcə bu idi, əgər belə eləməsəm, səni sağalda bil-məzdim.

Hamı Loğmana “afərin” deyib dua elədi. Padşah ona çoxlu xələt verdi. Vəzirlə vəkil də Loğmanın ayağına düşüb dedilər:

– Ey Həkim-Loğmana, bizim də dərdimizə əlac elə.

Loğman dedi:

– Sizin dərdiniz nədir?

Vəzir dedi:

– Mənim başımda qurd var, həmişə ağrıyır.

Vəkil də dedi:

Mənim də beynimdə qurbağa var, elə hey quruldayır.

Loğman dedi:

– Vəzir, sən düz deyirsən, başında qurd var. Amma vəkil yalan deyir, fikrinə gətirir ki, beynimdə qurbağa var, elə bilir ki, doğrudan da, var. Beyində qurbağa olmaz.

Qərər, Loğman bunların hər ikisini hamama aparıb dedi:

– Mən sizi burda müalicə edəcəyəm.

Əvvəlcə vəkilə bir az bihuşdarı verib onu yuxulatdı. Sonra başının dərisindən bir balaca çətib qan çıxardı. Bir boşqaba da bir qurbağa ölü-sü qoyub üstünü də qana batırdı. Sonra vəkilin başını bərk-bərk sarıyıb ayıltı. Vəkil baxıb gördü ki, başı sarıqlı, qabağında da qanlı bir qurbağa balası. Elə bildi ki, bunu onun başından çıxardıblar. Odur ki dedi:

– Ay Loğman, sənin əlinə qurban olum, nə yaxşı eləyib qurbağanı başımdan çıxartdın, indi tamam rahatlandım.

Vəzir bu əhvalatların hamısını görürdü. Elə bilirdi ki, onunku da belə olacaq.

Loğman başa düşdü ki, vəzir yuxarıdan baxırmış, odur ki dedi:

– Hə, elə sən düz deyirsən, burada nə çətin iş var ki, sənə bihuşdarı verim.

Bəli, Loğman vəzirin kəlləsini çəkcik-kəlbətinlə tamam iki yerə ayırdı, gördü beynində yekə bir qurd var. İstədi maqqaşla qurdu götürsün. Birdən hamamın bacasından Loğmanın şagirdi qışqırıb dedi:

– Usta, maqqaşı isit, sonra qurdu götür.

Loğman gördü ki, şagirdi yuxarıdan xəlvətcə baxır, tez maqqaşı qaynar suda bərk qızdırdı, qurdun başından tutub kənara atdı. Sonra xəstənin başını yenə bitişdirib bərk sarıdı. O gündən vəzirin də başının ağrısı tamam kəsdi. Loğman hamamdan çıxanda şagirdini çağırıb dedi:

– Bala, de görüm sən niyə dedin ki, usta, maqqaşı qızdır?

– Usta, mən gördüm ki, qurdun çoxlu əl-ayağı var. Sən soyuq maqqaşla qurdu götürəndə o, əl-ayağı ilə beyindən bərk-bərk yapışacaqdı ki, onu qopartmasınlar. Beyin də zərif bir şey olduğundan zədələnə bilərdi. Amma isti maqqaş qurda dəyən kimi onun bədənini yandıracaqdı, o saat qurdun əl-ayağı boşalıb heç yerdən tuta bilməyəcəkdi, sən də asanlıqla onu götürəcəkdin.

Loğman dedi:

– Əhsən, oğlum, mən bilirəm ki, sən çox ağıllı həkim olacaqsan.

Hikmət Ziya

DƏVƏNİN BALASIYLA SÖHBƏTİ

Dəvənin boz balası,

Özütək düz balası

Bir gün öz atasına

Söylədi yana-yana:

– Ay ata, yoldaşlarım,

Ay ata, tay-tuşlarım

Mənə lağ eləyirlər,

Mənə belə deyirlər:

– Nə eybəcər belin var,

Belində qozbelin var.

Tənə edib o ki var

Məni kiçik sanırlar.

Dəvə dedi: – Qadası,

Atasının balası,

Ürəyini qısmasın

Qəlbə toxunanların

Bu cür dedi-qodusu!

Öyün, atan kimi sən,

Uzaqsan hər hiylədən.

Çaqqal kimi hinlərə
Girmək adətin yoxdur.
Qurdtək acgöz deyilsən,
Gözün həmişə toxdur.
Sürünün qoyununa,
Quzusuna dəymirsən.
Tülkütək tülkülüklə
Heç kəsə baş əymirsən.
İlan kimi bir kəsi
Çalmaq deyil adətin.
Ayıtək arıdan bal
Ummaq deyil sənətin.
Cilddən cildə girmirsən
Buqələmun sayağı.
Qırxayaqtək hər səmtə
Addımlamır ayağın.
Qarışqayeyən kimi
Kiçikləri yemirsən.
Porsuqtək piylənərək
“Mən var olum” demirsən.
Donuz kimi eşmirən
Palıdın kökünü sən.
Nolar, əyri belin var,
Nə olar, qozbelin var.
Fəxr et, atan kimi sən
Hər vaxt xasiyyətinlə.
Daimi adətinlə
Əyrü-üyrü deyilsən.
Atan kimi çətin yol
Seçməyinlə fəxr elə,
Hərdən səhranı susuz
Keçməyinlə fəxr elə.
Əlinin əməyilə,
Zəhməti sevməyinlə
Fərx elə, mənim balam,
– Heç vaxt kiçik sanılmaz
Bax, bu yolla ucalan!

*Tofiq Bayram***ƏN GÖZƏL**

Ey könül, ümmanlar coşsun səşində,
Şeirin qanad açan günüdür bu gün.
Bütün ölkələrə yer kürəsində
De ki, Azərbaycan günüdür bu gün!

Dostları şad görüm, yadları dalğın,
Arzumun gül açan günüdür bu gün.
Şöhrətli vətənin, qeyrətli xalqın
Tarixə nur saçan günüdür bu gün.

Payızdan xoş ətri gəldi baharın,
Elimin sevinci aşib-daşıbdır.
Sifəti nurlanıb ağsaqqalların,
Ağbirçək analar cavanlaşıbdır.

Dünyanı mat qoyub bu arzu, həvəs,
Xalqımın öyünən günüdür bu gün.
Bütün ürəklərin həmrəy, həmnəfəs
Sevinclə döyünən günüdür bu gün.

Ən gözəl kəlmələr axtarın, seçin,
Dostlar, alqışlardan Azərbaycana.
Hələ neçə-neçə bayraqlar biçin
Qızıl qumaşlardan Azərbaycana!

Bayramın mübarək, ey ana Vətən!
Hünərlər, zəfərlər izləyir səni,
Şöhrətin ən uca zirvəsindəsen,
Hələ çox zirvələr gözləyir səni!

İ Z A H L I L Ü Ğ Ə T *

A

Acımaq – yazığı gəlmək, ürəyi yanmaq, rəhmi gəlmək.
Aciz – bacarıqsız, qabiliyyətsiz, əlindən iş gəlməyən.
Ağlına batmaq – məsələnin doğruluğuna inanmaq.
Ağnavaz – ağarmış, solğun.
Ah-fəğan – ah-nalə, fəryad, ağlama.
Anadangəlmə – lap doğulandan xas olan, yaradılışında olan.
Aram-aram – asta, yavaş-yavaş, aramla.
Ardıc – çox zaman qayalıqlarda bitən iynəyarpaqlı, həmişəyaşıl kol.
Arşın – metrik ölçü sistemi qəbul olunadək işlədilən uzunluq ölçüsü (0,71 metrə bərabərdir).
Aşırım – dağın belı, dağın aşılıb keçilən yeri.
Avtoqraf – bir müəllifin özü tərəfindən yazılmış əlyazması.
Ayin – dini mərasim.
“Azadlıq” – burda radiostansiyanın adı mənasındadır.

B

Bab – tay, bərabər, uyğun, münasib.
Bac almaq – vergi almaq, keçmişdə qalib gələn hökmdarın məğlub olan hökmdardan təzminat almağı.
Barrikada – küçə vuruşmasında müxtəlif şeylərdən (şalban, daş, ağac və s-dən) düzəldilən səngər; küçə səngəri.
Bədii nümunə – bədii əsər.
Bədəməl – pis işlər görən.
Bədgüman – həqiqəti bilmədən, zənn və təxminə görə bir şey haqqında pis fikirdə olan, şübhə edən.
Bəhs etmə – bir şey haqqında ətraflı danışma.
Bənzərsiz – oxşarı olmayan, tayı-bərabəri olmayan.

Bihuşdarı – bihuşedici maddə.
Boran – çovğun, qasırğa, küləkli qar.
Bordür – yolu səkidən ayıran nisbətən hündür sərhəd.
Bölgə – müəyyən əlamətə görə seçilən ərazi.
Buqələmun – mühitə görə dərisinin rəngini dəyişdirmək qabiliyyətinə malik olan sürünən heyvan.
Bülənd – göyə qalxmaq, yüksəlmək, ucalmaq.

C

Cahangir – dünyanı tutan, ölkələr fəth edən.
Ceyranbatan – Azərbaycan Respublikası ərazisində su anbarı.
Cədd – ata və ya ananın atası, baba.
Cəfəngiyyət – boş, mənasız, dəyərsiz sözlər.
Cələf – çəlimsiz, zəif.
Cəllad – ölüm hökmünü icra edən adam – qaniçən, qəddar, mərhəmətsiz adam mənasında da işlənir.
Cəng – dava, müharibə, vuruş, döyüş.
Cəngi – qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunda hava.
Cərgə – sıra, nizamlı düzülmüş.
Cığır – gediş-gəlişdən əmələ gələn ensiz, dar yol.
Cırıltı – cır-cır səsi, cırıldayan, cırıltı səsi verən.
Cilov – qoşqu ləvazimatının qayıqdan (ya ipdən) ibarət olan və qoşulmuş atı idarə etməyə xidmət edən hissəsi.
Cin atına mindirmək – bərk hirsələn-dirmək.
Ciyərpara – övlad mənasında işlədilir.
Cövhər – hər hansı maddənin əsasını təşkil edən şirə; məhlul.
Cüssəli – boy-buxunlu, gövdəli, cəsamətli, qamətli.

* Lüğət Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (dörd cildə. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2006) əsasında tərtib olunmuşdur.

Ç

Çağ – vaxt, zaman.

Çaş – əyri, çəp.

Çəlimsiz – arıq, sısqqa, bədəncə zəif.

Çəməngah – çəmənlik yer.

Çəngə – bir ovuc.

Çillə – qışın böyük və kiçik çillədən ibarət ilk iki ayı (60 gün).

Çillə qarpızı – çillədə kəsmək məqsədilə saxlanılan qarpız.

Çolma-çocuq – övladlar, uşaqlar, oğul-uşaq.

Çovğun – küləkli qar, boran, qasırğa.

Çul – üstündə oturmaq və ya soyuqdan qorunmaq üçün atın və bəzi başqa heyvanların belinə salınan toxunma qalın örtük.

Çuval – böyük kisə, xaral.

D

Dabbaqda gönünə bələd olmaq – bir adamın keçmişinə və hər cür gizli işlərinə yaxşı bələd olmaq, keçmişini, iç üzünü bilmək.

Dan – sabah açılarkən havanın işıqlanması.

Daun sindromu – xəstəlik adı. Belə xəstələr boyca qısa olur, əqli inkişafdan geri qalırlar.

Dehqan – kəndli, əkinçi.

Dəbilqə – döyüşçülərin başlarına qoyduqları metaldan tökülmüş papaq.

Dəhan – ağız.

Dərgah – Allah qapısının ağzı, qapı önü.

Dib – dəniz, çay, göl və s. suyunun altındakı torpaq səthi.

Dikdir – dik yer, kiçik təpə.

Dinamit – partlayıcı maddə.

Dinşəmək – sakitcə tərəfi dinləmək.

Doğruçu – düz danışan, düzlük sevən, düzünü deyən.

Dolanmaq – bir şeyin ətrafında fırlanmaq, hərhlənmək, dövrə vurmaq.

Dolaşa – qarğa cinsindən kiçik qara rəngli quş.

Dolanbac – dolaşq, əyri-üyrü.

Dudkeş – tüstüçəkən boru.

Duyğu – ətraf aləmi qavrama, hiss etmə qabiliyyəti.

Dübarə – ikinci dəfə, təkrar.

DTK – Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi.

E

Ehmalca – yavaş, yavaşca, sakit, asta.

Emalatxana – istehsal və ya təmir müəssisəsi.

Erkən – 1. səhər tezdən, sübhədən, ertə; 2. vaxtından əvvəl, tez.

Eyham – ikimənalı, üstüörtülü söz və ya ifadə; işarə.

Ə

Əcaib-qəraib – çox qəribə, qeyri-adi, görünməmiş.

Ədəb-ərkan – qanacaq, mərifət, tərbiyə.

Ədl – ədalət.

Əhd – öhdəsinə alma, söz vermə, üzərinə götürmə; and.

Əks-səda – qayalara, bina tağlarına və s. toxunandan sonra təkrar qayıdan səs.

Əl-qol çırmamaq – işə başlamaq.

Əməllicə – olduqca yaxşı, bütün tələbata cavab verən, mükəmməl.

Əməlisaleh – əməlində, işində, hərəkətində düz olan, doğru hərəkət edən, ayrıllıqla işi olmayan.

Əsər etmək – təsir etmək.

Əsər-ələmət – iz, nişanə, əlamət.

Əsna – vaxt, zaman, an.

Ərəstun – yunan alimi Aristotel, Şərq mənbələrində onu Ərəstun adlandırırlar.

F

Fəğır – yoxsul, kasıb, yazıq, aciz.

Fəqan – nalə, fəryad, inləmə.

Fəqir-füqara – cəmiyyətin aşağı, yoxsul təbəqələri, kasıblar.

Fəraq – ayrılıq.

Fərli – 1. layiqli, yaxşı, yararlı. 2. bacarıqlı, qabiliyyətli.

Fərari – qaçıb aradan çıxan.

Fəryad – acı-acı qışqırmaq.

Firavan – bol, varlı.

G

Gicgah – kəllənin qulaqdan alın sümüyünə qədər olan hissəsi.

Gizir – Azərbaycan ordusunda rütbə.
Gövdə – bədənin, ağacın, cihazın və s-nin əsas hissəsi.
Gözlərini oymaq – kor etmək.
Gurultu – çox bərk qarışıq səs.
Güdmək – birini gözdən qoymamaq, gizlətmək.
Günəş sistemi – Günəş və onun ətrafındakı planetlər.
Günbatan – Qərb.
Güney – Cənub.

H

Haray-həşir – hay-küy, səs-küy.
Havayı – işləmədən, zəhmət çəkmədən, zəhmətsiz.
Hayqırmaq – qışqırmaq, bağırmaq, hay salmaq.
Heyrət – qeyri-adi, gözlənilməz, qəribə bir şeydən, hadisədən çəşqınlıq; təəccüb.
Həmdəm – yaxın yoldaş, yaxın dost, sirdaş.
Hərərət – istilik.
Həris – bir şeyə həddindən artıq can atan, onun düşkünü olan, gözüdoymaz.
Həsəd aparmaq – paxıllıq etmək.
Hidayət – islam dininə görə doğru yol, haqq yol.
Hikmət – müdrik söz, dərin fikir, dərin məna.
Hilal – təzə çıxmış, bir-iki günlük ay; aypara.
Hislərini cilovlamaq – özünü saxlamaq, hisslərini boğmaq.
Hövlək – qorxu, tələş içərisində, həyəcanla.
Hövl etmək – qorxmaq, dəhşətə gəlmək.
Hülqum – ağız boşluğunu qida borusu ilə birləşdirən əzələ borusu.
Hünər – bacarıq, məharət, ustalığ, qabiliyyət, fərsət.

X

Xarabalıq – dağılmış, sökülmüş yer.
Xəff – mülayim, yüngül, yumşaq.
Xəndək – torpaqda uzununa qazılmış dərin çuxur.
Xərac almaq – vergi almaq, bac almaq.
Xərçəng – suda yaşayan heyvan.

Xəsil – göy taxıl.
Xəzri – Abşeron yarımadasında şimaldan əsən şiddətli külək.
Xırhaxır – xırıltılı səs.
Xiffət – fikir, dərd, qəm, qüسسə, fikir çəkmə.
Xislət – xasiyyət.
Xof – qorxu.
Xurd-xəşil – əzilmiş, sağ-salamat yeri qalmamış, sınıq-sınıq olmuş.

İ

İləri qoşmaq – irəli getmək.
İlham – həvəs.
İmansız-dinsiz – Allahsız, kafir.
İnadkar – tərs, dediyindən əl çəkməyən.
İnci – ağ və ya çəhrayı, nadir hallarda qara rəngli qiymətli sədəf maddəsi; mirvari.
İntiqam – qisas, heyif alma.
İntizam – qayda-qanun, nizam, möhkəm qayda.
İşğal etmək – tutmaq, zorla soxulmaq.
İyid – igid mənasında verilmişdir.

K

Karışmaq – çəşmaq, fikrini çəşdırma.
Kamal – yetkinlik, elm, ağıl.
Kasad – az, kifayət qədər olmayan.
Kazarma – hərbi hissələri yerləşdirmək üçün xüsusi bina.
Kəmənd – qədim müharibələrdə düşməni tutmaq üçün uzaqdan atılan uculmækli uzun ip.
Kəramət – xeyirxahlıq, mərhəmət, səxavət.
Kərən – yonulmamış ağac, dirək.
Kəsə – ən yaxın, ən qısa.
Kirimişcə – sakit.
Kirvə – 1. uşaq sünnət olunarkən onu tutan adam; 2. yaxın adama, kişiyə müraciətdə işlənilir.
Korafəhm – yaddaşı zəif olan, zehinsiz, küt, gec anlayan.
Korluq çəkmək – maddi cəhətdən çətinlik çəkmək.
Kor-peşman – peşman olmuş halda.
Kor şeytan – dinə görə insanlara pislilik gətirən qüvvə.

Kosmodrom – kosmik gəmiləri və süni peykləri havaya buraxmaq üçün meydança.

Köks – köks qəfəsi, sinə.

Könül – qəlb, ürək.

Köstəbək – torpaq altında yaşayan xəz-dərilili heyvan.

Kreslo – dirsəklənmək üçün qoltuqluğu olan geniş stul.

Küdrü – Araz və Kür çaylarının arasına əhali Küdrü düzü deyir.

Küknar – qozaları olan həmişəyaşıl ağac.

Külfə – işıq düşmək üçün tikilinin (dəyəninin) damında baca, işıq yeri, işıqlıq.

Külüng – daş çıxarma və torpaq qazma işlərində istifadə edilən bir ucu sivri, o biri ucu enli alət.

Küp – gildən düzəldilən iri saxsı qab.

Kürək – 1. torpaq, qar təmizləmək və s. atmaq üçün uzundəstəkli alət; 2. bədənə arxa hissəsi.

Kürsü – yanları və söykənəcəyi olmayan stul.

Q

Qabarmaq – yüksəlmək, daşmaq.

Qabartmaq – köpürtmək, şişirtmək.

Qafiyə – şeirdə misranın sonundakı səslərin təkrarı: mənaca müxtəlif sözlərin son hecalarının uyğunlaşması ilə yaranır.

Qanmaq – anlamaq, başa düşmək.

Qarabuğdayı – qaraşın, qarabəniz.

Qarabaqara – izi ilə getmək, ardınca düşmək, izləmək.

Qara qızıl – neft.

Qarğıs – birisinin pis hallara düşməsinə diləmək.

Qaranəfəs – çox tələsik, birnəfəsə, çaparaq, tövşüyə-tövşüyə.

Qapanıb qalmaq – 1. içəridə oturub qalmaq; 2. ətrafda heç nəyə maraq göstərməmək.

Qarmoşka – *burada*: iki avtobusu birləşdirən rezin qatlar (qarmon musiqi alətinə bənzədiyi üçün belə adlanır).

Qasırga – çox şiddətli, sürətli külək; tufan.

Qayğısız – heç nəyin fikrini çəkməyən, heç nəyin qeydinə qalmayan.

Qədir-qiymət – dəyər, qiymət, hörmət.

Qəfil – gözlənilmədən, birdən-birə.

Qəlb – könül, ürək.

Qərar – bir məsələni müzakirə etdikdən sonra hamı tərəfindən gəlinən nəticə.

Qərar tutmaq – bir yerdə, yaxud bir işdə sabitləşmək, dayanmaq.

Qərinələr – 33 illik dövr, əsrin 1/3-i.

Qərzək – təzə qoz, fındıq kimi meyvələrin dəydikcə yarılib tökülən üst qabığı.

Qət etmək – həll etmək, ayırd etmək.

Qəzəb – hiddət, acıq, hirs.

Qəzəblənmək – acıqlanmaq, hirsəlmək.

Qığıldamaq – qığılı, körpə uşağın çıxardığı səs.

Qımıldamaq – yerində yavaşca tərpənmək.

Qımışmaq – dodaqaltı gülmək, gülümsəmək.

Qınamaq – danlamaq, məzəmmət etmək, təqsirləndirmək.

Qırıb tələf etmək – məhv etmək, yox etmək.

Qırmanc – qamçı, şallaq.

Qır-saqqız – yapışaraq əl çəkməyən, adamı tənəyə gətirən.

Qısır – doğmayan.

Qibleyi-aləm – müsəlman şərqində hökmdara müraciət forması.

Qibləgah – qiblə yeri, qiblə tərəf.

Qilü-qal – söz-söhbət, dava-dalaş.

Qovut – qovrulmuş buğda, noxud və s. unundan hazırlanan və bəzən şəkər tozu ilə qarışdırılıb yeyilən çərəz.

Qozbel – belə donqar olan.

Qu deyəndə qulaq tutulan – tam səssizlik olan yer.

Qumaş – ipək, yun, kətan və s.-dən toxunmuş parça; ümumiyyətlə parça.

Qumral – açıq şabalıdı rəngdə olan.

Qundaq – 1. körpə uşaqları bələmək üçün parça, 2. tufəngin ağac hissəsi.

Qurbağa gölünə daş atmaq – birdən-birə sükut çökməsi, səslərin kəsilməsi.

Qurşaq – belə sarıdan uzun və ensiz parça.

Qüdrət – böyük qüvvə, güc.

Qüdsiyyət – müqəddəslik, təmizlik, paklıq.

Qürub etmək – Günəşin batması, günbatan vaxt.

L

Lacivərd – tünd-mavi rəngli qiymətli daş.

Lağım – yeraltı yol.

Laləzar – lələlik, çiçəklik, güllük.

Lələ – 1. Keçmişdə kübar və varlı ailələrdə oğlan uşağının tərbiyəsi ilə məşğul olan adam. 2. Böyüyə, yaşlı kişilərə müraciət zamanı işlədilir.

Ləngər vurmaq – yırğalanmaq, o tərəf-bu tərəfə yellənmək.

Ləngimək – bir yerdə lazım olduğundan artıq qalmaq.

Ləpə – 1. kiçik dalğa; 2. dənli bitkilərin (qoz, fındıq) içi.

Lərzə – titrəmə, titrəyiş, əsmə.

Loğman – klassik ədəbiyyatda və canlı dildə bütün dərdlərə çarə edən, adamlara yol göstərən şəxs mənasında işlənir.

Lovğa-lovğa – özünü öyərək, dikbaşlıq edərək.

Lopa-lopa – topalarla (məs: lopa-lopa buludlar).

Lütf etmək – mərhəmət etmək, bağışlamaq, alicənablıq etmək.

M

Macal – imkan, fürsət, vaxt.

Maqqaş – çox xırda şeyləri tutub götürmək, sıxmaq və ya qoparmaq üçün alət.

Mancanaq – qədim müharibələrdə qala divarlarını dağıtmaqdan ötrü daş, yanar maye dolu çəllək və s. atmaq üçün işlədilən qurğu.

Marığa durmaq – pusquda durmaq, güdmək.

Matı-qutu qurumaq – donub qalmaq, heyrət içində olmaq.

Mayak – gəmilərə yol göstərmək üçün siqnal işığı olan hündür qüllə.

Melodiya – nəğmə, hava.

Meteor – səmada sürətlə hərəkət edən kosmik cisim.

Meydan oxumaq – müharibəyə, döyüşə, mübarizəyə çağırmaq, hədələmək.

Məbəd – ibadətqah, ibadət yeri.

Məchul – bilinməyən, naməlum.

Məhəllə – bir şəhər və ya qəsəbənin bölündüyü hissələrdən biri.

Məğrur – qürurlu, vüqarlı.

Məqbərə – qəbirlərin üzərində xüsusi tikili.

Məlul – qəmgin, məyus, kədərli.

Məmləkət – ölkə, dövlət.

Mərcan – dənizin dibində qayalara yapışaraq dəstələr şəklində hərəkətsiz yaşayan dəniz heyvanı.

Mərhəm – məlhəm, şəfa verən dərman.

Məskən – insanın yaşadığı yer, yurd, ev.

Məyus – ümitsiz, ümidini kəsmiş, ruhdan düşmüş; qəmli, qüssəli, bikef, pərişan, pərt.

Məzəmmət – danlama, qınama, təhmət.

Mısmırmaq sallamaq – sifətinə narazı ifadə vermək, qaşqabağını sallamaq.

Mirzə Xəzər – “Azadlıq” radiosunun müxbiri.

Miyana – orta, babat.

Möhtac – bir şeyə çox ehtiyacı olan.

Möhlət – bir işin görülməsi üçün verilən vaxt, müddət.

Muraz – arzu, istək, dilək.

Muzdurluq – mizdurun işi, peşəsi.

Müdam – daim, həmişə, aramsız, fasiləsiz.

Müdrək – dərrakəli, çox ağıllı, çox dərin düşünən; aqıl, dünyagörmüş.

Mühərrik – motor.

Mükəddər – kədərli, qəmli, qüssəli, qəmgin.

Müşkül – çətin, zor, çətin başa gələn, çətin həll edilən.

Müəssər – başa gələn, imkan daxilində olan; mümkün, asan.

N

Namərd – etibarsız, sədaqətsiz, xəbis, pislik etməkdən zövq alan.

Nemət – yeyilməyə və içilməyə yararlı şeylər, ərzaq.

Ney – qarğıdan, qamışdan düzəldilən, nəfəslə çalınan musiqi aləti.

Nəbadə – birini bir işdən, bir hərəkətdən çəkəndirmək üçün işlədilən söz.

Nəbatat – bitki, bitki aləmi.

Nəbi – xəbər verən, xəbər gətirən (peyğəmbər).

Nəfs – şiddətli istək, tamah, tamahkarlıq.

Nəhayət – son, axır, qurtaracaq.

Nəsil – əcdadı bir olan qohumlar.

Nəzər – 1. baxma, baxış. 2. gözdəymə.

Nizam – qayda, üsul.

Nüfus – əhali, camaat.

Nüfuzlu – hörmətli, sözükeçən.

Nov – su və s. axıtmaq üçün dəmirdən, ağacdan, daşdan yarımdairə şəklində düzəldilmiş axıntı yolu, su yolu; arx, kanal.

O

Oğlaq – körpə, südəmər keçi balası; çəpiş.

Operator – müəyyən istehsal prosesinin icrasına cavabdeh olan şəxs.

Ovuntaq – ovulmuş.

Oylaq – məskən, yer.

Oymaq – el-oba, kənd.

Ö

Öndər – rəhbər, başçı, lider.

Örüş – gəl-qara otarılan yer.

P

Pak – təmiz, saf.

Peyk – planetin ətrafında fırlanan göy cismi.

Pərvanə – işığın ətrafına dolanan xırda kəpənək.

Pilot – təyyarəçi.

Pirani – qoca, ağsaqqal, nurani.

Porsuq – xəzli yırtıcı heyvan.

Post – bir şeyi və ya şəxsi müşahidə altında saxlamaq üçün yer.

Pöhrə – ağac və kolların dibindən göyərən zoğ, cavan budaq, qol.

Pörtmüş – 1. istidən qızarmış. 2. nədənsə pərt olmuş.

Pusquda durmaq – bir yerdə gizlənib adamı və ya ovu gözləmək.

R

Ram – özünə tabe etmək, özünə alışdırmaq, baş əydirmək.

Rəfiqə – qız yoldaşı (dostu).

Riz – cıdır, iz.

Ruzi – azuqə, ərzaq.

S

Sadəlövh – hər şeyə tez inanan.

Sağsağan – ağ-qara rəngli quş.

Saqi – kef məclisində şərab və s. içki paylayan adam.

Sal – 1. iri, bütöv, yastı daş. 2. suda hərəkət etmək üçün ağacdan düzəldilən vasitə.

Sayaq – cür, kimi, tək.

Seyr – 1. baxmaq, görmək. 2. əylənmək və istirahət məqsədilə gəzinti.

Səxavət – əliaçıqlıq.

Səksəkə – həyəcan, təlaş, narahatlıq.

Səqf – tavan.

Səngər – güllədən, qəlpədən qorunmaq üçün qazılan çuxur, xəndək.

Sərmayəsiz – mayasız, kapitallsız.

Sərv – həmişəyaşıl ağac.

Sığınmaq – bir təhlükədən etibarlı bir yerdə gizlənmək.

Sıldırım qaya – çılpaq, dik, qaya.

Sıyq – südlə və ya su ilə bişirilən duru xörək.

Siftə – qabaqca, əvvəlcə, əvvəl, ilk dəfə olaraq.

Sinə-sinə – gizlənə-gizlənə.

Sirkan – sarı çiçəkli kol bitkisi.

Soldat – əsgər.

Soraqlamaq – soruşa-soruşa axtarmaq, ondan-bundan soruşaraq öyrənmək.

Sövk-təbii – özündən asılı olmadan, qeyri-ixtiyari.

Srağagün – dünəndən əvvəlki gün.

Suflyor – tamaşa zamanı aktyorlara rolların sözlərini yavaşcadan söyləyən teatr işçisi.

Sükan – gəmidə, avtomobildə, təyyarədə və s.-də istiqamət götürmək üçün qurğu.

Sükut – susma, danışmama, dinməmə.

Süst – halsız, taqətsiz.

Ş

Şaxı sınmaq – azca istilənmək.

Məs: havanın şaxı sındı.

Şanı – çox şirin, şirəli, ətirli üzüm növü.

Şəfəq – Günəş çıxarkən və batarkən səmada yaranan işıq, qızartı, parıltı, şölə.

Şəhd – bal, şirə.

Şığmaq – sürətlə hücum etmək, üzərinə atılmaq.

Şırran – şələlə.

Şövkət – cəlal, dəbdəbə.

Şumlamaq – torpağı yumşaltmaq.

Şümşad – çox möhkəm oduncaqlı həmişəyaşıl ağac.

Şüvərək – nazik, uzunboylu.

T

Tamarzı – yeməli, içməli bir şeyin arzusunda, həsrətilə olma.
Tapdalamaq – ayaqlamaq, ayağı ilə basdalamaq.
Təbil – iri nağara.
Təcəddüd – yenilənmə, təzələnmə.
Təcavüz etmək – soxulmaq, zəbt etmək.
Təcrid – ayırma, təkləmə.
Tədricən – yavaş-yavaş, az-az.
Təəssübkeş – 1. təəssüb çəkən, fanatik; 2. qeyrət çəkən, namusunu qoruyan.
Təklif – irəli sürülən fikir.
Tələş – həyəcan, narahatlıq.
Təlatüm – tufan, bərk ləpələnmə, dalğalanma, coşma.
Təməl – 1. bünövrə, özül. 2. bir şeyin əsası, kökü.
Təmənnasız – özü üçün fayda, mənfəət güdməyən.
Tənə etmək – danlaq, məzəmmət.
Tənək – üzüm ağacı, meynə.
Təntimək – tələsmək, darıxmaq, hövsələsini itirmək
Tərəddüd – bir işi görməkdə, bir məsələni həll etməkdə qətiyyət göstərməmə, qəti qərara gələ bilməmə.
Tərcüman – tərcüməçi.
Tətik çəkmə – odlu silahdan atəş açmaq.
Tifil – uşaq.
Ting – calağ üsulu ilə yetişdirilən ağac şitili.
Topuq – ayaqda oynaq.
Torağay – əsasən, çöldə yaşayan oxuyan quş.
Toran – səhər hava işıqlanan və ya axşam hava qaralmağa başlayan vaxt; aləqaranlıq.
Tozağacı – ağ qabığı olan enliyarpaqlı ağac.
Töhfə – hədiyyə, bəxşiş, pay.
Tövbə – etdiyi pis əməldən pəşman olub bu işi daha etməyəcəyinə söz vermə.
Tullamaq – bir əşyanı yavaş, yaxud sərt hərəkətlə atmaq.
Türbə – qəbir, məzar.

U

Ustad – elm və ya sənət sahəsində dərin məlumatı və qabiliyyəti olan şəxs.

Ü

Üfüq – göyün uzaqda sanki yer və ya səthi ilə bitişik kimi göründüyü yer.
Üzüqoylu – üzü üstə.

V

Vahimə – xəyala gələn qorxulu şeylər.
Vasil olmaq – çatmaq, yetişmək, qovuşmaq, nail olmaq.
Verimli torpaq – bol bəhrəli torpaq.
Vəfadar – vəfalı, dostluğunda sabit və sədaqətli olan, dostunu unutmayan.
Vəzn – şeir ölçüsüdür. Vurğulu və vurğusuz hecaların, yaxud uzun və qısa hecaların düzlülüş qaydasıdır.
Vurnuxmaq – boş-boşuna o tərəf-bu tərəfə getmək.

Y

Yabanı – çöldə özbaşına bitən, vəhşi.
Yağmur – yağış, yağıntı.
Yaquar – xaricdə istehsal olan avtomobil markası.
Yalın – çılpaq, açıq, heç bir şeylə örtülü olmayan.
Yamac – dağın, təpənin zirvəsindən aşağı maili səthi.
Yarğan – su axınlarının əmələ gətirdiyi dik yamaclı çuxur.
Yariuzanmış – bədənin yuxarı hissəsinin bir qədər dik və bir şeyə söykənmiş vəziyyəti.
Yayma – mayasız xəmirədən bişirilən nazik çörək.
Yer-yurd – yaşayış yeri, bir adamın yaşadığı yer, vətən.
Yovşan – kəskin qoxulu çöl bitkisi.
Yüyürmək – qaçmaq, qaça-qaça getmək.

Z

Zağ – qılınca, bıçağa itiləməklə verilən parlaqlıq.
Zəm-zəm – Məkkə yaxınlığında suyu müsəlmanlar tərəfindən müqəddəs sayılan quyunun adı.
Zirvə – dağın təpəsi.
Zümrüd – yaşıl rəngli qiymətli daş.

**Aşağıda təqdim edilən İnternet səhifələrindən
əlavə məlumat ala bilərsiniz**

Anar

www.Google.az: açar söz: Anar
az.wikipedia.org/wiki/Anar
edebiyat.info/

Boris Polevoy

www.Google.az: açar söz: Boris Polevoy
Google.az-açar söz-Boris Polevoy.

Eyvaz Zeynalov

www.Google.az: açar söz: Eyvaz Zeynalov
kultaz.com.

Ələmdar Quluzadə

www.Google.az: açar söz: Ələmdar Quluzadə

Əliağa Kürçaylı

www.Google.az: açar söz: Əliağa Kürçaylı
az.wikipedia.org/wiki/Əliağa_Kürçaylı
youtube.com (açar söz: Əliağa Kürçaylı)

Əzizə Əhmədova

www.Google.az: açar söz: Əzizə Əhmədova
az.wikipedia.org/wiki/Əzizə_Əhmədova
www.youtube.com Toplan və kölgəsi (film, 1977)
(açar söz: Əzizə Əhmədova)

Əzizə Cəfərzadə

www.Google.az: açar söz: Əzizə Cəfərzadə
az.wikipedia.org/wiki/Əzizə_Cəfərzadə
www.kataloq.net/v2/shexsler/ Əzizə-Cəfərzadə-100
youtube.com Aziza Jafarzade-Əzizə Cəfərzadə (açar söz: Əzizə Cəfərzadə)
www.masalli-mks.az/kitablar/Ceferzade%20Ezize.pdf

Gülhüseyn Hüseynoğlu

www.Google.az: açar söz: Gülhüseyn Hüseynoğlu
az.wikipedia.org/wiki/Gülhüseyn_Hüseynoğlu
youtube.com Mücrü. film. (açar söz: Gülhüseyn Hüseynoğlu)

Fuad Tanrılı

www.Google.az: açar söz: Fuad Tanrılı
az.wikipedia.org/wiki/Fuad_Tanrılı

Hikmət Ziya

www.Google.az: açar söz: Hikmət Ziya
az.wikipedia.org/wiki/Hikmet_Ziya

Hüseyn Arif

www.Google.az: açar söz: Hüseyn Arif
az.wikipedia.org/wiki/Hüseyn_Arif

İbrahimbəy Musabəyov

www.Google.az: açar söz: İbrahimbəy Musabəyov
az.wikipedia.org/wiki/İbrahim_bəy_Musabəyov
www.gomap.az

Mehdi Hüseyn

www.Google.az: açar söz: Mehdi Hüseyn
az.wikipedia.org/wiki/Mehdi_Hüseyn
edebiyat.info/

Mirzə İbrahimov

www.Google.az: açar söz: Mirzə İbrahimov
az.wikipedia.org/wiki/Mirzə_İbrahimov
edebiyat.info/

Mustafa Çəmənli

www.Google.az: açar söz: Mustafa Çəmənli
az.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Çəmənli.

Rəşid bəy Əfəndiyev

www.Google.az: açar söz: Rəşid bəy Əfəndiyev
az.wikipedia.org/wiki/Rəşid_bəy_Əfəndiyev
www.gomap.az
youtube.com (açar söz: Rəşid bəy Əfəndiyev)

Süleyman Rüstəm

www.Google.az: açar söz: Süleyman Rüstəm
az.wikipedia.org/wiki/Süleyman_Rüstəm
youtube.com (açar söz: Süleyman Rüstəm)

Səməd Vurğun

www.Google.az: açar söz: Səməd Vurğun
az.wikipedia.org/wiki/Səməd_Vurğun
edebiyat.info/
youtube.com (açar söz: Səməd Vurğun).

Teymur Elçin

www.Google.az: açar söz: Teymur Elçin
az.wikipedia.org/wiki/Teymur_Elçin

Vahid Məhərrəmov

www.Google.az: açar söz: Vahid Məhərrəmov
az.wikipedia.org/wiki/Vahid_Məhərrəmov

Zəlimxan Yaqub

www.Google.az: açar söz: Zəlimxan Yaqub
az.wikipedia.org/wiki/Zəlimxan_Yaqub
kultaz.com/2008/02/23/zelimxan-yaqub-yeni-seirler/
youtube.com (açar söz: Zəlimxan Yaqub)

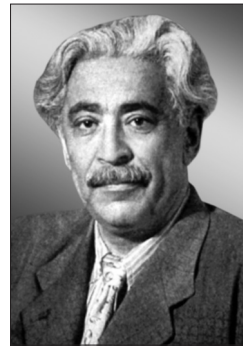

DƏRSLİYƏ DAXİL EDİLMİŞ ƏSƏRLƏRİN MÜƏLLİFLƏRİ HAQQINDA QISA MƏLUMAT

Rəşid bəy Əfəndiyev 1863-cü ildə Şəkidə anadan olmuşdur. XIX – XX əsrlər Azərbaycan müəllimi maarifçisi və yazıçısıdır. Ömrünü məktəb işinə, dərslərlərin və uşaq pyeslərinin yaranmasına həsr etmişdir. Onun “Bəsirətül-əffal” kitabı Azərbaycanın ilk dərslər kitablarındandır. 1942-ci ildə Şəkidə vəfat etmişdir. “Uşaq bağçası” (1818), “Bəsirətül-əffal” (1902) dərslərlərinin müəllifidir. “Qan ocağı”, “Saqqalın kəraməti”, “Pul dəlisi” və s. kitabları müxtəlif illərdə işıq üzü görmüşdür.

Səməd Vurğun (Vəkilov) 1906-cı ildə Qazax rayonunda anadan olmuşdur. Azərbaycan şeirinin ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Elə bir azərbaycanlı yoxdur ki, şairin “Azərbaycan” şeirini əzbər bilməsin. Xalqına, vətəninə məhəbbətlə dolu əfsanəvi və tarixi mövzularda poemaları müasir Azərbaycan ədəbiyyatının nadir inciləridir. “Xalq şairi” fəxri adı Azərbaycanda ilk dəfə Səməd Vurğuna verilmişdir. Tərcümə ilə də məşğul olmuş, tərcümə etdiyi əsərlərə görə yüksək mükafatlara layiq görülmüşdür. 1956-cı ildə 50 illik yubileyi təntənəsindən iki həftə sonra vəfat etmişdir.

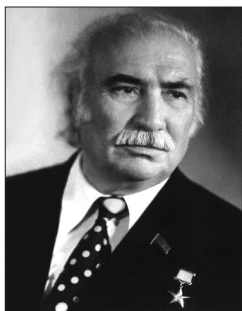

İbrahimbəy Musabəyov 1880-cı ildə Qutqaşəndə (indiki Qəbələ şəhərində) anadan olmuşdur. İlk təhsilini doğma Qutqaşəndə alan İ.Musabəyov Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir.

1913-cü ildən ədəbi fəaliyyətə başlayan İ.Musabəyov hekayələrini “Məktəb” jurnalında, iri həcmli əsərlərini isə müxtəlif nəşriyyatlarda kitabça şəklində çap etdirirdi.

Ən böyük əsəri ilk dəfə 1916-cı ildə kitab şəklində çap olunmuş “Neft və milyonlar səltənətində” povestidir. 1916-cı ildə həmin povestin əsasında “Filmə” fransız kino şirkəti dörd seriyadan ibarət kino-film çəkmişdir ki, burada məşhur Azərbaycan aktyoru Hüseyn Ərəblinski, xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu, tarzən Qurban Primov, Mirmahmud Kazımovski də iştirak etmişdilər.

1942-ci ildə Kərkəndə şəhərində vəfat etmişdir.

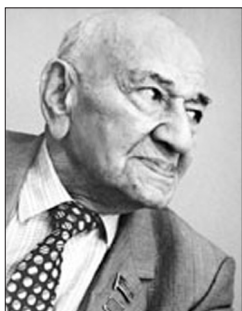
Süleyman Rəhimov 1900-cü ildə Zəngəzur mahalının (hazırkı Qubadlı rayonu) Əyin kəndində anadan olmuşdur. Uzun müddət Zəngəzur mahalının müxtəlif rayonlarında müəllimlik etmişdir. Ədəbi fəaliyyətə 1930-cu ildən başlayan Süleyman Rəhimovun ilk əsəri “Şamo” romanıdır. O, 50 il bu əsərinin üzərində işləmiş və ona əlavələr etmişdir. “Saçlı” romanının, “Mehman”, “Məhtəban” povestlərinin, “Kəsilməyən kişnərti”, “Güzgü göl əfsanəsi”, “Arpaçay əfsanəsi”, “Gülən balıq”, “Ovqan və ilan” əfsanələrinin müəllifidir.

1983-cü ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Mirzə İbrahimov 1911-ci ildə Cənubi Azərbaycanın Sərab şəhəri yaxınlığındakı Eyvaq kəndində anadan olmuşdur. Cənubi Azərbaycan mövzusunda yazdığı hekayə (“Qorxulu səs”, “Sənət aşığı”, “Zəhra”, “Yol ayrıcında”, “Mələk”, “Qaçaq”, “Cənub hekayələri” silsiləsi – “On iki dekabr”, “Azad”, “Tonqal başında”, “İztirabın sonu”, “İki həyat”), povest (“Xosrov Ruzbeh”, “Güləbətin”, “Pərvizin həyatı”) və romanlarla (“Gələcək gün”), “Böyük dayaq”, “Pərvanə”) yanaşı, səhnə əsərlərini qələmə almışdır: “Həyat”, “Madrid”, “Məhəbbət” pyeslərindən iyirmi il fasilədən sonra “Kəndçi qızı” (əsər Mirzə Fətəli Axundov adına mükafata layiq görülmüşdür), “Yaxşı adam” komediyaları, böyük yazıçı və dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun həyatı və mübarizəsindən bəhs edən “Közəran ocaqlar” pyesi ilə Azərbaycan dramaturgiyasını zənginləşdirmişdir. Dünyanın tanınmış dramaturqlarının bir çox əsərlərini, pyeslərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir.

1993-cü ildə Bakıda vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Süleyman Rüstəm 1906-cı ildə Bakıda anadan olmuşdur. Dramaturq, tərcüməçi, ictimai xadim, Azərbaycanın Xalq şairidir. “Ələmdən nəşəyə”, “Ulduzlar”, “Gecənin romantikası”, “Şairin səsi”, “Ananın ürəyi” kimi onlarla kitabın müəllifidir. Onun böyük oxucu rəğbəti qazanmış “Cənub şeirləri” adlı kitabında Cənubi Azərbaycanı tərənnüm edən şeirləri toplanmışdır.

1989-cu ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Mehdi Əli oğlu Hüseynov (Mehdi Hüseyn) 1909-cu ildə, Qazax mahalının Şıxlı kəndində anadan olmuşdur. İlk irihəcmli əsərlərinə “Kin” povesti və “Daşqın”, “Tərən” aiddir. Bakı neftçilərinin bədii obrazını “Abşeron” romanında əks etdirmişdir. “Cavanşir”, “Nizami”, “Şamil” tarixi dramlarında Azərbaycan xalqının vətənpərvərliyi, qəhrəmanlıq ənənələri əks olunmuşdur. Onun əsərləri bir sıra xarici dillərə tərcümə olunmuşdur. 1965-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Nəbi Xəzri 1924-cü ildə Bakı şəhərində doğulmuşdur. Nasir, dramaturq, publisist, tərcüməçidir. Azərbaycanın Xalq şairidir. Nəbi Xəzrinin yaradıcılığı müasir Azərbaycan poeziyasının parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. Yazıçı “İllər və sahillər”, “Ulduz karvanı”, “Torpaq sənə and içirəm”, “Əsrin qanlı laləsi” və s. kitabların müəllifidir. “Şöhrət” ordeni və “İstiqlal” ordeni ilə təltif olunmuşdur. Şeirlərinə çoxlu mahnılar bəstələnmişdir. 2007-ci ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Teymur Elçin 1924-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbiyyat aləminə ilk cığırı “Qar qız” şeirlər kitabı ilə açmışdır. “Qulaq asın danışım”, “Laylalar”, “Torağayın nəğməsi”, “Balaca ulduzlar” kitablarının müəllifidir. Uşaqlar üçün yazdığı şeirlərinə gözəl uşaq mahnıları bəstələnmişdir. 1992-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

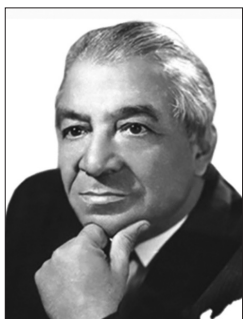
Əzizə Cəfərzadə 1921-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Oxucu rəğbəti qazanmış “Aləmdə səsim var mənim”, “Vətənə qayıt”, “Yad et məni” və başqa-tarixi romanlar yazmışdır. Uşaqlar üçün yazılmış “Qızımın hekayələri”, “Anamın nağılları”, “Çiçəklərim”, “Pişik dili” kimi hekayə və nağılların müəllifidir. 2001-ci ildə “Azərbaycan Anası” və Xalq yazıçısı kimi yüksək adlara layiq görülmüşdür. 2003-cü ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

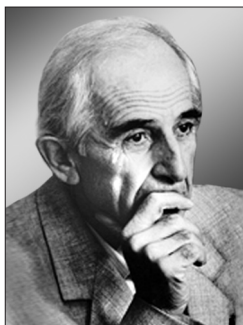
Anar (tam adı: Anar Rəsul oğlu Rzayev) yazıçı, şair, tərcüməçi, ssenarist, Xalq yazıçısıdır. 1938-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. Atası şair Rəsul Rza, anası şair Nigar Rəfibəylidir.

“Ağ liman”, “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”, “Əlaqə”, “Yaxşı padşahın nağılı”, “Otel otağı”, “Gürcü familyası”, “Dantenin yubileyi”, “Şəhərin yay günləri”, “Təhminə və Zaur” və s. əsərləri nəşr olunmuşdur.

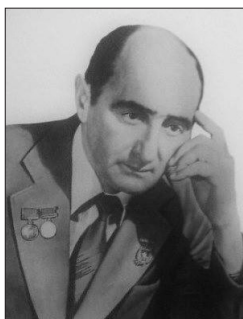
Tofiq Bayram 1934-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Azərbaycan şairidir, tərcüməçi kimi də fəaliyyət göstərmiş yüksək keyfiyyətli tərcümələri ilə oxucuların rəğbətini qazanmışdır. Yazıçı “Mənim şair xalqım”, “Azərbaycan deyəndə”, “Məsləkim-silahım” və s. kimi kitabların müəllifidir.

1991-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Gülhüseyn Hüseynoğlu 1923-cü ildə Masallı rayonunda anadan olmuşdur. Elmi, ədəbi və pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir. Yaradıcılığa “Ana” adlı ilk hekayəsi və “Bənövşə əfsanəsi” adlı ilk mənsur şeiri ilə başlamışdır. 30-a yaxın kitabın müəllifidir. Azərbaycan ədəbiyyatında mənsur şeirin yaradıcısı kimi tanınır.

2013-cü ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Hüseyn Arif 1924-cü ildə Ağstafa rayonunda anadan olub. 1957-ci ildə “Azad” tamaşası, 1974-cü ildə “Yolda” poeması əsasında yazdığı eyniadlı pyesi tamaşaya qoyulub. 1971-ci ildə “Dağ kəndi” poemasına görə “Qızıl Oraq” mükafatına layiq görülüb. Əsərləri keçmiş SSRİ və bir sıra xarici ölkə xalqlarının dillərinə tərcümə olunub, şeirlərinə musiqilər bəstələnib. Maraqlı və gülüş doğuran əhvalatlarla, duzlu, məzəli söhbətləri ilə məşhur olub. Hüseyn Arif 1992-ci ildə Ağstafa rayonunda vəfat edib.

Zəlimxan Yaqub 1950-ci ildə Gürcüstanın Bolnisi rayonunda anadan olmuşdur. “Saz”, “Göyçə dərdi”, “Borçalıda qalan izlər”, “Ey vətən oğulları”, “Haqq-ədalət”, “Əbədiyyət dastanı”, “Peyğəmbər” və digər sanballı əsərləri ilə oxucuların qəlbina yol tapmışdır. Haqqında ciddi elmi məqalələr yazılmış, filmlər çəkilmişdir. Azərbaycanın Xalq şairi fəxri adına layiq görülmüşdür.

2016-cı ildə Bakı şəhərində vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Hikmət Ziya 1923-cü ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbi yaradıcılığa 1952-ci ildə “Azərbaycan pioneri” qəzetində çap edilən “Qeqola” adlı şeiri ilə başlamışdır. Çoxlu təmsilləri, “Atamın hədiyyəsi”, “Bahar gözəldir, ya qış?”, “Milçək ürəyi” və s. kitabları nəşr olunmuşdur. Uşaqlar üçün buraxılan “Azərbaycan pioneri” qəzetində və “Göyərçin” jurnalında müxtəlif vəzifələrdə işləmişdir.

1995-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

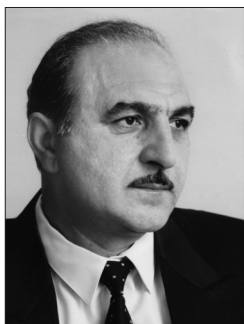
Əliağa Kürçaylı 1928-ci ildə Salyan rayonunda anadan olmuşdur. Şair, dramaturq, tərcüməçidir. “İnsan həsrəti”, “Uşaqlıq”, “Durnalar cənuba uçar”, “Adil adam”, “Ana” və s. poemaların müəllifidir. Əməkdar incəsənət xadimi adına, “Bütövlük” adlı son kitabına görə Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür.

1980-ci ildə vəfat etmişdir.

Əzizə Əhmədova 1932-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. “Xınalı qayalar”, “Yaz qarı”, “Onu çiçəklər sevdi”, “Bu ellərə vurulmuşam”, “O günlərə baxıram”, “Bir ürək sındırmışam”, “Çiçəklərim” kitablarının və uşaqlar üçün yazılmış “Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macəraları” əsərinin müəllifidir. Dünya ədəbiyyatından etdiyi tərcümələri ilə də tanınmışdır. Uzun müddət Azərbaycanın ən böyük nəşriyyatlarından biri, uşaq və gənclər üçün kitabların nəşri ilə məşğul olan “Gənclik” nəşriyyatının direktoru vəzifəsində işləmişdir.

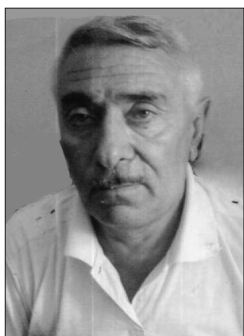

Mustafa Çəmənli 1947-ci ildə Ağdam rayonu Çəmənli kəndində anadan olmuşdur. Milli musiqi ifaçılığı sənətinin təbliğinə görə Mətbuat Fondunun “Dan ulduzu” mükafatına, “Xallı gürzə” tarixi romanına görə “Yaddaş” milli mükafatına, Milli Mədəniyyətin Təbliği Mərkəzinin “Uğur-2008” mükafatına, “Ölüm mələyi” tarixi romanına görə Mədəniyyət Nazirliyinin “Qızıl kəlmə” mükafatına, 2018-ci ildə isə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına layiq görülmüşdür.

Ələmdar Quluzadə 1952-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdur. Azərbaycan uşaq şeirinin maraqlı nümunələrini yaratmışdır. “Dağların yaddaşı”, “Ömür-gün qabaqdadır”, “Qarabağ oyunu”, “Şəhid şəhər”, “Alay komandiri”, “Qadan alım, Qarabağ” və s. kimi kitabların müəllifidir. Onun şeir və poemaları ilə yanaşı, nağıllarını, pyeslərini də oxucular böyük maraqla qarşılamışlar.

Məmməd Namaz 1942-ci ildə Tovuz rayonunda anadan olmuşdur. Şair, nasirdir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür. Dövri mətbuatda tez-tez uşaqlar və gənclər üçün yazdığı şeir və hekayələrlə çıxış edir. Onun “Günəş ömürlü insan” adlı hekayələr və şeirlər kitabına Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev haqqında uşaqlar üçün yazılmış hekayələri, “Vətən bayatıları” və şeirləri daxil edilmişdir.

Fuad Tanrıli 1932-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbi yaradıcılığa “Göyərçin” jurnalında çap olunan “Alma” adlı ilk hekayəsi ilə başlamışdır. Çoxlu sayda uşaq hekayəsi və tamaşaların müəllifidir. “Uşub səni taparam”, “Mənim günəşim”, “Gilavar-2 əməliyyatı”, “Elçinurun üç səyahəti”, “Mənim evim nəğıldadır” və s. kitabları nəşr olunmuşdur.

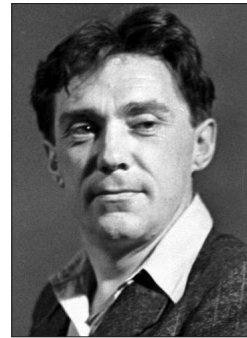

Vahid Məhərrəmov 1961-ci ildə Zəngilan rayonunda anadan olmuşdur. Hərbi jurnalistdir. Qarabağ mövzusunda yazılmış silsilə publisistik məqalələrin müəllifidir. Onun “Tapqaraqoyunlu alınmaz bir qalaya bənzəyirdi...”, “Vəhşiliyin sonu varmı?”, “Əsirliyin dəhşətli günləri”, “Döyüşçü qızın cəbhə gündəliyi” əsərlərinin əsas ideyasını ermənilərin torpaq iddialarının tarixi kökü və erməni faşizminin işması, müharibə və onun dəhşətli faciələri təşkil edir. “Barıt qoxulu sətirlər” məqaləsinə görə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin mükafatına layiq görülmüşdür.

Boris Polevoy 1908-ci ildə Moskvada anadan olmuşdur. 1946-cı ildə yazdığı hərbi pilot A.P.Meresyevdən bəhs edən “Əsl insan dastanı” romanı geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır. “Biz sovet adamlarıyıq” hekayə və oçerklər kitabı, “Qızıl”, “Çılpaq sahildə”, “Həkim Vera” romanları müharibə və dinc quruculuq illərində insanların həyatından bəhs edir.

1981-ci ildə Moskva şəhərində vəfat etmişdir.

BURAXILIŞ MƏLUMATI

ƏDƏBİYYAT 5

Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün

Ədəbiyyat fənni üzrə

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər

Afət Yaqub qızı Süleymanova
Təranə Böyükxan qızı Bağirova
İlhamə İbrahim qızı Muradova

Redaktor

Gülər Mehdiyeva

Bədii və texniki redaktor

Abdulla Ələkbərov

Dizaynerlər

Səadət Quluzadə, Firuzə İbrahimova

Rəssamlar

Arif Hüseynov, Azər Dadaşov

Korrektor

Ülkər Hüseynova

Dərsliyə rəy verən təşkilatlar:

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (qrif nömrəsi: 2020-)

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 12,6. Fiziki çap vərəqi 13,0. Formatı 70x100^{1/16}.

Səhifə sayı 208. Şriftin adı və ölçüsü: jurnal qartinuru 10-12.

Ofset kağızı. Ofset çapı. Sifariş . Tiraj . Pulsuz. Bakı–2020.

Əlyazmanın yığıma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: _____

Nəşriyyat: “Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC

Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 149

Çap məhsulunu istehsal edən: “Aspoliqraf LTD” MMC

Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 121B

PULSUZ

Əziz məktəbli!

Bu dərslik sənə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sənə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, sən də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacağsan ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşın ondan sən kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sənə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

